

TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH TARMOQ MARKAZI

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA VA PEDAGOGIK MAHORAT

Pedagogning mahorati va kreativligi

MODULI BO'YICHA
O'QUV-USLUBIY MAJMUA

TOSHKENT

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLIY TA’LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI**

PEDAGOGNING MAHORATI VA KREATIVLIGI
(Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat yo‘nalishi uchun)

moduli bo‘yicha

O‘ Q U V – U S L U B I Y M A J M U A

Toshkent-2025

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 485-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

SH.Abdullayeva - pedagogika fanlari doktori, professor

M.J.Mutalipova - katta o‘qituvchisi

J.Kusherbayev.– pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent (PhD)

Taqrizchilar:

Lee Yu Mi - Seul pedagogika universiteti (Janubiy Koreya), professor

O‘quv-uslubiy majmua Toshkent davlat pedagogika universiteti kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(“30”-noyabr 2024-yildagi 4-sonli bayonoma)

MUNDARIJA

I. IShChI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI	14
III. NAZARIY MATERIALLAR	23
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	109
V. GLOSSARIY.....	136
VI. ADABIYOTLAR RO‘YXATI:	140

I. IShChI DASTUR

Kirish

Bugungi kunda mustaqil fikrlovchi barkamol shaxs konsepsiyasini amalga oshirish oliy ta'lim tizimining bosh vazifasi bo'lib, bunda o'qituvchilarning pedagogik mahorati va kasbiy kreativligini shakllantirish muhim omil hisoblanadi. Zero, barkamol, erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash hamda komil inson g'oyasi – milliy va umumbashariy mohiyatga ega bo'lgan, odamzodga xos eng yuksak ma'naviy ezgulikka undaydigan oliyjanob g'oya sifatida ulug'langan. Mazkur g'oyani yosh avlod ongiga singdirishda o'qituvchi kadrlarning roli beqiyos. Bu esa ulardan avvalo mukammal kasb qobiliyatiga ega bo'lishni, bilimi, mahorati, kompetentligi, kreativligi, ilmiy nazariy va amaliy salohiyatidan oqilona foydalanishni taqozo etadi. Texnika va texnologiyaning kun sayin o'zgarib borishi, axborotlarning shiddat bilan yangilanishi va tarqalishi esa zamonaviy sharoitlarga moslashish ko'nikmasiga ega bo'lish va yangi bilimlarga intilishni talab etadi.

Dastur O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4732-sonli, 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli, 2019 yil 27 avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-sonli Farmonlari, shuningdek, 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli qarorida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy mahorati va kreativligini muntazam oshirib borishni maqsad qiladi.

Ushbu dastur mazmunida o'qituvchi faoliyatida pedagogik mahoratning mazmun mohiyati va uni rivojlantirish yo'llari, pedagogik qobiliyat va uning o'ziga xos xususiyatlari, kasbiy mahoratni takomillashtirish yo'llari, pedagogik refleksiyaning mohiyati va turlari, pedagogik odob va pedagogik taktning axloqiy tushuncha ekanligi, pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari, pedagogik muloqot, mimika, pantomimika, pedagogik faoliyatda aktyorlik va rejissyorlik mahorati, o'qituvchining o'zini-o'zi boshqarish mahorati, muomala odobi, o'qituvchining tashqi qiyofasi, imidji, nutq texnikasi asoslari, "Kreativlik" va "Kreativ pedagogika" tushunchalarining mohiyati, kreativlik – yaratish, ijod qilish ekanligi, kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, tarkibiy tuzilmasi hamda muhim kategoriyalari, pedagoglarning kreativlik sifatleri va uni rivojlantirishning samarali yo'llari va shartlari, pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar, pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va uning tarkibiy asoslari, tamoyillari, kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari va metodlari, o'quv dasturlari va manbalarini yaratishga kreativ yondashuv kabi masalalar bayon etilgan.

Modulning maqsadi va vazifalari

"Pedagogning mahorati va kreativligi" modulining maqsadi: pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kursi tinglovchilarini pedagogik mahorat va pedagogik kreativlikka doir bilimlarini takomillashtirish, pedagogik mahorat va kreativlikni qo'llashga doir zamonaviy yondashuvlarni o'zlashtirish, joriy etish, ta'lim amaliyotida qo'llash ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish.

"Pedagogning mahorati va kreativligi" modulining vazifalari:

- tinglovchilarning o'qituvchi faoliyatida pedagogik mahoratning tutgan o'rni va mazmun-mohiyatiga doir bilimlarini takomillashtirish;
- pedagogik mahoratni rivojlantirish yo'llarini aniqlashtirish;
- tinglovchilarda pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari bo'lmish pedagogik takt, pedagogik texnika, pedagogik qobiliyat, pedagogik imidj, pedagogik refleksiya, o'qituvchining muomala odobi kabi sifatleri yanada rivojlantirish;

- tinglovchilarda pedagogik va kommunikativ kompetentlikni shakllantirish metodlari va texnologiyalaridan o‘rinli, maqsadli foydalanish ko‘nikma-malakalarini rivojlantirish.
- tinglovchilarni kreativ pedagogikaning umumiy asoslari, tamoyillari, pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar bilan tanishtirish;
- tinglovchilarda o‘quv dasturlarini yaratish; nazariy va amaliy mashg‘ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlash; o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqish; o‘quv fanlari bo‘yicha joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar uchun sinov topshiriqlarini tayyorlashga kreativ yondashish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar

“Pedagogning mahorati va kreativligi” modulini o‘zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- pedagogik mahorat;
- pedagogik qobiliyat va uning turlari, pedagogik takt va taktika;
- kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob‘ekti va predmeti;
- pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari;
- pedagoglarning kreativlik sifatleri va uni rivojlantirishning samarali yo‘llari va shartlari;
- pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar haqida **bilimlarga ega bo‘lishi**;

Tinglovchi:

- kasbiy faoliyatda pedagogik texnikadan foydalanish;
- pedagogik taktikani to‘g‘ri tanlay olish;
- pedagogik qobiliyat turlariga oid sifatlarini ko‘rsata olish;
- pedagogik va kommunikativ kompetentlikni takomillashtirish;
- pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy

- qismlari;
- pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash yo‘llari;
- pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlariga doir **ko‘nikmalarni egallashi;**

Tinglovchi:

- pedagogik mahorat va kreativlikni namoyon etishda ilg‘or tajribalardan foydalanish;
- pedagogik jarayonda pedagogik muloqotni to‘g‘ri tashkil etish;
- kasbiy va kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga doir metod va texnologiyalarni to‘g‘ri tanlash;
- pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy qismlarini o‘zlashtirish;
- pedagoglar kreativ imkoniyatining muhim darajalari va ularni aniqlovchi mezonlardan foydalanish;
- pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari ustida ishlash **malakalarini egallashi;**

Tinglovchyai:

- pedagogik faoliyatning qayta tushunilishi va mustaqil takomillashtirilishini ta‘minlovchi mustaqil tahlilni egallash (refleksiv);
- mustaqil ta‘lim va o‘z kasbiy-metodik darajani oshirib borish (kognitiv);
- konstruktiv ravishda harakat qilishga imkon beradigan axborotni olish, qayta ishlash va tatbiq qilish, texnologik qarorlar, tamoyil va yondashishlar tizimini loyihalashtirish (axborot);
- kasbiy faoliyat samaradorligini ta‘minlovchi og‘zaki va yozma muloqot texnologiyalarini egallash (kommunikativ) **kompetensiyalarni egallashi lozim.**

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar:

“Pedagogning mahorati va kreativligi” modulini o‘qitish ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

“Pedagogning mahorati va kreativligi” modulini o‘qitish jarayonida quyidagi innovatsion ta’lim shakllari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan:

- zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida interfaol ma’ruzalarni tashkil etish;
- amaliy mashg‘ulotlar jarayonida keys, loyiha va assisment texnologiyalarini qo‘llash nazarda tutiladi.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

“Pedagogning mahorati va kreativligi” modulining mazmuni o‘quv rejadagi “Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish” va “Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi” o‘quv modullari bilan uzviy bog‘langan holda pedagogik mahorat va kreativlik bo‘yicha kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta’limdagi o‘rni

Modulni o‘zlashtirish orqali tinglovchilar pedagogik mahorat va kreativlikni o‘zlashtirish, joriy etish va amaliyotda qo‘llashga doir proektiv, kreativ va texnologik kasbiy kompetentlikka ega bo‘ladilar.

Modul bo‘yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Jami	Jumladan	
			Nazariy	Amaliy mashg‘ulot
1.	Pedagogik mahorat va uni rivojlantirish mazmuni	4	2	2
2.	Pedagogik texnika va pedagogik qobiliyat - pedagogik mahoratning asosiy elementi sifatida	4	2	2
3.	O‘qituvchi faoliyatida pedagogik takt va imidj masalalari.	2	-	2

4.	Pedagogik kreativlikning dolzarbligi va ahamiyati	2	2	-
5.	Pedagogik kreativlikning o'ziga xosliklari. Kreativ yondashuv asosida didaktik ta'minotni yaratish.	4	2	2
6.	O'qituvchining pedagogik faoliyatida kasbiy refleksiyaning o'rni	2	-	2
7.	OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo'llari	4	2	2
Jami:		22	10	12

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: Pedagogik mahorat va uni rivojlantirish mazmuni

“Pedagogik mahorat va kreativlik” tushunchasining mazmuni va mohiyati. Hozirgi davrda o'qituvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirish masalalari. Pedagogik mahorat - o'qituvchining pedagogik qobiliyati va ijodkorligi, pedagogik texnikasi va nazokati, ta'lim – tarbiya jarayonida o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning o'zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkurini rivojlantirib boruvchi pedagogik faoliyat umumlashmasi sifatida.

2-mavzu: Pedagogik texnika va pedagogik qobiliyat - pedagogik mahoratning asosiy elementi sifatida.

O'qituvchi faoliyatida pedagogik qobiliyat va uning o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari haqida ma'lumot. Mimika va pantomimikaning o'qituvchi pedagogik mahoratida tutgan o'rni. Nutq texnikasi asoslari: tovush, tembr, diksiya, ohang, ritmika. Nutq texnikasining o'qituvchi faoliyatidagi o'rni. Pedagogik faoliyatda aktyorlik va rejissyorlik mahorati. Pedagogik texnikani egallash yo'llari.

3-mavzu: Pedagogik kreativlikning dolzarbligi va ahamiyati

“Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob’ekti va predmeti. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari.

4-mavzu: Pedagogik kreativlikning o‘ziga xosliklari. Kreativ yondashuv asosida didaktik ta’minotni yaratish.

Pedagogik kreativlikning dolzarbligi va ahamiyati. “Kreativlik” va “pedagogik kreativlik” tushunchalarining lug‘aviy izohi. Kreativlik – yaratish, ijod qilish ekanligi. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob’ekti va predmeti, tarkibiy tuzilmasi va muhim kategoriyalari. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Pedagoglarga xos kreativlik sifatlari. Pedagoglarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhlar.

Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish. Kreativ yondashuv asosida nazariy va amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv topshiriqlarini shakllantirish hamda didaktik ishlanmalar tayyorlash.

5-mavzu: OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo‘llari

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo‘llari va shartlari. Pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar. Pedagog kreativligini ifodalovchi belgilar. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari, tarkibiy asoslari va muhim darajalari. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati darajasini aniqlovchi mezonlar.

AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-amaliy mashg‘ulot

Mavzu: PEDAGOGIK MAHORAT VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI. (2s.)

Pedagogik mahoratni shakllantiruvchi omillar, diqqatning yo‘nalganligi, kasbiy-pedagogik tasavvur, pedagogik refleksiyaning mohiyati va turlari. Pedagogik mahorat komponentlari, o‘qituvchining shaxsiy fazilatlarini, pedagogik–psixologik va metodik tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta‘minlovchi omillari.

2-amaliy mashg‘ulot

Mavzu: PEDAGOGIK TEXNIKA - PEDAGOGIK MAHORATNING ASOSIY ELEMENTI SIFATIDA (2s.)

Qobiliyat – shaxsning individual-psixologik xususiyati. Pedagogik qobiliyatning asosiy sifatlari va xususiyatlari. Ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘z xatti-harakatlarini boshqarishi (mimika, pantomimika); ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘z hissiyotini va kayfiyatini jilovlay olishi va turli nojo‘ya ta’sirlarga berilmaslik; mukammal ijtimoiy perseptiv qobiliyatlarga (diqqat, kuzatuvchanlik, xayol) egaligi; o‘qituvchi chehrasidagi mimik ifodalar va mimik harakatlar, umumiy mimik va individual reaksiyani aniqlashga doir topshiriqlar.

3-amaliy mashg‘ulot

Mavzu: O‘QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK TAKT VA IMIDJ MASALALARI

Pedagogik nazokatni rivojlantiruvchi mashqlar. Pedagogik takt bilan bog‘liq vaziyatlar, “Jamoaviy hikoya” metodi, “Qadam-baqadam” o‘yin metodi, “Kontakt” metodi, “Mening muloqoti og‘ir talabam” treningi.

O‘qituvchining refleksiya asosida shaxsiy kasbiy faoliyatini takomillashtirish, kasbiy pedagogik refleksiyaning o‘qituvchi mahoratini oshirishdagi imkoniyatlari, “Kichik esse” yozish, “Individual rivojlantirish dasturi” bo‘yicha ishlash.

“O‘qituvchi imidji va pedagogik nazokat”, “Muloqot madaniyatining asosiy kommunikativ sifatlari” mavzusidagi kengaytirilgan KEYS.

4-amaliy mashg‘ulot

**Mavzu: PEDAGOGIK KREATIVLIKNING O‘ZIGA XOSLIKLARI.
KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK TA‘MINOTNI YARATISH.
(2s.)**

“Kreativlik” va “Pedagogik kreativlik” tushunchalarining mohiyati. Pedagogik kreativlik – pedagogning an’anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta’lim va tarbiya jarayoni samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyati sifatida.

Pedagoglarga xos kreativlik sifatlari. Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish. Pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar. Pedagogik kreativlikning imkoniyatlari va ularning tarkibiy qismlari. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati darajasini aniqlovchi mezonlar.

5-amaliy mashg‘ulot

**Mavzu: O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA KASBIY
REFLEKSIYA VA PEDAGOGIK QOBILIYAT. (2s.)**

O‘qituvchining refleksiya asosida shaxsiy kasbiy faoliyatini takomillashtirish, kasbiy pedagogik refleksianing o‘qituvchi mahoratini va kreativligini oshirishdagi imkoniyatlari. “Individual rivojlantirish dasturi” bo‘yicha ishlash. Pedagogik nazokatni rivojlantiruvchi mashqlar. Pedagogik takt bilan bog‘liq vaziyatlar, “Jamoaviy hikoya” metodi, “Tayyorgarlik mashqi” metodi, “Pozitsion muloqot” o‘yin metodi, “Konsensus” metodi, “Mening muloqoti og‘ir talabam” treningi.

6- amaliy mashg'ulot

**Mavzu: OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo'llari.
KREATIV YoNDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK TA'MINOTNI YaRATISH.**

(2s.)

Didaktik ta'minotni yaratishga kreativ yondashish. Kreativ yondashuv – o'quv manbalari (ma'ruza matni, o'quv darsligi, o'quv va metodik qo'llanma hamda o'quv metodik majmualar)ni samarali yaratishning muhim omili. Nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar. Kreativ yondashuv asosida nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlash. O'quv dasturlari va o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga kreativ yondashish. Nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallarni to'plash va ularni saralashda kreativ yondashuvning ahamiyati.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'ruza-munozara, muammoli ma'ruza, vebinar ma'ruza, vizual ma'ruza, virtual amaliy mashg'ulotlar);
- o'quv munozarasi (og'zaki va yozma davra suhbat, forum, aqliy hujum, debat);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

1.BIR NECHA MANBALARDAN FOYDALANIB MA’RUZA TAYYORLASH

Tinglovchilar interfaol mashg‘ulotlarda samarali ishtirok etishlari uchun ma’ruzalarga tayyorlanib kelishlari lozim. Buning uchun tinglovchilariga ma’ruzalar tayyorlash yo‘llari va imkoniyatlari haqidagi tasavvurlarni kengaytirish lozim. Ana shunday imkoniyatlardan biri – bu bir necha manbalardan foydalanib ma’ruza tayyorlash hisoblanadi. Mazkur ma’ruza javdval holatida tayyorlanib, tinglovchiga javob berish uchun tayanch signal vazifasini bajaradi. Buning uchun tinglovchi besh ustundan va materilning hajmiga qarab bir necha ustundan iborat oddiy jadval tuzadi. Yuqoridagi qatordagi ustunlarda axborotning turli manbalari nomini ko‘rsatishadi: darsliklar, jurnal maqolalari, internet materiallari, intervyular.

Chap tomondan birinchi katakning har bir qatoriga tinglovchi mavzuga tegishli yoki javob olinishi zarur bo‘lgan savolni yozadi:

Savollar	Darslik	Jurnal maqolalari	Internet materiallari	Intervyu
Pedagogik mahorat- ning mazmun mohiyati				
Pedagogik mahorat- ning tarkibiy qismlari				
Pedagogik texnika unsurlariga nimalar kiradi?				
O‘qituvchining kas- biy kompetentligi deganda nimani tushunamiz?				
O‘qituvchining kommunikativ kompetentligi				

ma'nosini tushuntiring.				
Pedagogik qobiliyat nima?				
Pedagogik takt tushunchasini ta'riflang?				

2. YOZMA VA OG'ZAKI "DAVRA SUHBATI"

Yozma "Davra suhbat" – bu birgalikdagi o'qitish metodi bo'lib, bunda qog'oz va ruchka doimo aylana bo'ylab, o'yin ishtirokchilarining kichik guruhi orasida uzatib turiladi. Misol uchun, sheriklardan bir qandaydir g'oyani yozib, keyin varaqni chap tomonidagi sherigiga uzatadi. U o'sha g'oyaga o'zining qandaydir mulohazalarini qo'shadi va varaqni keyingi kishiga uzatadi. Ushbu rusum-qoidaning boshqa variantida har bir ishtirokchi yozuvini o'zining rangi bilan yozadi. Bu umumiy fikrni shakllantirishda qo'shilgan hissani ko'rinarli darajada ko'rsatib turadi va o'qituvchiga tushunishga va har birining ishtirokini qayd qilishga yordam beradi.

Og'zaki "Davra suhbat" - bu birgalikda o'qitish metodi bo'lib, oldingisiga o'xshaydi, faqat u og'zaki shaklda o'tkaziladi. Har bir ishtirokchi navbati bilan oldingi odam aytgan fikrni ilg'ab oladi va rivojlantiradi.

3. "MENING MULOQOTI OG'IR TALABAM" treningi

Treningdan maqsad: tinglovchilarning muomala odobiga ega bo'lmagan talabalar bilan ishlashning samarali usullarini aniqlash va tajriba almashish.

Muloqot madaniyatidan yiroq talabalar muammosini jamoa bo'lib muhokama qilish uchun guruh doira shaklida o'tiradi. Har bir qatnashchi 10-15 daqiqa davomida talabalar bilan pedagogik muloqotdagi eng qiyin vaziyatlar haqida axborot beradi. U bunday vaziyatlarda nimani his qilgani, hayajonlangani, shuningdek, u yoki bu ta'sir metodini qo'llaganda qanday natijaga erishganligini guruh a'zolarining e'tiboriga havola etadi. Bitta mashg'ulot davomida real kasbiy tajribadan olingan 4-5ta vaziyat muhokama qilinadi.

Jamoaviy muhokamada quyidagi maqsadlarga erishiladi: tinglovchilar o'z faoliyatidagi eng qiyin vaziyatlardan biri haqida gapirar ekan, jamoadoshlaridan dalda oladi.

Jamoadi, shuningdek, tajriba almashiladi. Pedagogik faoliyatdagi shunday muammoli vaziyatlarni muhokama qilishda o'qituvchida nima gapirish kerak, nima qilish kerak, qanday pozitsiyada turish kerak degan aniq pedagogik vazifalarni hal

qilish uchun pedagogik-psixologik treninglarni qanday qo'llashni ko'rsatish imkoniyati paydo bo'ladi.

4. «DIALOG» treningi.

Treningni maqsadi: o'z fikr-mulohazalarini, manfaatlarini himoya qila olish malakasini shakllantirish, bu sohada o'zida mavjud vositalarni boyitish, ziddiyatli vaziyatlarda o'z xatti-harakatini boshqara olish orqali kasbiy kreativlikni shakllantirish

Guruhning ikki qatnashchisiga o'zaro dialog vaziyatida ikki xil vazifa, maqsad qo'yiladi. Ulardan biri ikkinchisini biror- bir narsaga (Masalan: sport tugragiga qatnashish, qaysidir badiiy kitobni mutoala qilishga, yangi kinofilmni ko'rishga va boshqalarga) ko'ndirishga, ikkinchisi esa unga yordam berishni butunlay rad etishga harakat qiladi. Shu bilan birga ular suhbat davomida axloq me'yorlari doirasidan chiqmasliklari, o'z xoxishlarini ishonchli dalillashlar asosida bayon etishlari lozim bo'ladi. Trening dialog qatnashchilaridan biri ikkinchisining fikriga bo'ysunmaguncha davom etadi.

5. TUSHUNCHALARNI ANIQLASH

Maqsadi:

- tinglovchilarni gapdagi har bir xorijiy tildagi so'zni tushuna olishga o'rgatish;
- tinglovchilarning gapdagi har bir so'zga e'tiborli munosabatda bo'lish zaruriyatini anglashlariga yordam berish;
- o'quv topshirig'ini bajarishda guruhlarda hamkorlikda ishlash ko'nikmasini shakllantirish.

O'qituvchi izohni **tushunish** – bu tinglovchilarning narsa yoki hodisalarda bildiradigan obrazlarni tasavvur eta olish ekanligini aytishdan boshlaydi. Bu faqatgina tasavvur etishgina emas, balki so'zni tushunishning birinchi darajasi.

So'zni to'liq tushunish qachonki, tinglovchilar narsa yoki hodisaning tuzilishiga oid tarkibiy qismlar(nimalardan tashkil topgan) va uning funksional o'ziga

xosliklari (nimaga yordam beradi, u bilan nima qila olish mumkin va boshqalar)ni aytib bera olganda, yuzaga keladi.

Mashg'ulot quyidagi tarzda o'tkaziladi:

1. Barcha tinglovchilar kichik guruhlariga bo'linishadi.
2. Har bir guruh matnni oladi. Barcha guruhlardagi matnlar bir xil yoki turli xil bo'lishi mumkin.

O'qituvchi gaplardagi notanish so'zlarni topish va izohli lug'atlar, o'qituvchining yordamida ularning ma'nosini izohlab berishni so'raydi.

3. Guruhlarda matn ustida ishlash boshlanadi. Tinglovchilar birgalikda notanish, tushunarsiz so'zlarni topishadi va ularning ma'nosini birgalikda izohlashadi.

4. Topshiriq bajarib bo'linganidan so'ng, "kichik guruhlariga hujum" boshlanadi. Savol beruvchi va javob beruvchi guruhlar qur'a tashlash yo'li bilan aniqlanishi mumkin. Barcha guruhlar navbati bilan dastlab birinchi guruhga savol berishadi, ikkinchi va boshqalar. Masalan:

Bir guruh savol beradi.

Savol berilgan guruh a'zosi tezda javobni aytishi lozim.

Guruh javob bergandan so'ng uning to'g'riligi ekspertlar guruhi tomonidan baholanadi. Baholash 0 balldan 5 ballgacha bo'lishi mumkin.

5. Yakunlarini chiqarish. O'qituvchi ko'p ball yig'gan guruhni e'lon qilishi mumkin. Mazmuni noto'g'ri tushunilgan so'zlarga izoh beriladi.

6. KONSEPTUAL JADVAL

Uchta va undan ko'p jihatlar yoki savollarni taqqoslash taqozo etilganida ushbu metod, ayniqsa foydali bo'ladi. Jadval quyidagicha tuziladi: vertikal bo'yicha taqqoslanadigan narsalar, gorizontal bo'yicha esa, ushbu taqqoslash bajariladigan xususiyat va xossalar joylashtiriladi.

Masalan, konseptual jadval orqali pedagogik qobiliyatlarni taqqoslab ko'rsatish mumkin.

Qobiliyat-lar	Qaysi kasbiy kompeten-siyaga taaluqli ekanligi	Qo'llanilish doirasi	Ahamiyati
Gnostik			
Kommunika-tiv			
Kommunika-tiv			
Empatik			
Suggestiv			

7. T-CHIZMA

T-chizma munozara vaqtida qo'shaloq javoblar (ha/yo'q, tarafdor/qarshi) yoki taqqoslash-zid javoblarni yozish uchun universal grafik organayzer hisoblanadi. Masalan "Pedagogik nizolar" matnini "tarafdor va qarshi" tamoyiliga asoslanib o'qilganidan so'ng, bir juft tinglovchi quyida keltirilganidek, T-chizmani tuzishi va besh daqiqadan keyin, chizmaning chap tomonida pedagogik nizolarni keltirib chiqaruvchi sabablarni yozishi mumkin. So'ngra besh daqiqa mobaynida ular bu fikrga qarshi iloji boricha ko'p sababni keltirishlari kerak. Ana shu vaqt oxirida ular yana besh daqiqa mobaynida o'z T-chizmalarini boshqa juftlik chizmalari bilan taqqoslashlari mumkin.

O'qituvchi nazokati bilan bog'liq pedagogik nizolarni yuzaga keltiruvchi sabablar	O'qituvchi nazokati bilan bog'liq pedagogik nizolarning oldini olish imkoniyatlari
--	---

--	--

8. TUSHUNCHALAR ASOSIDA MATN TUZISH

“Tushunchalar asosida matn tuzish” metodi bilish-izlanish turidagi mustaqil ishlar sirasiga kirib, bu ish turli xil mantiqiy amallarni talab etadi: tahlil qilish va umumlashtirish, dalil va hodisalarni qiyoslash, ulardagi mushtaraklik va farqli tomonlarni aniqlash, asosiy va ikkinchi darajali belgilarni ajratish, sabab-oqibat aloqalarini ochib berish va hokazo. Odatda tinglovchilar noma'lum hodisalar, yangi materiallarga duch keladilar, yangi bilimlarni egallash va o'quv muammosini hal qilish yo'llarini izlab topishni talab etadigan muammoli vaziyat paydo bo'ladi.

Mazkur metodni qo'llash texnologiyasi:

Masalan, “**O'qituvchi faoliyatida pedagogik kreativlik**” mavzusi bo'yicha:

- 1) ijodkorlik, tavakkalchilik, boy tasavvur, yumor hissiga egalik, eruditsiya, ziyraklik, topqirlik, ichki tuyg'u.
- 2) yaratuvchanlik, yangi g'oyalar, iqtidorlilik, qiziquvchanlik, axloqiy sifatlar, pedagogik odob, pedagogik kreativlik.

9. O'N MINUTLIK ESSE

Esse – bu muallifning individual nuqtai nazarini ifoda etish shakli bo'lib, biror narsa-hodisa yoki jarayon haqidagi umumiy yoki dastlabki dunyoqarashni o'z ichiga oladi.

O'n minutlik essenini yozish qoidalari (“Zamonaviy pedagog” mavzusida):

1. Taklif etilgan mavzuga doir so'zlar hajmi 500 tadan 1000 tagacha bo'lishi mumkin.
2. “Mahoratli pedagog deganda ko'z oldimga ... keladi”, “Mening fikrimga ko'ra kreativ pedagog ... bo'lishi kerak”, “Zamonaviy pedagog ... kabi sifatlarga ega bo'lishi kerak” kabi jummalardan foydalaning.

3. O‘zingiz havas qilgan, siz uchun ideal bo‘lgan ustozlaringizdan biri misolida orzuvingizdagi pedagog timsolini gavdalandiring.

10. “ASSESSMENT” METODI

Metodning maqsadi: mazkur metod ta’lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o‘zlashtirish ko‘rsatkichi va amaliy ko‘nikmalarini tekshirishga yo‘naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta’lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo‘nalishlar (test, amaliy ko‘nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo‘yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment”lardan ma’ruza mashg‘ulotlarida tinglovchilarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o‘rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg‘ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o‘zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o‘z-o‘zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o‘qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o‘quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo‘shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Тест

Педагогик фаолиятнинг қайта идрок этилишига доир компетенция қандай номланади?

- А) Ахборот олиш
- В) Когнитив
- С) Рефлексив
- Д) Коммуникатив

Қиёсий таҳлил

“Педагогик маҳорат” ва “Педагогик креативлик” тушунчалари ўртасидаги ўхшашлик ва фарқли жиҳатларни таҳлил этинг.

Симптом

Ўқитувчининг педагогик фаолиятга назарий тайёриги...

Амалий кўникма

Педагогик техниканинг асосий элементларидан 3 тасига мисол келтиринг.

11. INSERT” METODI

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;
- ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma’lumot.			

“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-MAVZU: PEDAGOGIK MAHORAT VA UNI RIVOJLANTIRISH

MAZMUNI

REJA:

1. “Pedagogik mahorat” tushunchasining mazmun mohiyati va o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rni.
2. Pedagogika fani tarixida o‘qituvchi mahorati masalalarining yoritilishi.
3. Hozirgi davrda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirish masalalari.

Tayanch tushunchalar: pedagogik mahorat, kasbiy mahorat, pedagogik insonparvarlik, pedagogik qobiliyat, shaxsiy va kasbiy fazilatlar, pedagogik ijodkorlik, insoniylik, fidoiylilik, kasbga sadoqat, kasbiy layoqat, insonparvarlik sifatlari,

1. “Pedagogik mahorat” tushunchasining mazmun mohiyati va o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rni

Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak? Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi

«pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, “Pedagogik ensiklopediya”da ta’rif quyidagicha izohlangan: “O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondosh fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”. Ushbu ta’rifning mohiyatidan kelib chiqib o‘qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql zakovatning yuksak ko‘rsatkichi;
2. O‘z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi;
3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi;

4. O‘quv – tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik yo‘nalishi;
2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish;
3. Pedagogik qobiliyatga ega bo‘lish;
4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Barcha kasblar orasida o‘qituvchilik kasbi o‘zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o‘qituvchi yosh avlod qalbi kamolotining me‘mori, yoshlarga ta‘lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g‘oyaviy – siyosiy jihatdan chiniqtirib, tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o‘rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb–hunar sirlarini puxta egallashlarida ko‘maklashadi va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy–iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu ma’suliyat o‘qituvchidan o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni, ta‘lim oluvchilarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste’dodi, e’tiqodi va amaliy ko‘nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo‘llarini izlab topadigan kasb egasi bo‘lishni talab etadi. Buning uchun doimo o‘qituvchining kasbiy mahoratini, ko‘nikma va malakalarini oshirib borish, g‘amxo‘rlik qilish, unga zarur shart – sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy – metodik hamda texnik yordam ko‘rsatish, o‘qituvchining ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko‘maklashish lozim.

Shunga asosan, «Pedagogning mahorati va kreativligi» moduli o‘qituvchilar va tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o‘rgatuvchi va uni takomillashtirish to‘g‘risida ma’lumotlar berib boruvchi modul bo‘lib, o‘qituvchida pedagogik mahorat va kreativlikning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo‘llarini, vositalarini, shakllarini o‘rganadi.

Pedagogik mahorat o‘qituvchi – tarbiyachiga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta‘lim – tarbiya jarayonida o‘qituvchi va ta‘lim oluvchilarning o‘zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining

ma'naviy – ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvorni va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o'rgatadi va o'z kasbini rivojlantirib boruvchi **pedagogik faoliyatlar** tizimi to'g'risida ma'lumotlar beradi. Pedagogik mahorat o'qituvchining pedagogik faoliyati zahirida takomillashib boradi.

- Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnati faoliyatidir.

Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, ta'lim oluvchilarga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan o'qituvchi ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, o'qituvchining faoliyat mezonini belgilab beradi. O'qituvchining faoliyati **pedagogik jarayonning harakat vositasidir**. O'qituvchi pedagogik faoliyati ijobiy natijalari mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qo'llay bilishi bilan belgilanadi.

O'qituvchining pedagogik faoliyati samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar tizimini: bilim, bolani tushuna olish, kuzatuvchanlik, nutq malakasi, tashkilotchilik, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni taqsimlab olish, vaziyatni to'g'ri baholash, yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan har xil ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etish, yoshlarni bilim olishga qiziqtirish kabilar tashkil etadi.

Hozirgi zamon fani nuqtai nazaridan pedagogik mahoratga quyidagicha ta'rif beriladi: **Pedagogik mahorat** – o'qituvchining shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va h.k.) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchining ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir. U o'z fanini mukammal bilgan, pedagogik–psixologik va metodik tayyorgarlikka ega bo'lgan, o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning optimal yo'llarini

izlab topish uchun, amaliy faoliyat olib boradigan har bir o'qituvchining kasbiy faoliyatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, pedagogik mahorat egasi bo'lish uchun o'qituvchi o'z o'quv predmetini davr talablari asosida bilishi, pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo'lishi, hamda insoniylik, izlanuvchanlik va fidoyilikni o'zida tarkib toptirishi lozim. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, quyidagi to'rtta komponent pedagogik mahoratning **asosiy tashkil** etuvchilari hisoblanadi:

- o'qituvchilik kasbiga sadoqat;
- o'z fanini o'qitish metodikasini mukammal bilishi;
- pedagogik qobiliyatlarini namoyish eta olishi;
- pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay bilishi.

Shuni alohida qayd etib o'tish zarurki, o'qituvchilik kasbi murakkab va mas'uliyatli jarayondan iborat. Ushbu kasbning sharafliligi va murakkabligi shu bilan belgilanadiki, o'qituvchi doimo ongning yagona sohibi bo'lmish insonning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanib, u bilan muloqot olib boradi. O'qituvchining shaxsiy fazilatlari sirasiga iymon-e'tiqodi, dunyoqarashining kengligi, faolligi, odob-axloqi, fuqarolik burchini his qilishi, ma'naviyati, dilkashligi, talabchanligi, qat'iyligi va o'z maqsadlariga intilishi, insonparvarligi, huquqiy bilimdonligi, mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy talablariga o'z fikr mulohazasi bilan faol ishtirok etishi kiradi.

O'qituvchining kasbiy xususiyatlariga: o'z kasbini, bolalarni sevishi, ziyrakligi, hozirjavobligi, vazminligi, pedagogik nazokati, tasavvuri, qobiliyati, tashkilotchiligi, notiqlik madaniyati, chuqur va keng ilmiy saviyasi, kasbiy layoqatliligi, ma'naviy ehtiyoji va qiziqishi, intellekti, yangilikni anglay va qo'llay olishi, kasbiy ma'lumotni muntazam oshirishga nisbatan intilishi va boshqa fazilatlari kiradi.

O'qituvchining kasbiy pedagogik tayyorgarligi shartli ravishda quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

- 1) O'qituvchining shaxsiy fazilatlar bo'yicha tayyorgarligi.
- 2) O'qituvchining ruhiy – psixologik tayyorgarligi.
- 3) O'qituvchining ijtimoiy – pedagogik va ilmiy – nazariy jihatdan tayyorgarligi.

- 4) O'qituvchining maxsus va ixtisoslikka oid uslubiy bilimlarni egallab borishi.

Yana ta'kidlash joizki, pedagogik mahorat o'qituvchi – tarbiyachi shaxsiy va kasbiy sifatlarining yig'indisi bo'lib, o'qituvchi mahoratini shakllantirishni ta'minlovchi omillarni, pedagogik–psixologik, metodik bilimlarni doimiy egallab borishi lozim. Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi **omillar** quyidagilar:

a) ixtisoslik bo'yicha o'quv predmetini, zamon, ilm–fan, texnika taraqqiyoti darajasida mukammal bilishi, uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash malakasiga ega bo'lishi;

b) ta'lim oluvchilarning yosh, fiziologik, psixologik hamda shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, ularning faoliyatini ob'ektiv nazorat qilishi va baholashi;

v) ta'lim jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish asosida o'z faoliyatini tashkil etishi;

g) o'quv – tarbiyaviy jarayonni zamon talablari darajasida tashkil qilish uchun asosiy pedagogik– psixologik, metodik ma'lumotga ega bo'lishi;

d) fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanishni bilishi;

ye) jamoani «ko'ra bilish», ta'lim oluvchilarning qiziqishlari, intilishlari, ular uchraydigan qiyinchiliklarni tushunish va hamdard bo'la olish, o'z vaqtida ular fikrini anglay bilish, zukkolik bilan har bir ta'lim oluvchining xarakter xususiyati, qobiliyati, irodasini tushunish hamda ularga muvaffaqiyatli ta'sir ko'rsatishning shakl, usul, vositalaridan xabardor bo'lishi;

j) o'z shaxsiy sifatleri (nutqining ravonligi, tashkilotchilik qobiliyati, badiiy ehtiyoji, didi va hokazo) ni takomillashtirish malakasiga ega bo'lishi.

O'qituvchining pedagogik mahorati kasbiy faoliyat davomida shakllanib boradi. Yuksak saviyali pedagogik kadrlar tayyorlashga nisbatan talablar, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, o'z kasbi bilan

uzluksiz taraqqiyotga moslasha oladigan o'qituvchining shakllanishi, bo'lajak o'qituvchi umummilliy mavqeining o'sib borishini ta'minlaydi.

**2. Педагогика фани тарихида
ўқитувчи маҳорати масала-
ларининг ёритилиши.**

Ta'lim va tarbiya tarixini o'rganar ekanmiz, uning rivojlanishi, yillar davomida shakllanib borishi ustoz va shogird faoliyatiga bog'liqligining guvohi bo'lamiz. Eng qadimgi davrlardayoq

mudarrislar (o'qituvchilar) ta'lim va tarbiyaning samarali ta'sir usullarini qidirib topib, hayotga tatbiq eta boshlaganlar. Buning natijasida eramizdan oldingi davrlardayoq ta'lim-tarbiyaning samaradorligiga erishilishi uchun o'qituvchiga bo'lgan talablar kuchayib bordi. O'qituvchi mahoratini takomillashtirish yuzasidan turli g'oyalar, nazariya va tavsiyalar paydo bo'la boshladi.

Miloddan avvalgi VII – VI asrlarda O'rta Osiyoda ishlab chiqarish kuchlarining ortib borishi bilan ijtimoiy hayotda ham ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi. Turk va fors tilida so'zlashuvchi xalqlar o'rtasida o'zaro madaniy aloqalar yuzaga keldi. Yosh avlodni mustaqil hayotga tayyorlashda asrlar davomida qo'llanib kelingan, yerli millatning o'ziga xos urf – odati va an'analariga mos ravishda tatbiq etilgan ta'lim va tarbiyaning noyob usul va vositalari, tadbir va shakllari vujudga kela boshladi. Hali maktab bo'lmagan, pedagogik fikr tarkib topmagan davrdayoq qabila a'zolarining bolalarda mehnatsevarlik, axloq-odob, nafosat, do'stlik, mehr-shafqat, insonparvarlik sifatlarini tarkib toptirish sohasidagi aql idroki va usullari yillar davomida hayot tajribasi va sinovlaridan o'tib, sayqallanib o'sha davrning olijanob mevasi sifatida bizning davrimizgacha yetib keldi.

VII asrlarga kelib O'rta Osiyoda ilm-fan va madaniyat sohasidagi rivojlanish bevosita ta'lim va tarbiya beruvchi mudarrislarining qizg'in faoliyati hamda ularga qo'yiladigan talablarning nihoyatda rang-barangligi va xilma-xilligi bilan diqqatga sazovordir. Ilk ibtidoiy jamoa va quldorlik davrlaridan boshlab, bolalarning ta'lim va tarbiyasiga javobgar ulamolar hamda mudarrislar nasihat, tushuntirish, rag'batlantirish, maqtash, namuna ko'rsatish, tanbeh berish, ta'qiqlash, majbur qilish, po'pisa qilish, qo'rqitish kabi usullardan foydalanganlar. Biroq mudarrislarining o'zi

bolaga ta'lim-tarbiya berish uchun mukammal amaliy va nazariy bilimga ega bo'lishi kerak edi. Shu sababli mudarrislar savodli madrasa toliblari orasidan tanlangan va ma'lum muddat tayyorgarlikdan o'tishgan.

Buyuk allomalarimiz o'z asarlarida mudarrislar kasbining nozikligini, ma'suliyatli ekanligini va murakkabligini, shu bilan birga sharafligi ekanligini, yoritib, muallimning mahorati, ularga qo'yilgan talablar, fazilatlariga oid qarashlar, shogirdlar bilan munosabatga kirishish mahorati, muomalasi to'g'risida o'z mulohazalarini bildirganlar. Uyg'onish davrining yetuk namoyondalari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Unsurul Ma'aliy Kaykovus, Abul-Qosim Umar Az-Zamaxshariy, Shayx Sa'diy Sheroziy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz al-Koshifiy kabilarning ijodiy merosi pedagogik tafakkurni shakllantirishda bo'lajak murabbiylarga muhim manba bo'lib hisoblanadi. Ular avlodlardan avlodlarga o'tib, o'z qimmatini yo'qotmagan mudarrislarini, tarbiyachilarni tayyorlash tajribalarini umumlashtirib, boyitib borishgan. Zero, insoniyat kelajagi va kurrai zaminning gullab yashnashi faqat ta'lim va tarbiyaga bog'liq ekanligini buyuk mutafakkirlar chuqur his qilishgan. Shuning uchun muallimlar kuchi va g'ayrati bilan barkamol avlodni tarbiyalash ularning eng yorqin orzusi bo'lib kelgan. O'zbekiston deb atalmish muazzam zaminimizda yashab o'tgan allomalarning bu borada o'z o'rnini va hurmati bor. Barkamol avlodni tarbiyalash, bunda muallimning o'rnini to'g'risida allomalarimiz ijodiy merosidan juda ko'p misollar keltirishimiz mumkin.

Sharq allomalari adabiy meroslarida ta'kidlangan, o'qituvchilar haqida bildirilgan dono fikrlarni yoshidan, pedagogik mahoratidan, qanday dars berishidan qat'iy nazar barcha o'qituvchilar bilishlari va ularga qat'iy rioya qilishlari maqsadga muvofiqdir.

Antik davrdagi maktablar Sparta, Afina va Rim tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida faoliyat olib borganlar. Qadimgi Yunonistonda bunday joylar akademiya deb nomlangan. «Akademiya» so'zi afsonaviy qahramon Akadema nomidan kelib chiqqan. Eramizdan avvalgi V asrda Afina yaqinidagi Akadema so'zi bilan nomlanuvchi joyda Platon o'z shogirdlariga ma'ruzalar o'qigan bo'lib,

keyinchalik ta'lim-tarbiya berish uchun tashkil etiluvchi maskanlar ham shunday nom bilan atala boshlangan. Qadimgi Yunonistonda bolalarga ta'lim-tarbiya berish faylasuflar zimmasiga yuklatilgan.

Ular notqlik san'atining yetuk namoyondalari bo'lib, o'zlarining chiroyli so'zlari, baland va ta'sirchan ovozlari bilan ta'lim oluvchilarning tafakkuriga, ongiga kirib borganlar, ta'lim va tarbiyada ulkan yutuqlarga erishganlar. Shu sababli, notqlik san'ati va nutq madaniyatining nazariyasiga, uning cheksiz tarbiyaviy ahamiyatiga ilk marotaba qadimgi Eramizdan avvalgi V asr Yunonistonda yoshlarga ta'lim-tarbiya berish va ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning eng takomillashgan davri bo'lgan. Shu sababli "Notqlik san'ati" ham qizg'in rivojlangan davr hisoblanadi. Bu davrda notqlikning uchta qonuniyati umumiy shior sifatida e'tirof etilgan:

- o'quvchilarga tushuntirish (ma'lum bir mavzuni);
- o'quvchilar ongini uyg'otish (inson tafakkurini, ongini, maqsadini);
- har bir tinglovchiga huzur-halovat va qoniqish uyg'otish.

Notiq ushbu qonuniyatlarga amal qilgan holda o'quvchilarga, ya'ni "tinglovchilarga halovat bag'ishlash" orqali ularni ezgulikka, adolatparvarlikka, vatan oldidagi burchga sadoqatli bo'lishga, yaxshi amallarni bajarishga, axloq va odob qoidalariga rioya qilishga chorlar edi. Bu uning jamiyat oldidagi asosiy vazifasi hisoblanardi. Notqlik san'atini chuqur egallagan, o'zlarining go'zal va chiroyli nutqlari bilan jamiyatda hurmat va e'tibor qozongan Dinarx, Giperid, Gorgiy, Isokrat, Isey, Esxil, Demosfen kabi namoyondalar mashhur davlat arboblari bo'lib yetishganlar.

Yunon faylasuflari o'qituvchilarning ta'lim va tarbiya berishda og'zaki nutqning shakl va qonuniyatlarini, mulohaza va isbot kabi mantiq ilmi qoidalarini chuqur o'zlashtirishlari lozimligini qat'iy talab qilganlar. Shuning uchun pedagog o'qituvchilar o'z fikrlari va tuyg'ularini o'quvchilar hamda tinglovchilar tafakkuri va ongiga chuqur singdira olganlar va keskin ta'sir o'tkazganlar. Har bir pedagog o'zlarining notqlik san'ati ustida tinimsiz mashg'ulotlar olib borganlar, sehrli ovoz sohibi bo'lish uchun nutq texnikasining barcha qonuniyatlariga amal qilganlar. Ular

o'z nutqlarini mafkuraviy va siyosiy kurash hamda yosh avlodni tarbiyalash quroli deb hisoblaganlar.

Mashhur faylasuf olim Suqrot (eramizdan avvalgi 469 — 399) o'quvchilar bilan savol-javob usuli orqali ta'lim-tarbiya berishning suhbat metodiga asos solgan. Suqrotning shogirdi Platon o'z ustozini g'oyalarini davom ettirib, o'quvchilar bilan savol-javob usulini notqlik san'atining bir shakli sifatidagi ahamiyati cheksiz ekanligini bayon etadi hamda uni inson tafakkuri va ongini, dunyoqarashini og'zaki nutq bilan boyituvchi noyob uslub sifatida baholaydi.

Yunonistonda yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda notqlik san'atining ahamiyatini yoritib berish hamda uning rivojlanishi faylasuf olim Demosfen (eramizdan avvalgi 384—322) nomi bilan uzviy bog'langan. U yoshlik yillaridanoq notqlik san'atiga qiziqdi. Tug'ma duduq bo'lishiga qaramasdan, o'quvchi va tinglovchilarning istehzolariga bardosh berib, qizg'in va shiddatli mehnati bilan notqlik mahoratini namoyish eta olgan. Barcha dunyoviy bilimlarni faqat notqlik san'atining olijanob qudrati asosida tinglovchilar tafakkuriga yetkazish mumkin deb ta'kidlagan edi faylasuf. Faqat Demosfen Yunonistonda notqlik san'atining yetuk namoyondasi, ya'ni elitasi sifatida mashhur bo'ldi. U davlat tribunasini siyosiy va mafkuraviy kurash maydoniga aylantirdi.

O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini takomillashtirish to'g'risidagi muammolar yevropa olimlari Ya. A. Komenskiy, Djon Lokk, G.Pestalossi, A.Disterverg, K.D.Ushinskiy kabilarning asarlarida o'z ifodasini topgan. Jumladan, chex olimi, mashhur pedagog Ya. A. Komenskiy o'qituvchining eng muhim xususiyatlari qatoriga bolalarni sevishi, yuksak axloqi, bilimdonligi, iqtidori, kobiliyati kabilarni kiritadi va ularning mohiyatini atroflicha tavsiflab beradi.

Yan Amos Komenskiy o'z davrida o'qituvchilarning bola dunyoqarashini rivojlantirishdagi roliga yuqori baho berib, o'qituvchilik «er yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb» ekanligini aytadi. Muallifning fikricha, o'qituvchi o'z burchlarini chuqur anglay olishi hamda o'z qadr-qimmatini to'la baholay bilishi zarur. Ya.A.Komenskiy o'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlar namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydi:

vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga mehr bilan muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortidan ergashtiruvchi va diniy e'tiqodni shakllantiruvchi.

I.G.Pestalossi o'qituvchining kasbiy sifatlariga baho berish bilan birga, asosan uning ta'limni takomillashtirishdagi roli hamda fan asoslarini egallashdagi ahamiyati va vazifalariga to'xtalib o'tadi.

A. Disterverg o'qituvchining ta'limdagi roliga yuqori baho berib, u o'z faoliyatini chuqur bilib, pedagogik mahoratini oshirib borishi o'quvchilarni qalbdan yoqtirishi natijasida yuzaga keladi deb uqtiradi. O'qituvchi ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini, qobiliyatini, faoliyatini mukammal bilishi uchun muayyan darajada psixologik bilimlarga ham ega bo'lishi kerakligini takidlab o'tgan.

Pedagog olim Djon Lokk o'qituvchi psixologiyasining eng muhim jihatlarini ishlab chiqqan. Ular orasiga mo'tadillik, g'ayrat-shijoatlilik, ehtiyotkorlik kabi hislatlarni kiritib, o'qituvchining pedagogik faoliyatidagi rolini asarlarida yoritib bergan.

A.I.Gersen, L.N.Tolctoy, I.G.Chernishevskiy, K. D.Ushinskiy kabi rus pedagog olimlari g'arb mutafakkirlari g'oyalarining vorislari sifatida mazkur muammolarga o'z mulohazalarini bildirganlar.

Taniqli rus pedagogi K.D.Ushinskiy ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining roli va shaxsiga yuqori baho berib, o'qituvchi kasbiga oid ilmiy mulohazalarida hech bir Qonun yoki Programma, ta'lim-tarbiya to'g'risidagi metod yoki tamoyillar o'qituvchi shaxsining pedagogik faoliyatdagi mahorati o'rnini bosa olmaydi deb hisoblaydi.

K.D.Ushinskiy o'qituvchi ma'naviyati va kasbiy faoliyatiga yuqori baho beradi hamda ularning kasbiy malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish maqsadga muvofiq ekanligi to'g'risidagi g'oyani ilgari suradi. Mazkur g'oyaning ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlovchi tizim – o'qituvchilarni qayta tayyorlovchi kurslar tizimini tashkil etishni u ilk bor asoslab bergan.

O'qituvchida pedagogik mahoratni shakllantirishning ilmiy – nazariy asoslari pedagog olim V.A. Slastyonin tomonidan ham tadqiq qilingan. U kasbiy – pedagogik tayyorgarlik, o'qituvchining shaxsi va kasbiy shakllanish yo'nalishi va bunda pedagogik mahorat to'g'risida so'z yuritib, shunday yozadi: “O'qituvchi muntazam ravishda pedagogik nazariyalarga tayansagina, o'qituvchilik mahoratini egallaydi. Chunki, pedagogik amaliyot doimiy ravishda pedagogik nazariyaga murojaat qilishni taqozo etadi. Birinchidan, ilmiy nazariyalar – taraqqiyotning umumiy qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalarini aks ettiruvchi ilmiy bilimlardir, amaliyot bo'lsa, doimo aniq vaziyatga asoslanadi. Ikkinchidan, pedagogik faoliyat – falsafa, pedagogika, psixologiyaga oid bilimlar sinteziga asoslanuvchi yaxlit jarayondir. Bu bilimlar sintezsiz pedagogik amaliyotni maqsadli qurish juda mushkul”¹. Demak, o'qituvchidan nafaqat pedagogik mahoratni mukammal egallash talab etiladi, balki pedagogik amaliyotni to'g'ri va maqsadli tashkil qilish uchun chuqur ilmiy – nazariy ma'lumotlarga ham ega bo'lish lozim.

Rus adibi L.N.Tolstoy o'qituvchi fazilatining mukammalligini o'z mutaxassisligiga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishi bilan bir vaqtda bolalarga bo'lgan munosabatida, ularni xuddi o'z farzandlaridek jon-dilidan sevishida ekanligida ko'rgan. Ma'lumki, pedagogik mahorat tizimida o'qituvchining pedagogik nazokati (odobi) muhim mavqega ega. O'qituvchi nazokatsiz, kasb odobisiz yuksak cho'qqilar sari odimlay olmaydi. Masalaga shu nuqtai – nazardan yondashilganda, muallifning so'zlari, o'qituvchi pedagogik mahoratiga qo'yilgan talablarga mos va hamohangdir.

Shunday qilib, yevropa mutafakkirlari o'z ilmiy asarlarida o'qituvchining bir qator muhim fazilatlari haqida fikr yuritganlar. Bularning qatoriga quyidagi fikrlarni alohida qayd etish lozim: o'qituvchining har tomonlama barkamol bo'lishi, o'zining yuksak hislatlari va his-tuyg'ulari bilan boshqa kasbdagi kishilardan ajralib turishi, bolalar ruhiyatiga oson kira olish kobiliyati, darslarni o'zlashtirishda orqada qolganlar bilan individual ishlar olib borish, o'quvchilar

¹ Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. институтов /Под ред. Ю.К. Бабанского. – М: Просвещение, 1983, 600-бет.

diqqatini o'ziga qaratish mahorati, mustaqil ishlash va o'z mahoratini, malakasini oshirish, pedagogik-psixologik odob (takt)ga ega bo'lish, notiqlik san'atini puxta bilish kabilardir. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, Sharq va G'arb mutafakkirlari tomonidan tahlil qilingan o'qituvchi kasbi haqidagi ko'pgina mulohazalar hozirgi kungacha o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda, demak, millati va kelib chiqishidan qat'iy nazar ajdodlar g'oyasini takomillashtirish evaziga ta'limni yuksak bosqichlarga ko'tarish mumkin.

**3. Ҳозирги даврда
ўқитувчиларнинг касбий
маҳоратини такомиллаштириш
йўллари**

Barcha sohalarda olib borilayotgan islohotlar samarasi yangicha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan yuksak malakali kadrlarga bog'liq. Kadrlarni tayyorlash esa avvalo o'qituvchi-murabbiylar zimmasiga yuklatilgan. Shu sababli, chuqur bilimga ega bo'lgan, zamonaviy o'qituvchi-kadrlar taraqqiyotimizning muhim omili sifatida qaralib kelinmoqda. O'qituvchilarimiz bugungi zamon talablariga mos bilimlar sohibi, yangilangan ta'lim mazmunini egallagan bo'lishlari kerak. O'qituvchi xodimlar o'zlarining kasb-ko'nikmalari va muallimlik mahoratlarini doimo takomillashtirib borishlari shart.

Shaxsni tarbiyalash ishi nihoyatda murakkab faoliyat jarayoni bo'lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk namoyondalari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi.

Yuqorida qayd etilgan fikrlardan kelib chiqib bugungi kun o'qituvchisi shaxsiga nisbatan qo'yilayotgan talablar mazmuni anglaniladi. Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi zarur? Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ushbu muammo bo'yicha ko'plab pedagog va psixolog olimlar o'z fikr va mulohazalari bilan chiqdilar. O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini milliy an'ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida yanada takomillashtirish uchun metodik

qo'llanmalar, tavsiyanomalar paydo bo'ldi. Hozirgi kunda ham ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda.

XXI asrga kelib o'qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Endilikda global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi o'qituvchidan yuksak mahoratni, o'tkir irodani, psixologik quvvatni, chuqur bilim va mulohazali bo'lishni talab qiladi.

O'qituvchi pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlar ega va ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan quyidagi burch va mas'uliyatlar ulardan talab qilinadi:

1. O'qituvchi eng avvalo mas'uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma'rifat targ'ibotchisidir.

2. O'qituvchi tabiatan ta'lim oluvchilarni seva olishi, o'z mehrini, his-tuyg'ularini har lahzada ta'lim oluvchilar ichki dunyosi bilan bog'lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo'lishi kerak.

3. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada ta'lim oluvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

4. Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va axborot texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

5. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilim ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi lozim.

6. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

7. O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

8. O'qituvchi ijodkor, ta'lim-tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.

9. O'qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o'zlashtirib borishi shart.

10. O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur.

11. O'qituvchining kiyinish madaniyati o'ziga xos bo'lishi, ya'ni sodda, ozoda, bejirim kiyinishi, ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishi talab etiladi.

12. O'qituvchi ta'lim muassasasida guruh jamoasining asosiy tashkilotchisi va ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning eng faol ishtirokchisidir.

13. O'qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi ekanligini unutmasligi shart. Shuning uchun kasbiy faoliyatida o'zida bir qator pedagogik sifatlarni tarkib toptirib borishi zarur.

14. O'qituvchi eng avvalo, mulohazali, bosiq, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholay oladigan hamda mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishning uddasidan chiqa olishi kerak. Muloqot jarayonida o'qituvchining so'zlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylik, do'stona munosabat, yaxshi kayfiyat sezilib tursin.

Muxtasar qilib aytganda, hozirgi sharoitda jamiyatning o'qituvchilik kasbiga nisbatan qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormokda va bu talablarni amalda to'g'ri tashkil qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liq.

?	NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR:
---	---

1. "Pedagogik mahorat" tushunchasining mazmun mohiyatini tushuntiring.
2. "Pedagogik mahorat" tushunchasiga "Pedagogik ensiklopediya"da berilgan turlicha ta'riflarga izoh bering.
3. "O'qituvchining pedagogik mahorati" tushunchasi mazmunini izohlang.

4. O'qituvchidan qanday burch va mas'uliyatlar talab qilinadi?
5. Pedagogik mahoratning **asosini tashkil** etuvchi to'rtta komponentni tushuntiring.
6. O'qituvchining kasbiy pedagogik tayyorgarligi bo'yicha yo'nalishlari haqida ma'lumot bering.
7. Sharq allomalarining o'qituvchi kasbiy mahorati haqidagi fikrlarini ayting.
8. O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini takomillashtirish to'g'risida Yunoniston va Yevropa olimlarining fikrlarini ayting.
9. Hozirgi davrda o'qituvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirishning qanday yo'llari mavjud?
10. Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi omillar haqida ma'lumot bering.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Isaev I.F. Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya: Uchebnoe posobie dlya vuzov / I. F. Isaev. – M.: Akademiya, 2002.
2. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. –T.: Tafakkur bo'stoni, 2011.
3. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture. – Routledge, USA, 2012.
4. Ochilov M., Ochilova N. O'qituvchi odobi. – T.: O'qituvchi, 1997.
5. Ochilov M. Muallim qalb me'mori. – T.: O'qituvchi, 2000.

2 - MAVZU: PEDAGOGIK TEXNIKA VA PEDAGOGIK QOBILIYAT - PEDAGOGIK MAHORATNING ASOSIY ELEMENTI SIFATIDA

REJA:

1. O'qituvchi faoliyatida pedagogik qobiliyat va uning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Pedagogik takt va pedagogik odob axloqiy tushuncha sifatida.
3. Pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari haqida ma'lumot.
4. Mimika va pantomimikaning o'qituvchining pedagogik mahoratida tutgan o'rni.
5. Pedagogik faoliyatda aktyorlik va rejissyorlik mahorati.
6. Pedagogik texnikani egallash yo'llari.

Tayanch tushunchalar:

Qobiliyat, pedagogik takt, pedagogik deontologiya, pedagogik ta'sir, pedagogik odob, pedagogik taktika, kasbiy axloq qoidalari, o'qituvchilik sha'ni va qadr-qimmati, pedagogning ma'naviy qiyofasi, muomala odobi, pedagogik etika, ekstravert, introvert, o'qituvchi nazokati, dilkashlik.

Pedagogik texnika, nutq texnikasi, mimika, pantomimika, jestikulyatsiya, aktyorlik va rejissyorlik mahorati, diqqat, kuzatuvchanlik, hayol, nafas olish, ovozni boshqarish, nutq tempi, didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ qobiliyatlar.

1. Ўқитувчи фаолиятида педагогик қобилият ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Qobiliyat – shaxsning individual-psixologik xususiyati bo'lib, muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish sub'ektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual

psixik sifatlar yig'indisiga aytiladi, zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarni egallash dinamikasidagi farqlarni aniqlaydi. Qobiliyatlar individual-psixologik xususiyat bo'lgani sababli, shaxsning boshqa sifatlari va xususiyatlariga, ya'ni aql sifatlariga, xotira va xarakter xususiyatlariga, his-tuyg'ulariga qarama-qarshi qo'yilmaydi, balki ular bilan bir qatorga qo'yilishi kerak.

Qobiliyatni inson tug'ma, tabiat in'omi sifatida tayyor holida olmaydi, balki hayotiy faoliyati davomida shakllantiradi.

Govard Gardner qobiliyatlarni intellektlar to'plami deb atadi va uning yettita jihatini ajratib ko'rsatdi. Biz intellektning ushbu jihatlaridan oltitasini o'qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish nuqtai nazaridan tahlil qilishimiz mumkin. Psixolog olim Olga Matveeva ushbu jihatlarni psixologik texnologiya bilan kuchaytirib modifikatsiyalaydi va o'qituvchining kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlab, quyidagi qobiliyatlarni ko'rsatib o'tadi:

1. Muloqot qilish (kommunikativ) qobiliyati: *O'qituvchining dars va darsdan tashqari jarayonlarda guruhda ijobiy ruhiy iqlim yarata olishi.*

2. Voqealarni oldindan ko'ra olish qobiliyati: *ushbu qobiliyat turi har bir o'qituvchining sergakligida, ta'lim oluvchilarning ruhiyatini, ichki dunyosini ko'ra olishida namoyon bo'ladi. Shunda o'qituvchi kim nimaga qodir ekanligini oldindan bashorat qila oladi.*

3. Eshitish va his qilish qobiliyati: *Bunday qobiliyatga ega bo'lgan insonlar musiqani sevishadi, ohangni yaxshi his qilishadi, deklamatsiya asosida yaxshi o'qishadi, eshitgan narsasini xotirada saqlaydi, ayniqsa she'r va qo'shiqlarni sevib tinglaydi.*

4. Kinestetik (teri-muskul) qobiliyat: *o'qituvchining o'z hatti harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati, harakat ohangini his qilib yo'naltiradi, vaqtni, harakat*

sur'atini his qilish, maishiy qulayliklarni yarata olish,, hayot marhamatlaridan rohatlanish.

5. Mantiqiy qobiliyat: *mulohaza yuritishni, raqamlarni, matematikani, murakkab masalalarni sevish, sababiyat va natijalarni tushunish malakasi, voqelikda asosiyni ikkinchi darajalisidan ajrata olish;*

6. Shaxsning ichki qobiliyati: *o'z-o'zini bilish, tushunish va his qilish qobiliyati. Erkin shaxsda qo'rquv yoki noerkinlik tuyg'usi kamdan-kam holda bo'ladi.*

Qobiliyat o'qituvchining individual imkoniyatlarini xarakterlaydi. Bir xil sharoitda qobiliyatli o'qituvchilar o'z faoliyatlarida ham qobiliyati past kishilarga qaraganda ko'proq yutuqlarga erishadilar.

Qobiliyat shaxsning ham umumiy, ham maxsus rivojlanishida tezroq siljib borishini, uning ijrochilik va ijodkorlik faoliyatlarida eng yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Qobiliyatli kishi mutaxassislikni tez egallay oladi va yuqori mahoratga erishadi hamda ishlab chiqarish, fan yoki madaniyatga yangilik kiritadi.

Qobiliyat bilimdan farq qiladi. Bilim – bu ilmiy mutolaa natijasidir, qobiliyat esa insonning psixologik va fiziologik tuzilishi xususiyatidir. Qobiliyat bilim olish uchun zaruriy shart-sharoit bo'lib, shu bilan birga, u ma'lum darajada bilim olish mahsulidir. Umumiy va maxsus bilimlarni o'zlashtirish, shuningdek, kasbiy mahoratni egallash jarayonida qobiliyat mukammallashib va rivojlanib boradi.

Qobiliyatga yaqinroq turadigan tushunchalar ko'nikma va malakalardir. *Ko'nikmalar* – o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida hosil qilingan tajriba va bilimlar asosida bajariladigan ishning mukammal usulidir. *Malakalar* – o'qituvchining ongli faoliyatni bajarishi jarayonida hosil qilingan kasbiy intellektual faoliyatning avtomatlashgan komponentlari yig'indisidir.

Ular o'qituvchi kasbiy faoliyati mexanizmining asosini tashkil qiluvchi jarayonlardir, ular qobiliyat bilan birgalikda pedagogik mahoratga erishishni ta'minlaydilarki, buning natijasida o'qituvchi kasbiy faoliyatida ulkan yutuqlarni qo'lga kiritadi. Qobiliyatli, ammo noshud o'qituvchi ko'p narsaga erisha olmaydi. Qobiliyat ko'nikma va malakalarda ro'yobga chiqadi.

Darhaqiqat, qobiliyatli kishining ko'nikma va malakalari ko'p qirrali va mukammallashgan bo'ladi. Ko'nikmalarni umumlashtirib **mohirlik** ham deb ataydilar. Mohirlik ham qobiliyatning o'zginasidir. Demak, qobiliyat ko'nikma va malakalarning paydo bo'lish jarayonida shakllanadi.

Pedagogikada o'qituvchi qobiliyati – bu imkoniyatdir, uning mohirligi zaruriy darajasi faqatgina o'qitish va tarbiyalash jarayonida takomillashib boradi va yutuqlarga erishishida zamin yaratadi. Tug'ma qobiliyatlar zehn deyiladi. **Iqtidor, iste'dod, daholik** – insonning ijodiy faoliyati jarayonida erishiladigan

qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari hisoblanadi. Qobiliyatlar, xarakter kabi, - shaxsning faqatgina ma'lum faoliyatidagina mavjud bo'lgan sifatlaridir.

Psixologiyada qobiliyat – insonning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni qiyinchiliksiz, osonlik bilan mukammal egallashi va biror faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishiga aytiladi. U o'qituvchining kasbiy faoliyatida ham yorqin namoyon bo'ladi.

Kasbiy faoliyatning ta'lim mazmunini belgilovchi sifatleri o'qituvchining ijodkorligida namoyon bo'ladi. Ijodkorlik – bu sifat jihatidan yangi, original va takrorlanmas biror yangilikni paydo qiluvchi faoliyatdir.

Mahsulдор ijodkorlikda belgilangan har qanday muammo muvaffaqiyatli hal qilinadi; ijod qilishga layoqatli bo'lgan o'qituvchilarning asosiy qismida bu jihatlar namoyon bo'ladi.

Evristik ijodkorlik, jamiyatda ro'y berayotgan kasbiy faoliyatga oid yangiliklarni dadil o'zlashtirish va targ'ib qilishni anglatadi, ya'ni uning asosida g'oyalar (farazlar) hosil qilish jarayonini intensifikatsiya qilish va ularning haqiqatga yaqinligini (ehtimolligini, ishonchliligini) izchil amalga oshirish va bunda yangi holatda dadil harakat qilish qobiliyati, fikrlash jarayoni asosida tafakkurni rivojlantirish kuzatiladi.

Kreativ ijodkorlikda o'qituvchi ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangi nazariyalarni yaratadi, o'z fikrlari va takliflari bilan chiqadi, mohir va tajribali, layoqatli o'qituvchilargina bunga erishishi mumkin.

Insondagi bilish va layoqat nishonalari jarayonlarining yig'indisi, iste'dodining yuksak cho'qqisi – uning intellektini belgilaydi. "Intellekt – bu aqlan ish ko'rish, ratsional fikrlash va hayotiy muammolarni mohirona hal qilishning global qobiliyati" (Veksler), ya'ni intellekt insonning atrof muhitga to'liq moslasha olish qobiliyati deb qaraladi.

Pedagogik qobiliyatlar o'z funksiyasiga ko'ra **umumiy va maxsus** turlarga bo'linadi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo'lganda o'qituvchi o'z pedagogik kasbiy faoliyatini mukammal egallab, mohirona olib borish bilan birga, boshqa turli xil faoliyatlar bilan ham muvaffaqiyatli shug'ullanadi. Umumiy qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonida har qanday qiyinchilik va ziddiyatlarni qiynalmasdan bartaraf etadilar.

Maxsus qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar faqat o'zlari egallagan kasbiy yo'nalishlari bo'yicha muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanadilar.

Biror faoliyatning muvaffaqiyatli, mustaqil va mukammal bajarilishini ta'minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasi talant deyiladi.

Barcha mutaxassisliklarda bo'lgani kabi o'qituvchilik kasbida ham pedagogik qobiliyat – uning shaxsiy iste'dod xususiyatlarini belgilab, kasbiy faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishda sub'ektiv shart - sharoitlar yaratadi.

Har qanday qobiliyat – shaxsga tegishli bo‘lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o‘z ichiga qamrab oladi.

Har qanday faoliyat ham murakkab bo‘lib, u kishiga turli-tuman talablar qo‘yadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talablarga javob bera olsa, kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirishda o‘z qobiliyatini ko‘rsata oladi, agar xususiyatlaridan qaysi biri rivojlanmagan bo‘lsa, shaxs mehnatining muayyan turiga nisbatan kam qobiliyatli, deb xarakterlanadi.

Mana shuning uchun ham qobiliyat deganda birorta xususiyatning o‘zini emas, balki inson shaxsining faoliyat talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko‘rsatkichlarga erishishni ta‘minlay oladigan xususiyatlar ansambli yoki sintezini tushunish lozim.

O‘qituvchi qobiliyatini o‘rganishda xususiyatlar «ansambli» iborasini biz shuning uchun ham ishlatamizki, bunda xususiyatlarning oddiygina birgalikda mavjud bo‘lishini emas, balki ularning uzviy bog‘langan bo‘lishini, muayyan tizimda o‘zaro ta‘sir qilishini ko‘zda tutayapmiz. Bu tizimda xususiyatlardan biri oldingi o‘ringa chiqib, yetakchi xususiyatga ega bo‘lsa, ayni vaqtda boshqalar uchun yordamchi xususiyatlar rolini o‘ynaydi.

O‘qituvchining pedagogik mahoratni takomillashtirishida qobiliyat bilim olish va malaka hosil qilishni ta‘minlaydi. Qobiliyatli kishining yuqori unumli mehnati uni moddiy hayot darajasi bilan ta‘minlaydi.

Ta‘kidlash joizki, qobiliyatli o‘qituvchiga pedagogik faoliyat va mehnat yengilroq bo‘ladi va u kamroq charchaydi, chunki sevimli mehnati unga huzur-halovat bag‘ishlaydi.

Qobiliyat bilim, ko‘nikma va malakalar mahsuli, shu bilan birga faoliyat usullarini egallash tezligi, teranligi va mustahkamligida namoyon bo‘ladi. Qobiliyat kasbiy faoliyat jarayonida sayqallanib boradi. Buning uchun o‘qituvchida layoqat, zehn va qiziqish bo‘lishi kerak.

Pedagogik qobiliyatning asosiy sifatlari va xususiyatlari. Pedagogika–psixologiyada o‘qituvchi qobiliyatining cheklangan turlari yo‘q. Pedagogik qobiliyat turlari fanning, jamiyatning rivojlanishiga qarab ko‘payib va o‘zgarib turishi mumkin. Falsafada qobiliyat uzoq vaqtgacha “o‘zgarmas irsiyat” nasldan – naslga o‘tuvchi jarayon sifatida talqin etilgan. Olimlarning uzoq yillar olib borgan ilmiy-tadqiqotlari va kuzatishlari natijasida **pedagogik qobiliyatning quyidagi asosiy sifatlari** ajratib ko‘rsatilgan:

1. O‘z kasbiga muxabbat, o‘quvchilarni seva olishi.
2. O‘z mutaxassislik fanini yaxshi bilishi, unga qiziqishi.
3. Pedagogik taktga (odob va go‘zallikka) ega bo‘lish.
4. Bolalar jamoasiga singib keta olish.

5. O'z mehnatiga ijodiy yondashish.
6. Javobgarlikni his etish.
7. Tarbiyaviy bilimlarni egallaganligi.

O'qituvchi faoliyatidagi pedagogik qobiliyatning o'ziga xos tizimlari mavjud. Qobiliyatlar tizimi quyidagi xususiyatlari bilan farq qilinadi:

- asosiy xususiyatlar;
- tayanch xususiyatlar;
- yetakchi xususiyatlar;
- yordamchi xususiyatlar.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyatning samarali bo'lishini va shart-sharoitini ifodalamasdan, balki ko'p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashning natijasi hamdir. Pedagogik qobiliyatda o'qituvchining o'zaro fikr almashuvi bilan bog'liq xususiyatlari asosiy rol o'ynaydi. Quyidagi pedagogik qobiliyatning **asosiy xususiyatlari** o'qituvchining yuksak pedagogik-psixologik bilimlari natijasida doimiy shakllanib boradi:

Kommunikativ qobiliyat: o'qituvchining pedagogik jamoa va ota-onalar, mahalla ahli bilan bo'ladigan o'zaro muloqotida ularning ruhiy holatlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish, muloqotga kirishishida pok ko'ngillilik. O'qituvchi bunda psixologik bilimlarga ega bo'lishi, muomala madaniyatini muntazam o'zida shakllantirib borishi lozim.

Perseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya'ni kuzatuvchanlik muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining shijoati natijasida rivojlanadi, takomillashadi. O'qituvchi o'quvchining psixologiyasini, psixik holatini o'ziga singdirib idrok etadi, sinf jamoasining holatiga pedagogik vaziyatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: bolalarga bo'lgan muxabbatdan kelib chiqadigan o'quvchilarning his-tuyg'usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir.

Ta'lim jarayonini muqobillashtirish qobiliyati: o'qituvchi o'z bilimini o'quvchi ongi va tafakkuriga kam kuch sarflash evaziga yetkaza olishi, ta'lim va tarbiyada belgilangan muddatda maqsadga erishish qobiliyatidir.

Didaktik qobiliyat: o'quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta'lim va tarbiyaviy qonuniyatlarini hamda metodlarini chuqur o'zlashtirgan holda samarali dars berish qobiliyatidir. Shuningdek, dars pedagogik texnologiyalar asosida jahon andozalariga, hozirgi zamon talablariga javob berishi kerak.

Tashkilotchilik qobiliyati: pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismidir. U sinf o'quvchilarining o'qituvchi tomonidan turli jamoat ishlariga, to'garaklarga jalb qila olishida, sinf jamoasining har bir o'quvchiga faol vaziyatni ta'minlab berishida namoyon bo'ladi.

Konstruktiv qobiliyat: o'qituvchining o'quv–tarbiyaviy faoliyatni puxta rejalashtirishi asosida yuzaga keladigan kasbiy pedagogik vaziyat bosqichlarini oldindan ko'ra olishi.

Bilish qobiliyati: o'qituvchining o'z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishida, o'zlashtirishida namoyon bo'ladi.

Anglash (tushunish) qobiliyati: o'qituvchining ziyrakligida, voqea va xodisalarga adolatli munosabatda bo'lishi.

Pedagogik qobiliyatlarning **tayanch xususiyatlari** kuzatuvchanlik – ko'ra bilish ko'nikmasidir. Bu – individual narsaning o'ziga xos tomonini, ijodiy faoliyat uchun boshlang'ich materialni ko'ra bilish demakdir. Rassomning kuzatuvchanligi, tabiatshunos olimning kuzatuvchanligidan farq qilishi o'z-o'zidan ravshan. Ularning kuzatuvchanligi turlicha yo'nalishda bo'lganligi sababli, ularning har biri o'z tafakkuri va dunyoqarashiga ega.

Qobiliyatning **yetakchi xususiyati** ijodiy tasavvur qilishdir. Bu xususiyat faqat rassomga, matematika o'qituvchisiga, adabiyotshunosga xos bo'lmasdan, balki aynan barcha fan o'qituvchilariga ham tegishli.

Har qanday kasb sirlarini mukammal egallash uchun qobiliyat kerak. Pedagogik qobiliyat sog'lom o'qituvchidagina shakllanadi. Biroq u yuqori, o'rtacha va past darajada bo'lishi mumkin. Ushbu turli darajadagi qobiliyatlarda mujassamlashgan hislatlar va xususiyatlar orasida ba'zilar yordamchi rol o'ynaydi.

Pedagogik qobiliyatlar tizimiga kiradigan **yordamchi xususiyatlar** va hislatlar quyidagilardan iborat:

- aql–idrokning muayyan turlari, hozirjavoblik; kamchiliklarga tanqidiy e'tibor, sobitqadamlik;
- o'qituvchining nutqi: notiqlik san'ati, so'z boyligining teranligi;
- aktyorlik xususiyati: mimika va pantomimika, xayoliy fantaziya ishlata olish, ruhiy hissiyotni jilovlay olish.
pedagogik takt va pedagogik nazokatga ega bo'lish.

**2. Педагогик такт ва одоб-
ахлоқий тушунча сифатида.**

Takt ahloqiy tushuncha bo'lib, u insonlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish, tartibga solish, insonparvarlik g'oyalariga asoslangan bo'lib, andishali hulq, har qanday ziddiyatli vaziyatlarda ham inson hurmati saqlanib qolishini talab qiladi. Har bir insondan, ayniqsa o'qituvchidan andishali bo'lish talab qilinadi.

Boshqacha qilib aytganda, pedagogik takt bu o'qituvchining ta'lim oluvchilar oldida o'zini tutishni bilishi, ta'lim oluvchining holatini, intilishlari, qiziqishlarini tushuna olishi va eng samarali ta'sir yo'lini topa olishidir.

Pedagogik takt – o‘qituvchi kasbiy mahoratining asosi bo‘lib, tinglovchilarga barcha demokratik talablar asosida pedagogik ta’sir o‘tkazish, muloqotni insonparvarlik tuyg‘ulari asosida o‘rnatish o‘lchovi, tinglovchilarda mustaqil fikr yuritishni hamda ongli intizomni tarkib toptirish ko‘nikmalarini hosil qilish shaklidir. Pedagogikada o‘qituvchining tinglovchilar bilan munosabati ularning yosh xususiyatlariga qarab belgilanishi va bu qonuniyatga amal qilinishi qat’iy talab qilinadi. Shunday ekan, o‘qituvchi ta’lim–tarbiya jarayonida hali to‘liq shakllanmagan, ta’sirlarga va ruhiy kechinmalarga tez beriluvchi, ota–onasining sevimli farzandi bo‘lgan murg‘ak qalb egalari bilan muloqot qilayotganligini aslo unutmasligi kerak.

Tinglovchilar bilan muloqotda pedagogik taktga zid bo‘lgan qo‘pollik, adolatsizlik, qo‘rqitish, haqorat, mensimaslik, pedagogikaga zid bo‘lgan jazolash usullarini qo‘llash va boshqa ular shaxsiga salbiy ta’sir qiladigan turli jargon so‘zlar ishlatish tinglovchilar qalbini umuman tuzalmaydigan darajada jarohatlab qo‘yishi, yoki o‘qituvchining obro‘sig‘a putur yetkazishi mumkin. O‘qituvchi va tinglovchi o‘rtasidagi bunday qarama-qarshiliklar, ko‘pincha, dars va darsdan tashqari jarayonlarda sodir bo‘ladi. Bunda ayniqsa yosh o‘qituvchilarning pedagogik takt sirlarini bilmasligi, tajribasizligi pand beradi.

O‘qituvchining taktik mahorati birdaniga shakllanib qolmaydi, u yillar davomida pedagogik faoliyatda, ustozlar tajribasini o‘rganishda, dars jarayonida, sinfdan tashqari faoliyatda va tarbiyaviy soatlarda tinglovchilar bilan muloqotda takomillashib boradi. Dars jarayonida pedagogik mahoratning asosi bo‘lmish pedagogik taktga ega bo‘lish o‘qituvchi uchun juda zarurdir.

Shunday qilib, pedagogik takt bu o‘qituvchining ta’lim oluvchilarga nisbatan amalga oshiradigan ta’sirining mezonidir.

Insonparvarlik pedagogikasida pedagog tarbiyalanuvchilar birgalikdagi hamkorlikdagi faoliyatda quyidagi tamoyillarga amal qilishi lozimligi ta’kidlab o‘tilgan:

- 1) tarbiyalanuvchilarga mehrli bo‘lish, o‘z mehrini ko‘rsata olish;
- 2) ta’lim oluvchilar hatti-harakatlarining “ichki rag‘batlantiruvchi kuchlarini” ko‘ra olish;
- 3) vaziyatni to‘g‘ri baholay olish;
- 4) maqsadga muvofiq ta’sir etish usulini tanlash;
- 5) ta’lim oluvchilar bilan samarali muloqotni tashkil etish.

Pedagog va ta’lim oluvchi pozitsiyalarining to‘g‘ri kelmasligi ko‘p konfliktlarga sabab bo‘ladi, shuning uchun konflikt vaziyatlarda qo‘llaniladigan sinalgan quyidagi qoidalarni bilish kerak:

Birinchi qoida. Konflikt vaziyatini o‘z qo‘liga olish. Bu emotsional taranglikni bartaraf etishni anglatadi. Buning uchun ortiqcha jismoniy zo‘riqishdan, ortiqcha

hatti-harakatlardan halos bo'lish kerak. Mimika, poza, jestlar faqatgina odamning ichki kechinmalarini ifodalab qolmay, unga ta'sir ham ko'rsatadi. Shunday qilib, tashqi vazminlik va xotirjamlik!

Ikkinchi qoida. O'z xatti-harakatlari bilan sherigiga ta'sir ko'rsatish. Bunda ishtirokchining yuzini diqqat bilan o'rganib chiqish yordam beradi, fikrni jamlaydi va uning holatini aniqlashga imkon yaratadi.

Uchinchi qoida. Hamsuhbatning xatti-harakatlari motivlarini tushuna olish. Aqliy tahlilning ishga solinishi emotsional qizishni pasaytiradi. Yaxshisi holatning murakkabligini tushunganligini ifoda etish (Men sizning holatingizni tushunib turibman...), o'z holatini tushuntirish (Shu meni o'ylantiryapti...) Ya'ni hatti-harakatni darrov baholamang, oldin tug'ilgan vaziyatga bo'lgan munosabatingizni bildirishga harakat qiling.

To'rtinchi qoida. Maqsadni muvofiqlashtirish. Ta'lim oluvchi bilan sizni birlashtiruvchi narsani tezroq anglash va uni ko'rsatish.

Beshinchi qoida. Samarali yechim borligiga ishonishingizni namoyish qiling. Va nihoyat, konflikt hal qilinganidan so'ng uni tahlil qilib chiqing (sababi va oldini olish yo'llari).

“Pedagogik odob” deganda, rasm-taomil, xulq-odatlar majmui, ijtimoiy-iqtisodiy tuzum taqozosi bilan turmush sharoitining alohida tarzi, an'analari negizida odamlar o'rtasida paydo bo'lgan muomala-munosabatlarning xususiyatlari tushuniladi. Odob kishilarning amaliy xatti-harakatlari, muomala-munosabatlari ham deb qaraladi.

Pedagog odobi umuminsoniy va milliy axloqning qonuniyatlari, vazifalari, tamoyillari, tushunchalari, talablari, mezonlarini ta'lim-tarbiya jarayonida oydinlashtirib, pedagogning ta'lim oluvchilar, kasbdoshlari, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbarlari bilan munosabatlarida namoyon bo'ladigan kasbiy-axloqiy xususiyatlari yig'indisidir.

Pedagog odobi eng avvalo, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o'zaro munosabatlarida namoyon bo'ladi. Biroq bunday yondashuv bir qadar cheklangan nuqtai nazar ekanligini ta'kidlash joiz. Zero, tarbiyachining kasbiy axloqi faqat tarbiyalanuvchilar bilan muloqoti jarayonidagina namoyon bo'lmaydi, balki uning butun faoliyati davomida birinchi darajali ehtiyoj sifatida ifodalanadi. Boshqacha aytganda, pedagog odobi tushunchasi tarbiyachi dunyoqarashining hayotiy tizimini anglatadi. Pedagog odobi tushunchasining mazmuni axloqiylik bilan birga iqtisodiy, siyosiy, huquqiy jihatlarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Axloqiy ta'lim-tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida pedagog odobi fazilatlarini shakllantirishda ikki yo'nalishdagi aloqador tushunchalarni tahlil qilish maqsadga muvofiqdir: birinchisi – jamiyatning o'qituvchi shaxsiga munosabati; ikkinchisi – o'qituvchi shaxsining jamiyatga munosabati.

O'qituvchi odobining mohiyati, asosiy mazmuni pedagogik faoliyat uchun muhim bo'lgan axloqiy sifatlarda ifodalanadi. Umuminsoniy va milliy-axloqiy fazilatlar barcha kishilar, hamma kasb egalari, jumladan, o'qituvchi-tarbiyachilar uchun ham juda zarurdir.

Axloqiy fazilatlar mehnat jarayonida kishining xulqi, fe'l-atvorini tartibga solib turuvchi axloqiy qoidalar, normalar, talablar, mezonlar shaklida ifodalanadi. Axloq normalari davlatning turli qonunlari bilan amalga oshiriladigan huquq normalaridan farq qilib, ommaviy odat va namuna kuchi, jamoatchilikning fikri ta'sirida yuzaga keladi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy voqelik shaxs oldiga ma'lum axloqiy talablar qo'yadi, bu talablar axloq normasi, axloqiy fazilatlar shaklida ifodalanadi. Jamiyat o'z faoliyati va istiqboli uchun xizmat qiladigan axloq normalari, talablari, mezonlarini belgilaydi.

O'qituvchi umuminsoniy va milliy-axloqiy fazilatlarni o'zlashtirib olishi, tajribada qo'llashi, o'zining dunyoqarashi, mafkurasi va axloqiy tajribasi bilan taqqoslash lozim. Fikrlash va his etish, turmushda sinab ko'rish natijasida umuminsoniy va milliy-axloqiy sifatlari, qoidalar, normalar o'qituvchining o'z axloqiy fazilatiga, e'tiqodiga aylanadi. Bular muallimning dunyoqarashi, fikr va mulohazalari bilan qo'shib, bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyat qurish sharoitida uning o'rni va rolini belgilaydi.

O'qituvchi odobining normalari har bir muallimning shaxsiy fikriga, axloqiy fazilati va e'tiqodiga aylanishi lozim. Axloqiy e'tiqod va sifatlari o'qituvchining dars berish jarayonida, tarbiyaviy ishlarida, tinglovchilar, ota-onalar va boshqa kishilar bilan muomala, munosabatlarida, kundalik turmushda o'zining shaxsiy namunasi bilan axloqiy ta'sir o'tkazishida ko'zga tashlanadi. **Pedagogik takt o'qituvchi axloqining amaliy ko'rinishlaridan biridir.** Muallim xulqining natijalari uning yoshlarga axloqiy ta'sirining samaradorligida, axloqiy tarbiya sohasida erishgan yutuqlarida namoyon bo'ladi.

O'qituvchi odobining asosiy sifatlari umuminsoniy va milliy-axloqiy fazilatlar, tushunchalariga mos keladi va ularni pedagogik faoliyat bilan bog'liq tarzda bir qadar oydinlashtiradi, aniqlaydi. Insonparvarlik, vatanparvarlik, milliy g'urur, baynalmilalchilik, adolat, yaxshilik qilish, burch, qadr-qimmat, mas'uliyat, vijdon, halollik, rostgo'ylik, poklik, talabchanlik kabi axloqiy fazilatlar o'qituvchi odobida pedagogik faoliyati bilan bog'liq ravishda tahlil qilinadi. Ta'lim oluvchilarga yaxshilik qilish, o'qituvchilik burchi, o'qituvchilik sha'ni, qadr-qimmat, o'qituvchilik mas'uliyati, o'qituvchilik vijdoni, talabchanlik va adolatli bo'lish, o'qituvchining ma'naviy qiyofasi halolligi, pokligi, rostgo'yligi kabi o'qituvchi axloqining muhim fazilatlari hisoblanadi. Ularni chuqur va puxta o'zlashtirish bo'lajak o'qituvchi uchun katta amaliy ahamiyat kasb etadi. Pedagogik imidj.

Imij (inglizcha *image*) – “siymo”, “timsol”, “qiyofa” “tasvir”, “obraz”, ma’nolarini anglatadi. Imij tushunchasi reyting, obro‘, mashhurlik, joziba, maftunkorlik, e’tibor, nufuz va boshqa tushunchalar bilan hamohang. Shuningdek, imij - obraz (tasvir), taasurol, ovoza (mish-mish), nom, shuhrat, ijtimoiy fikr ma’nolarida ham ishlatiladi. Imij nafaqat obraz, qiyofa, balki unga bildirilgan munosabat va u haqdagi fikrlar majmui hamdir. Imijga – shaxsning ahloqiy mohiyati va unga muvofiq tashqi ko‘rinish mutanosibligi ham kiradi.

Imijeologiya – insonning shaxsiy maftunkorligini yaratuvchi fan va san’at, ya’ni ta’sir o’tkazish texnologiyalari majmuasi desak xam bo‘ladi.

Blez Paskal insonga imijning zarurligi haqida shunday deydi: “Insonlarga ta’sir qilishning ikki usuli mavjud: biri “ishontirish usuli”, ikkinchisi “yoqish usuli”. Ikkinchisi samaraliroqdir, negaki insonga yoqmay turib uni ishontirish qiyin.

Gyustav Lebon esa: “Maftunkorlik eng kuchli qurol, usiz ma’budlar, shohlar va ayollar boshqaruv tizimini o‘z qo‘llarida saqlay olmas edilar”, -deb ta’kidlaydi.

Imijning vazifalari:

- inson hayot tarzini o‘rgatiradi, faol yashash, o‘z ustida ishlash va malakasini oshirishga rag‘batlantiradi;
- shaxsiy ko‘tarinkilikni, o‘ziga ishonch va optimizmni yaratadi;
- insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtiradi, nizo va ziddiyatlar bartaraf qilinadi;
- psixoterapevtik vazifani amalga oshiradi.

Imijning asosiy vazifasi - boshqa insonlarning tilaklariga javob berish deb ham talqin qilinadi.

Imij nimada namoyon bo‘ladi:

- tashqi ko‘rinish
- kiyinish madaniyati
- urf va odatlar
- faoliyat va sa’y-harakatlar
- inson ahloqi
- o‘zini tutishi
- maqsadlari
- xarakteri
- do‘stlari va ular bilan munosabatlari....

Kasbiy imij uchun zarur bo‘lgan xususiyatlar:

- Ishchanlik qobiliyati
- O‘zini ko‘rsatishga moyillik va qo‘rqmaslik
- Konflikt vaziyatlarni yechimga olib kela olish
- Hamma bilan hamkorlik o‘rnata olish
- Aloqaga kirishuvchanlik, ya’ni keng ma’noda muomala qila olish qobiliyati
- Boshqalarga nisbatan mehrli, ochiq, samimiy, to‘g‘ri, teng, mulozamatli muomala qila olish
- Birovlarni ishontira olish, o‘zining ortidan torta olish, o‘zgalarga ta’sir o‘tkaza olish
- Turli sharoitlarga tez moslasha olish, odamlarga va sharoitlarga nisbatan moslashuvchanlik
- Optimizm, o‘z maqsadlarining to‘g‘riligiga komil ishonch

Mutaxassislar birlamchi imijning ta’sir kuchini alohida ta’kidlaydilar. Bu siyosatchining tashqi ko‘rinishi, kiyimi, mimika, pantomimikasi, jestikulyatsiyasi, nutqi, diksiyasi, ovoz tembri. Negaki, notiq berayotgan axborotning 45%ini nutqi orqali ifodalasa, qolgan 65%ini noverbal vositalar orqali namoyon etadi.

Imij – muvaffaqiyatga asoslangan hayotni yaratuvchi yo‘l hisoblanadi, ijobiy imij omad garovi, barqarorlik va ishonch timsolidir.

Pedagogikada axloq va odobning muhim xususiyatlaridan biri bo'lmish **dilkashlik** insonning atrofidagi odamlar bilan barqaror, yaqin munosabatda bo'lishga intilishi deb ta'riflanadi. Bu intilish o'qituvchining ta'lim oluvchilar va atrofidagi kishilar bilan tez aloqa o'rnatish va belgilangan maqsadga erishishini ta'minlaydi. Albatta bu jarayon birdaniga sodir bo'lmaydi, ayniqsa yosh o'qituvchilardan psixologik bilim, kishilar bilan muloqotda xushmuomalalik, ehtiyotkorlik talab qilinadi. Psixologlar o'qituvchining dilkashlik xususiyati ikki toifadagi odamlar xarakterida mujassamlashgan deb ta'kidlaydilar:

Birinchisi, **ekstravert** shaxslar: Ular barcha ishlarda faol, jiddiy va vazmin, osoyishtalikka va tashqi ta'sirchanlikka moyil kishilardir.

Ikkinchisi, **introvert** shaxslar: Ular faqat o'z ichki olamiga beriluvchan, atrofidagi odamlarga aralashmaydigan, o'z-o'zini nazorat qilishga, doimo ichki xavotirga moyil kishilardir.

O'qituvchining xushmuomalaligi va dilkashligi o'zida butun bir global insonparvarlik jarayonini qamrab oluvchi, ko'plab tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan ajoyib fazilatlaridan biridir. O'z pedagogik kasbidan voz kechgan sobiq o'qituvchilar bilan suhbat jarayonida shu narsa ma'lum bo'ldiki, ularning ko'pchiligi qo'pol, muloqotda nazokatsiz kishilar. Odamlar bilan muloqotga kirishish, ular uchun qiziqarli emas. Shu sababli o'qituvchi sifatida kasbiy hislatlari ham shakllanmagan. Muloqot jarayoni – doimiy, uzoq vaqt davomida shakllanuvchi, keng qamrovli jarayon. Zero, shuning uchun pedagogik faoliyat – muomalada qo'pol, nazokatsiz o'qituvchilarni charchatadi, ish jarayoni uning g'ashiga va asabiga tegadi, ta'lim muassasasidagi faoliyatiga putur yetkazadi.

3.Педагогик техника ва унинг таркибий қисмлари

Pedagogik texnika – o‘qituvchining nafaqat ta’lim–tarbiya jarayonida, balki butun kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan umumiy pedagogik bilim va malakalari

majmuidir. Pedagogik texnikaning muhim jihatlari – bu avvalo o‘qituvchining mahoratini belgilovchi kasbiy ko‘nikmalari hisoblanadi, ya’ni uning savodli va ifodali so‘zlay olishi, o‘z fikr-mulohazasini va bilimini tushunarli tilda ta’sirchan bayon qilishi, his-tuyg‘usini jilovlay olishi, o‘zining shaxsiy xususiyatlariga xos mimik va pantomimik qobiliyatlarga ega bo‘lishi, aniq imo-ishora, ma’noli qarash, rag‘batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, so‘zning cheksiz qudrati orqali o‘quvchilar ongiga va tafakkuriga ta’sir o‘tkazishi, hozirjavoblik, psixologik bilimlarga ega bo‘lishi kabilardir.

O‘qituvchining pedagogik texnikasi qanday ko‘nikma va malakalardan iborat ekanligi, pedagogik texnika vositasida o‘qituvchi ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni zamonaviy talablar asosida qanday tashkil qilishi, ta’lim oluvchilarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishida qanday ahamiyatga ega ekanligi kabi muammolar hozirgi kungacha dunyo olimlarining diqqatini o‘ziga jalb etib kelmoqda.

Hozirgi kunda pedagogik texnika tushunchasi ikkita guruhga bo‘lib o‘rganiladi. Birinchi guruh komponentlari o‘qituvchining shaxsiy axloqiy fazilatlarini va xulqi bilan bog‘liq bo‘lib, ta’lim–tarbiya jarayonida o‘z–o‘zini boshqarish malakalarida (refleksiya) namoyon bo‘ladi:

- ta’lim-tarbiya jarayonida o‘z xatti-harakatlarini boshqarishi (mimika, pantomimika);
- ta’lim-tarbiya jarayonida o‘z hissiyotini va kayfiyatini jilovlay olishi va turli nojo‘ya ta’sirlarga berilmaslik;
- mukammal ijtimoiy perseptiv qobiliyatlarga (diqqat, kuzatuvchanlik, xayol) egaligi;

- nutq texnikasini (nafas olish, ovozni boshqarish, nutq tempi) bilishi va o'z o'rnida qo'llay olishi.

Pedagogik texnikaning ikkinchi guruh komponentlari o'qituvchining shaxs va jamoaga ta'sir ko'rsatish malakalari bilan bog'liq bo'lib, bu guruh ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik tomonini qamrab oladi:

- o'qituvchining didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ qobiliyatlari;

- ma'lum bir reja asosida o'z oldiga qo'yilgan talablarning bajarilishini nazorat qilishi;

- ta'lim muassasasida va o'quvchilar jamoasida ta'lim-tarbiya bilan bog'liq bo'lgan ijodiy faoliyatni tashkil eta olishi;

- o'quvchilar bilan pedagogik muloqot jarayonini bir muvozanatda saqlab boshqara olishi.

O'qituvchining tarbiyalanuvchi ob'ektlar oldida o'z harakatlarini boshqarishida aktyorlik san'atiga xos bo'lgan xususiyatlari, ya'ni mimik va pantomimik qobiliyatlari muhim rol o'ynaydi. Aktyor bir obrazni ma'lum bir muddatda tayyorlab, bir yoki bir necha marotaba bir xil ko'rinishda sahnada namoyish etsa, o'qituvchi butun o'quv yili davomida, har bir darsda yangi mavzuni o'tilgan mavzular bilan bog'lab, zamonaviy innovatsion usullar vositasida o'quvchilar ongiga yetkazish uchun chuqur tayyorgarlik ko'radi, guruh jamoasidagi o'ziga xos pedagogik va psixologik muhitni, har bir ta'lim oluvchining shaxsiy xususiyatlarini e'tiborga olib pedagogik faoliyat ko'rsatishga majbur. Bunday ulkan mas'uliyatni yuqori saviyada bajarish uchun o'qituvchidan yuksak pedagogik texnik tayyorgarlikka ega bo'lish talab etiladi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi pedagogik mahorat tizimida pedagogik texnikaning rolini beqiyos deb biladi. Chunki u o'qituvchiga o'z gavdasini tuta bilishi (mimika, pantomimika), his-tuyg'ularini (emotsiyasini) boshqara olishi, ishtiyoq, qobiliyatlar, nutq texnikasini egallashi va ularni o'quv faoliyatida, o'qishdan tashqari ta'lim va tarbiyaviy faoliyatlar jarayonida qo'llash yo'llarini tushuntiradi.

Demak, pedagogik texnika o'qituvchi kasbiy faoliyatida shunday kasbiy va shaxsiy malakalar yig'indisiki, u o'qituvchining pedagogik faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va boshqarish ishlarida asosiy yo'l ko'rsatuvchi bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik texnikaning namoyon bo'lish xususiyatlaridan biri o'qituvchining tashqi ko'rinishidir. Har qanday insonning tashqi ko'rinishi atrofdagilarga estetik ma'no va zavq kasb etib, doimiy e'tiborda bo'lishini unutmazlik kerak. O'qituvchining tashqi ko'rinishini asosan namoyish etuvchi muhim xususiyatlari uning chehrasidagi mehribonlik, jiddiylik, yurishida bosiqlik, tabiiylikdir. O'qituvchi xonaga kirishi bilan so'zsiz ta'lim oluvchilar e'tiborida bo'ladi, ular bilan muloqotga kirishadi.

Sinf sahnasida bajarilayotgan uning xoh ijobiy, xoh salbiy xatti-harakatlari ta'lim oluvchilarga ta'sir o'tkaza boshlaydi. Ayniqsa, yosh o'qituvchilar ilk bor darsga kirishlaridan oldin his-hayajonini, qo'rquvini yengishlari, o'zlarini erkin tutishlari, birinchi dars paytida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday muvaffaqiyasizlikdan o'zlarini yo'qotmasliklari lozim.

4.Нутқ техникаси ва унинг ўзига хосликлари

Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlaridan biri o'qituvchining nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon etish, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini egallashdan iborat.

O'qituvchining nutq madaniyatiga ega bo'lishi, to'g'ri nafas olishni ishlab chiqishi eng katta – eng asosiy qiymatdir. Og'zaki nutq mahoratini yuksaltirish, nafaqat hikoya va tushuntirish, balki urg'u berilgan so'z ham pedagogik ta'sir usullaridan yaxshiroq foydalanishga imkon yaratadi.

Pedagog o'zining ovozi va ko'rinishini boshqarishni bilishi, tashqi qiyofani, mimikani ushlab turishni bilishi zarur.

“Men faqat “buyoqqa kel” soʻzini 15-20 xilda gapira olganimdan, yuz, tashqi qiyofa va ovozni 20 xil koʻrinishda bera olganimdan soʻnggina haqiqiy mahorat egasiga aylandim”, - degan A.S. Makarenko.

Oʻqituvchining takomillashgan nutqqa ega boʻlishi – oʻquv materiallarining oʻquvchilar tomonidan puxta oʻzlashtirilishini taʼminlash garovidir. Oʻquvchilar oʻqituvchi nutqiga alohida eʼtibor beradilar. Biror harf yoki tovush notoʻgʻri aytilishi kulgiga sababchi boʻladi. Bir xil ohangdagi nutq oʻquvchilarni tez charchatadi.

Ayrim mutaxassislar tovush va uning temбри tugʻma xususiyat, deyilar, lekin hozirgi eksperimental fiziologiya tovush sifatining oʻzgarishi mumkinligini tasdiqlaydi. Nutqning ifodali, sof boʻlishi ustida ishlash fikrlarning ravon boʻlishiga taʼsir qiladi. Nutq imo-ishora, mimika, harakat bilan birga sodir boʻladi, uzluksiz oʻzini tuta bilish taʼsirchan vositalarini tanlashga muvaffaqiyatli ravishda tuzatish kiritib borish imkonini beradi.

Bugungi kunda nutq texnikasi boʻyicha bir necha mashq komplekslari ishlab chiqilgan. Ular, asosan teatr pedagogikasi tajribasiga asoslangan boʻlib, soʻzlashish paytida nafas olish, tovush hosil qilish va uni maʼnoli ifodalash malakalarini takomillashtiradi, bu esa oʻqituvchiga oʻz soʻzi mazmunini oʻquvchilarga yanadi toʻlaqonli qilib yetkazishga imkon beradi.

Nafas olish organizmga hayot bagʻishlovchi fiziologik funksiyani bajaradi. Shu bilan birga u nutq energiya bazasi boʻlib ham hisoblanadi. Nutq soʻzlayotganda nafas olish – fonatsion nafas olish deyiladi (rengo-tovush). Kundalik hayotdagi nutq asosan dialog shaklida boʻladi. Shuning uchun ham nafas olish ortiqcha qiyinchilik tugʻdirmaydi. Dars davomida oʻqituvchi juda koʻp gapiradi, yangi mavzuni tushuntiradi, maʼruza oʻqiydi.

Pedagogning nutqi uchun avvalambor tovushning kuchi zarur. Bu oʻpkadan kelayotgan nafasning kuchiga va tezligiga bogʻliq.

Tovushning yuqoriligi – bu tovushni uzoqqa yetkaza olish va yuqori-pastligini boshqara olishdir.

Tovushning harakatchanligi va o'zgaruvchanligini tovushning mazmuniga, sharoitiga, tinglovchilarning kayfiyatiga qarab oson o'zgartira olish mumkin. Harakatchanligi esa past, o'rta, yuqori tiplarga bo'linadi.

Tovush parvozi – tovushning uzoq masofaga uzatilishi va qattiqligini sozlab olish.

Tovush ixchamligi va harakatchanligi uni mazmunga tinglovchi moslab o'zgartira olish imkoniyatini bildiradi.

Diapazon – tovush hajmi bo'lib, uning chegarasi eng yuqori va quyi ohang bilan belgilanadi. Diapazon qisqarishi nutqning bir ohanli bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Bir ohangda gapirish axborotni idrok qilishni susaytiradi, uyquni keltiradi.

Tembr – tovush rangdorligi, yorqinligi hamda uning yoqimlilik va alohidaligidir.

Diksiya – aniq talaffuz qilish. Talaffuzning aniqligi o'qituvchi nutqining o'quvchilar tomonidan to'g'ri tushunilishini ta'minlaydi.

Ritm – bu ayrim so'z va bo'g'inlarning aytilishi muddati va to'xtash, nutq va ifodalarning navbat bilan o'z o'rnida ishlatilishini bildiradi. Ritm nutqning eng asosiy qismidir, chunki, nutq ohangi va to'xtamlar ham tinglovchilarga beixtiyor o'zgacha hissiy ta'sir ko'rsatadi. **So'zlayotganda obrazga kirish, ovozni kerakli joyda pastlatish, ohista gapirish o'qituvchi mahoratiga bog'liq.**

**5. Мимика ва пантомимиканинг
ўқитувчи педагогик маҳоратида
тутган ўрни**

O'qituvchining tashqi ko'rinishida, pedagogik texnikasi tizimidagi mimik, pantomimik holatlar muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchining hatti-harakatini bevosita namoyish etuvchi mimik va pantomimik ifodasi, o'qituvchining imo-ishorasida, ma'noli qarashlarida, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassumida namoyon bo'ladi va ular o'qituvchi-tarbiyachining pedagogik ta'sir ko'rsatishida, mashg'ulotlarni samarali va mazmunli o'tishida puxta zamin tayyorlab beradi.

Pantomimika – bu gavda, qo‘l va oyoqlarning harakatidir. U asosiy fikrni ajratib ko‘rsatishga imkon beradi. O‘qituvchi o‘z gavdasi, qo‘li, oyoq harakatlarining holati orqali har qanday pedagogik ma’lumotlarning obrazini “chiza” olsa, ta’lim oluvchilar bundan zavqlanadilar, ular ichki his-tuyg‘ulari, tashqi hissiyotlari bilan qo‘shilib butun ongini o‘quv materiallari mazmunini o‘zlashtirishga qaratadilar. Pantomimika gavdani rost tutib yura bilish, qo‘l va oyoq harakatlarining bir-biriga mosligi, fikrlarini aniq va to‘liq bayon qilib qo‘lini, boshini turli harakatlarda ifodalash o‘qituvchining o‘z bilimiga, kuchiga ishonchini bildiradi. Shuning uchun o‘qituvchining ta’lim oluvchilar oldida o‘zini tuta bilish holatini tarbiyalashi lozim (oyoqlari 12-15 sm. kenglikda, bir oyoq sal oldinga surilgan holda turish). O‘qituvchining yurishi, qo‘l va oyoq orqali imo-ishoralari ortiqcha harakatlardan holi bo‘lishi kerak. Masalan: auditoriyada orqaga oldinga tez-tez yurish, qo‘llari bilan turli imo-ishoralar qilish, boshini har tomonga tashlash va hokazo. Bunday holatlar dars davomida o‘quvchilarning e’tiborini bo‘lib, g‘ashini keltiradi va o‘rganilayotgan fanga, o‘qituvchiga nisbatan hurmatsizlik kayfiyatini uyg‘otadi.

O‘qituvchining pantomimik harakatlari tizimida o‘z hissiy holatini boshqara olishi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi ta’lim oluvchilar bilan muloqot jarayonida qizg‘in kuzatuv ostida bo‘ladi. Uning kayfiyatidagi o‘zgarishlar pantomimik harakatlarida namoyon bo‘ladi. Shu tufayli ta’lim oluvchilarga ta’lim-tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish jarayonida (darsda, darsdan tashqari mashg‘ulotlar paytida, tarbiyaviy ishlar jarayonida) o‘z hissiyotini boshqara olishi, jiddiy bo‘lishi, umidbaxshlik, xayrixohlik kayfiyatida bo‘la olish qobiliyatlariga ega bo‘lishi zarur. Pantomimik harakatlar tizimi o‘qituvchiga birdaniga paydo bo‘ladigan ko‘nikma emas. Buning uchun o‘qituvchi o‘z ustida tinimsiz ishlashi, ilk pedagogik faoliyati davrida kamchiliklarini tezda topib bartaraf eta olishi darkor. Chunki, yillar davomida o‘qituvchi o‘zining har bir harakatiga moslashib uni odat qilib olishi mumkin. Mukammal pantomimik malakalarga ega bo‘lgan o‘qituvchi o‘z-o‘zini nazorat qila oladi, ko‘p yillik faoliyati davomida sog‘lom asab tizimini o‘zida tarbiyalab asabiylashishdan, hissiy va aqliy zo‘riqishlardan o‘zini saqlay oladi.

Gavda tutish estetikasi oldinga-orqaga tebranish, og'irlikni bir oyoqdan ikkinchi oyoqqa o'tkazib turish, stul suyanchig'iga tayanib turish, boshni qashlash, burunni artish, quloq kavlash kabi zararli odatlarga yo'l qo'ymaydi. O'qituvchi gavdasining harakati chegarali va bosiq bo'lishi, ortiqcha silkinish va keskin harakatlardan holi bo'lishi shart.

Mimika - yuz muskullari orqali o'z sezgisi, fikri, kayfiyatini ifodalashdir. O'qituvchining yuz ifodasi va qarashi ba'zan o'quvchilarga so'zdan ham qattiqroq ta'sir ko'rsatadi. Mimika axborotning xususiy ahamiyatini oshiradi, uni puxtarroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi. O'quvchilar o'qituvchi kayfiyati va munosabatini uning yuzidan uqib oladilar. Shuning uchun ham o'qituvchining yuzi uning sezgirligini ifodalashi bilan birga ularni yashirib turishi ham lozim. Oila tashvishlari, tashqaridagi kelishmovchiliklarni o'qituvchi o'zining yuz ifodasida bildirmasligi kerak. Yuz ifodasi va harakatlar faqat dars maqsadiga, o'quv-tarbiyaviy ishni yaxshilashga yo'naltirilishi lozim. Yuz ifodasida ko'zlar muhim o'rin tutadi. Jozibasiz ko'zlar ma'nosiz qalbni aks ettiradi. O'qituvchi yuz muskullari va ko'zlarini tez-tez harakatlantirish bilan birga ularni birday qotib qolishidan ehtiyot bo'lishi lozim. O'qituvchi nigohi ta'lim oluvchilarga qaratilgan bo'lishi, bevosita ko'rish kontaktini vujudga keltirishi zarur, barcha ta'lim oluvchilarni diqqat markazida ushlab turishga intilishi lozim.

Mimik harakatlar, ifodalar ma'lumotlarning hissiy ahamiyatini kuchaytirib, ularni chuqur o'zlashtirish imkoniyatini beradi. Ta'lim oluvchilar o'qituvchining muomalasi va xatti-harakatiga qarab kayfiyatini, munosabatini tezda «uqib» oladilar. Shuning uchun oiladagi ba'zi noxushliklar, hissiyotga berilish, g'am va tashvishning o'qituvchi chehrasida va mimik belgilarida ifodalanishi mumkin emas. Chunki ushbu noxushliklar o'qituvchining pedagogik faoliyatiga dars mashg'ulotlarini mukammal bajarishida o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. O'qituvchining chehrasida, mimik belgilarida faqat dars mashg'ulotlariga xos bo'lgan, ta'lim oluvchilarga ta'lim va tarbiyaviy topshiriqlarni yechishga yordam bera oladigan ko'rinishlarni ifodalash lozim.

O'qituvchining chehrasidagi ifoda, nutqi, o'quvchilar bilan o'zaro munosabati uning individual xarakteriga mos bo'lishi kerak. O'qituvchi chehra ko'rinishidagi mimik ifoda ta'lim-tarbiya qonuniyatlariga mos ishonch, ma'qullash, ta'qiqlash, norozilik, quvonch, faxrlanish, qiziquvchanlik, befarqlik, ikkilanish kabi xususiyatlarni ifodalashi mumkin. Bunda ovozda turli o'zgarishlar, nutqning tushunarli bayon etilishi muhim ahamiyatga ega. Mimik ifodaning asosiy belgilarini namoyish etishda qosh, ko'z, chehra ko'rinishi ishtirok etadi.

Inson his tuyg'ulari uning yuzida – yuz mushaklarini qisqarishi va bo'shashishi natijasida – namoyon bo'ladi. Yuz mushaklari holatini boshqarish unchalik qiyin bo'lmaganligi uchun odamlar haqiqiy hislarini yashirishga ham urinadilar.

Yuz mushaklari harakatlari simmetrikligi ushbu insonning samimiyligidan dalolat beradi. Inson so'zlarida qanchalik yolg'onni ko'p qo'shsa, simmetriya shunchalik buziladi.

Haqiqatni bildiruvchi mimika juda tez, sezdirmasdan namoyon bo'lishi mumkin va uni to'g'ri talqin qilish uchun tajriba yoki hattoki maxsus mashq kerak. Yana bir xususiyat: ijobiy hissiyotlar salbiyga qaraganda osonroq anglanadi.

Ayniqsa, inson lablari hissiy ifodaliligi bilan ajralib turadi (masalan, lablarni tishlash – hayajonni, bir tomonga qiyshaygan lablar ishonqiramaslik yoki istehzoni anglatishi mumkin)

Tabassum odatda do'stona munosabat yoki qo'llab - quvvatlashga bo'lgan ehtiyojni bildiradi. Erkak kishi uchun tabassum u har qanday vaziyatda ham o'zini tuta olishini namoyish qilishi bo'lsa, ayol tabassumi ko'proq haqiqiy kayfiyatini bildiradi.

Tabassum turli hissiyotlarni anglatganligi uchun ularning ba'zi turlarini hisobga olish maqsadga muvofiq:

- 1) ortiqcha ko'p jilmayish – qo'llab quvvatlanishga ehtiyoj;
- 2) qiyshiq kulish – nazorat qilinayotgan asabiylik;
- 3) ko'tarilgan qoshlar va tabassum - bo'ysunishga tayyorlik;
- 4) pastga tushirilgan qoshlar va tabassum – o'zini katta olish;

5) tabassum bilan bir paytda pastki qovoqlarning ko'tarilmasligi – samimiyatsizlik;

6) tabassum bilan bir paytda ko'zlarning olayishi – qo'rqitish.

Turli hislar kechirayotganda yuz mimikasini bilish faqatgina boshqalarni tushunishdagina emas, balki o'z imitatsiya mahoratini o'stirish uchun ham zarurdir.

Odamning ichki kechinmalari haqida eng to'g'ri ma'lumotni ko'zlar namoyon qiladi:

1) ko'zning odatiy ifodasidagi o'zgarish;

2) ko'zlarning beixtiyor harakatlari – hayajon, oriyat, yolg'on, qo'rquv, asabiylashuv;

3) yonib turgan nigoh – qizishish;

4) qotib qolgan nigoh – o'yga cho'kkanlik yoki holsizlik;

5) qorachig'larning kattayishi qiziqish va qabul qilinayotgan axborotdan, atrofdagilardan, taomdan va boshqa shunga o'xshash omillardan qoniqish his etayotganligi yoki qattiq og'riq: ma'lum dori-darmon yoki narkotik qabul qilganligi;

6) qorachiqlarning kichrayishi – g'azablanish yoki ma'lum turdagi narkotiklarni qabul qilganligi va boshqalar.

Muloqot davomida ko'proq eshitayotgan odam suhbatdoshi ko'ziga qarab turadi. Muloqotning umumiy vaqtining uchdan biridan kamroq vaqt ichida ko'zingizga qarab turgan insonning sizga nisbatan samimiyligiga shubhalaning; butun dialog davomida tikilib qarayotgan inson yoki sizga nisbatan katta qiziqish bildirmoqda yoki (agar qorachig'i kichraygan bo'lsa) uning sizga nisbatan adovati bor, yoki sizni o'ziga tobe qilmoqchi.

Insonning ichki holati haqida uning statik holati ma'lumot berishi mumkin. Shunisi qiziqki, agar ma'lum bir turishlar (poza) inson uchun odatiy bo'lib qolgan bo'lsa bu uning xarakteridagi turg'un sifatlardan dalolat beradi.

Quyida bir necha pozaning psixologik nuqtai nazardan talqinini ko'rib chiqamiz:

1) qo'llar orqada, bosh yuqori ko'tarilgan, iyak oldinga surilgan – o'ziga ishonch, o'zini boshqalardan ustun qo'yish;

2) tananing yuqori qismi oldga intilgan, qo'llar belda – dadillik, o'ziga ishonch va faol harakatlarga tayyorligi, tajovuzkorlik, o'z fikrini oxirigacha himoya qilishlikka tayyorlik;

3) qo'llar bilan stol yoki stulga tayanish – suhbatdoshi bilan to'la kontakt yo'qligi;

4) qo'llar tirsaklar ochilgan holda bosh orqasida qovushgan – o'zini boshqalardan ustunligini his etish;

5) bosh barmoqlarini belbog' yoki cho'ntaklarga solib turish – tajovuz, o'ziga ishonganlikni ifodalaydi;

6) bosh barmoqni cho'ntaklardan chiqargan holda turish – o'zini katta olishlik;

7) qo'l va oyoqlar almashtirilgan holda – suhbatdoshiga nisbatan ishonqiramaslik va o'zini himoyalash;

8) qo'l va oyoqlar almashtirilmagan holda, pidjak tugmalari yechilgan – ishonish belgisi;

9) boshning chetga egilishi – qiziqish uyg'onganligi;

10) boshning quyi egilganligi – salbiy munosabat;

11) boshning sal ortga egilganligi – tajovuz belgisi;

12) stul chetida o'tirish – har qaysi momentda turib ketishga tayyorgarlik: chiqib ketish uchun yoki harakat qilish uchun, o'ziga e'tiborni qaratib, suhbatga qo'shilish uchun yoki qizishgan inson o'zini qo'lda tutish uchun qilgan harakati.

Insonlar his-tuyg'ularini aniqlashda faqat beixtiyor qo'l harakatlariga diqqatni qaratish lozim. Har xil odamlarda bir xil qo'l harakatlari turli ma'noga ega bo'lishi mumkin, lekin ma'nosi o'xshash holatlar ham mavjud:

1) qo'llarning faol harakati – ko'pincha ijobiy emotsiyalar, do'stona munosabat va qiziqishni anglatadi;

2) ortiqcha qo'l harakati – hayajon, o'ziga ishonchsizlik belgisi;

3) kaftlar ochiq – ochiqlik ifodasi;

4) qo'llarni musht qilish – ichki qo'zg'alish, tajovuz;

5) so'zlayotganda og'izni qo'l bilan to'sish – hayron bo'lish / yolg'on so'zlash / suhbatdoshiga ma'lumotni ishonib yetkazish;

6) soʻzlayotganda burunga tegib turish – aytayotgan soʻzlariga ishonqiramaslik / yolgʻon / yangidan-yangi dalillar izlash;

7) qovogʻini barmoq bilan ishqalamoq – yolgʻon / ishonqiramaslik; soʻzlayotganda yuzining turli qismlarini ishqalash – tashvish, uyalish, oʻziga ishonmaslik;

8) iyagini silash – qaror qabul qilish;

9) qoʻllarning beixtiyor ortiqcha harakatlanishi (biror narsani aylantirish, burash, kiyimining detallariga tegish) - ogohlik, asabiylashganlik, uyalish;

10) kiyim yoqasini tortish – yolgʻoni oshkor boʻlganligini sezgan odam yoki gʻazabdan havo yetishmasligi;

11) biror narsaga tayanishga boʻlgan intilish – vaziyatning murakkabligini his qilish, ushbu vaziyatdan chiqib ketish yoʻlini topa olmayotganligidan dalolat beradi.

**6. Педагогик фаолиятда
актёрлик ва режиссёрлик
маҳорати**

Pedagoglik va aktyorlikning oʻzaro oʻxshashliklari koʻp. Bu ushbu faoliyatlarning mohiyatidan kelib chiqadi.

Har ikkala faoliyat negizida ham insonlar ongiga taʼsir etish masalasi yotadi. Aktyor sahnadagi rol orqali, pedagog turli pedagogik taʼsir vositalari yordamida inson ongida oldindan koʻzlangan oʻzgarishlarni amalga oshirishga harakat qiladilar. Bu kasblarni bir-biriga yaqinlashtiruvchi yana bir narsa – bu har ikkalasi ham ommaga qaratilib, omma nigohida amalga oshirilishidir.

Oʻqituvchining oʻquv-tarbiyaviy mashgʻulot, tadbirlar “ssenariy”sini ishlab chiqishi, unda tinglovchilar faoliyatini boshqarishi bu kasbni rejissyor kasbiga yaqinlashtiradi.

Oʻqituvchilar tinglovchilar diqqatini jamlash, eʼtiborini vaqt davomida yoʻnaltirib turish qanchalik qiyinligini yaxshi biladilar. Shunda oʻqituvchilarga aktyorlik mahorati katta yordam beradi. Buyuk rus dramaturgi K.S.Stanislavskiyning aktyorlar bilan ishlash tizimi pedagogning aktyorlik mahoratini oshirishga katta imkon beradi.

Ushbu tizimning asosiy maqsadi – aktyorning bor qobiliyatlarini ochib berishdir. Bu albatta, oʻqituvchi uchun ham zarurdir. K.S.Stanislavskiy tizimining

birinchi tamoyili hayot haqiqatidir. Sahnada yolgʻon boʻlishi mumkin emas (oʻqituvchi harakatlarida samimiyatsizlik, ikkiyuzlamachilikka oʻrin yoʻq).

Ikkinchi tamoyil – buyuk masala tamoyili. Buyuk masala bu artistning asosiy – yaʼni, insonlar ongiga muayan gʻoyani singdirishning asosiy maqsadi. Oʻqituvchi ham oʻz faoliyatida pedagogik buyuk masalani doimo yodda tutishi kerak: “Nima uchun mehnat qilyapmiz? Pirovard natijada nimaga erishamiz?”

Uchinchi tamoyil – faollik va harakat tamoyili. Aynan harakatda insonning jismoniy va psixik mohiyatining birligi namoyon boʻladi. Pedagogik harakat oʻqituvchining maʼlum maqsadga yoʻnaltirilgan ongli harakatidir. Ushbu harakatda jismoniy va psixik mohiyat birligi mavjud boʻlsa, oʻqituvchi yuqori natijalarga erishadi. Pedagog shaxsi harakatda namoyon boʻlar ekan, harakat asoslangan, maqsad yoʻnaltirilgan va mahsuldor boʻlishi kerak.

Oʻqituvchi ijodkordir, uning ijodi tinglovchilarga bevosita amalga oshirilayotgan emotsional taʼsirda, jonli nutq, jonli harakatda namoyon boʻladi. Pedagog ham aktyor kabi oʻzining psixik-jismoniy yaxlitlik holatida faoliyat vositasi rolini oʻynaydi. Shuning uchun u oʻz organizmini sozlashi, uni zarur paytda toʻgʻri harakatni amalga oshira olishini taʼminlashi kerak.

7. Педагогик техникани эгаллаш йўллари

Oʻqituvchi pedagogik faoliyatida pedagogik texnikaning koʻnikma va malakalarini mukammal takomil-lashtirgan holda oʻz mahoratini oshirish uchun quyidagi jarayonlarni bilishi lozim:

1. Oʻqituvchi oʻzlashtirishi lozim boʻlgan pedagogik texnikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri uning nutq texnikasidir (nutq tempi, diksiyasi, tovush ohangini baland, oʻrta, past qila olishi va hokazo).

Dars jarayonida oʻquv materiallarini idrok qilishda oʻqituvchining nutqi muhim rol oʻynaydi. Olimlarning fikricha, oʻquvchilar tomonidan 1/2 foiz oʻquv materialini tafakkur orqali idrok qilish va oʻzlashtirish oʻqituvchilarning nutqiga va uning soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilishiga bogʻliq. Oʻquvchilar oʻqituvchining nutqini nihoyatda kuzatuvchanlik va qiziqish bilan tinglaydilar. Past ohangda gapiradigan

o'qituvchining darsi ta'lim oluvchilar uchun zerikarli bo'ladi, nihoyatda baland gapirish, oddiy suhbat chog'ida ovozni baland qilib so'zlashish o'quvchilarni darsdan bezdiradi va charchatadi. Ta'lim oluvchilarning bunday o'qituvchi ta'limidan ko'ngillari soviydi. Shuning uchun o'qituvchi savodli gapirishi, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon qilishi, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalariga ega bo'lishi lozim.

Chiroyli, savodli, ta'sirchan gapiruvchi o'qituvchilarning nutqlari ta'lim oluvchilar ongiga tez ta'sir etadi, o'quv materiallarini oson o'zlashtirib olishiga katta imkoniyat yaratadi, ta'lim oluvchilar bunday o'qituvchilarning darslarini toqatsizlik bilan kutadilar. O'qituvchilar o'z nutqlari ustida tinimsiz ishlashlari, so'zlarning chiroyli, ma'noli, ta'sirchan bo'lishi uchun mashq qilishlari, ovoz diapazonlarining kuchi, nutq tembrining harakatchanligi va diksiyasini doimo mashq qilib borishlari lozim.

Ovoz diapazoni chegarasi baland yoki past gapirish toni bilan belgilanadi. Diapazonning qisqarishi tovushning past tonligiga olib keladi. Past ohangda so'zlashish o'qituvchining idrokini bo'shashtiradi va susaytiradi.

O'qituvchi tovush diapazonini, uning tembri bilan bog'lab ishlasa, gaplari chiroyli, mayin, jozibali chiqib, tinglovchilarni o'ziga jalb etadi va o'quv materiallari mazmuni yanada yaxshi idrok qilinadi.

O'qituvchining notiqlik texnikasi so'zlarni aniq, to'g'ri, tiniq eshitarli va tushunarli bayon qilishida namoyon bo'ladi. To'g'ri va mukammal ovoz diksiyasiga ega bo'lgan o'qituvchi so'zlarni ifodali bayon qiladi. Ifodali gapirishda til, lab, kichik tilcha, pastki jag' ishtirok etadi. O'qituvchi ifodali gapirishi, so'zlarni talaffuz qilishi uchun yuqoridagi organlarni doimo mashq qildirishi lozim. Shunday qilib, pedagogik texnikada nutq malakalari muhim ahamiyat kashf etar ekan, o'qituvchi doimo gapirish tempi, ritmi, diksiyasi, ovoz kuchi, diapazoni, harakatchanligi ustida mashq qilishi zarur.

2. Pedagogik texnika malakalarini mukammal egallash uchun avvalo, o'qituvchi o'z fanini, o'qitadigan predmetining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bilishi, pedagogik va axborot texnologiyalarini, pedagogika va

psixologiya fanlari asoslarini davr taraqqiyoti darajasida bilishi, kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalay oladigan bo'lishi zarur. Chunki pedagogik texnika o'qituvchilarning individual shaxsiy xususiyatlariga ham bog'liq. Har bir o'qituvchi o'z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o'zining kasbiy yo'nalishi, kasbiy laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Bu yo'nalish va laboratoriyani o'qituvchilarning o'zlari mustaqil fikr yuritishlari, mustaqil bilim olishlari, pedagogik mahoratini oshirib borishlari orqali qo'lga kiritadilar va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarini tarbiyalaydilar hamda kasbiy ideal sari harakat qiladilar.

3. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy - metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash, maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi. Tashkiliy-metodik malakalar aytilgan yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalarni o'zining individual kasbiy tajribasida sinab, ko'nikma hosil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tashkiliy-metodik malakalarning individual xususiyatlari, jamoa va guruh bo'lib ishlash, o'qish, faoliyat ko'rsatish asosida qurilgani ma'qul. Chunki guruh yoki jamoa bo'lib o'qish, ishlash har bir o'qituvchiga refleksiv qobiliyatlari asosida, o'zini boshqalar ko'zi bilan ko'rishni va baho berishni, faoliyatidagi nuqsonlarni seza bilishni, muomala va xulq-atvorning yangi shakllarini izlab topish va sinash imkoniyatini beradi. Bu esa o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini tarbiyalash uchun asos bo'ladi va pedagogik vazifalarning yangi usullarini tekshirib ko'rish, nazariy masalalarini hal qilish uchun tajriba maydonini tashkil qilishga zamin yaratadi. Demak, tashkiliy-metodik malakalarni egallashda guruh, jamoa faoliyati, mashg'ulotlar pedagogik texnika asoslarini egallash imkoniyatini beradi.

4. Pedagogik texnikani bir maromda egallashda, har bir o'qituvchining o'z individual dasturini ishlab chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday dasturni tuzishdan oldin o'qituvchi o'zida pedagogik texnika malakalarini shakllanganligining boshlang'ich darajasini aniqlab olishi zarur. Ya'ni, o'qituvchining dastlabki o'quv-tarbiya ishlaridagi natijalarida, nutq madaniyatining to'g'ri yoki noto'g'ri qo'yilishida, harakatidagi mimik va pantomimik holatlarda ro'y beradigan nuqsonlar

e'tirof etiladi. Bunda natija yaxshi bo'lsa, kelajakda pedagogik texnikani egallash ancha oson bo'ladi.

Ushbu faoliyat natijasida ko'nikma va malakalar yanada rivojlantiriladi. Individual dastur pedagogik texnika malakalarining yetishmaydigan jihatlarini to'ldirish uchun xizmat qiladi. Bu dastur ma'lum mashqlar yoki mashqlar majmuini o'z ichiga oladi.

5. Shuni ham unutmaslik lozimki, pedagogik texnikani namoyish etishda o'qituvchining umumiy madaniyati, ma'naviy va estetik dunyoqarashi muhim o'rin tutadi. Agar o'qituvchining tashqi ko'rinishi qashshoq, so'zlarni talaffuz qilish qobiliyati past, estetik jihatdan omi, bo'lar-bo'lmas voqealarga nisbatan o'z hissiyotiga erk beradigan bo'lsa, tarbiyalanuvchilarning e'tiqodiga, aql-idrokiga, bilish va anglash tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, o'qituvchi o'zidagi ana shu nuqsonlarni qayta tarbiyalashi lozim.

Ta'kidlash joizki, pedagogik texnikaning ko'nikma va malakalarini egallash yo'llari to'g'risida bildirilgan fikrlarga e'tibor bermaslik, pedagogik faoliyat jarayonida ularning beqiyos ahamiyatiga yetarlicha baho bermaslik, shuningdek, pedagogik texnika malakalarini tanqidiy, har bir o'qituvchining individual xususiyatlarini hisobga olmay ish yuritish pedagogik mahoratni egallashga salbiy ta'sir ko'rsatadi va o'quv-tarbiyaviy jarayonda o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida nuqsonlarning ko'payishiga olib keladi.

Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari o'qituvchining malaka oshirish kurslariga ishtiroki, ustoz murabbiylar rahbarligidagi mashg'ulotlar (ulardan pedagogik texnika sirlarini o'rganish) va mustaqil (kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash) ishlashdir. Pedagogik texnika ko'nikma va malakalarini egallash individual-shaxsiy salohiyat ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash, ya'ni tinglovchilik yillarida o'zida tajribali o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi, deb aytish mumkin. Kasbiy ideal sari intilishda bu harakat pedagogik texnikani egallashda muhim rol o'ynaydi.

Tashkiliy-metodik jihatdan pedagogik texnika mashg'ulotlari individual, guruh yoki ketma-ketlikda o'tkaziladi. Masalan, zarur bilimlar ma'ruzalarda yoki tegishli adabiyotlarni mustaqil o'qish asosida, integratsion bilimlarni egallash, portal, kompyuter texnologiyalari yordamida egallanishi mumkin. Avtomatlashtirishga doir ayrim oddiy harakatlar (turli artikulyatsiya, fonatsion nafas olish usullari, relaksatsiya usullari va shu kabilar) o'qituvchi tomonidan muntazam mashg'ulotlar asosida egallanadi. Tegishli ko'nikmalarni ishlab chiqish, individual ishlashni dastlab o'qituvchining nazorati va rahbarligida, keyin esa mustaqil ishlash talab qiladi.

Pedagogik texnika malakalarini shakllantirishda o'qituvchining jamoada faoliyat olib borishi va mashg'ulotlarda o'z-o'zini nazorat qilishi alohida rol o'ynaydi. Pedagogik texnika mashg'ulotlarining bu shaklini ancha batafsilroq ochib berish maqsadga muvofiqdir, chunki u hozirga qadar o'qituvchilar uchun mo'ljallangan o'quv va metodik adabiyotlarda ma'lum darajada ko'rsatib berilmagan.

Har qanday jamoada, xoh o'qituvchilar, xoh o'quvchilar jamoasi bo'lsin, o'qituvchi ular oldida o'zini boshqa kishilar ko'zi bilan ko'rishi, hulq-atvor va muomalaning yangi shakllarini izlab topishi va sinab ko'rishi, o'zining jamoa bilan birga bajaradigan ishi xususiyatlarini anglashi lozim. Shundagina pedagogik faoliyatning individual uslublarini ongli ravishda shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi. Jamoa shaxsning o'z-o'zini bilishi va o'z-o'zini tarbiyalash laboratoriyasi, pedagogik vazifalarni hal qilishning yangi usullarini tekshirib ko'radigan, nazariy va amaliy masalalar, turli muammolar muhokama qilinadigan tajriba maydoni bo'lib qolishi mumkin.

Psixologlar pedagogik texnikaning keng imkoniyatlarini jamoa bo'lib o'rganishni, o'qituvchilar orasida bunday jamoalarning eng qulay miqdorini 10–14 kishidan iborat etib belgilashni ta'kidlab o'tadilar. Qatnashchilarning xuddi shunday miqdori ulardan har birining boshqa o'qituvchilar bilan birga faoliyat olib borishda individual psixologik muammolarini juda to'liq ravishda aniqlab hal etish, refleksiv va empatik darajasini jiddiy oshirish, kasbiy pedagogik fahm-farosatini rivojlantirish, boshqalarga ta'sir etish vositalarining kengaytirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Shu narsa muhimki, guruh qatnashchilari, bo'lajak o'qituvchilar kasbiy hamkorlik jihatidan birga ishlash malakalarini egallashga faol intilishlari, o'z-o'zini bilish va kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash bo'yicha muvaffaqiyatli faoliyat olib borishga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham guruhviy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning individual dasturi tuzib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnika malakalarini shakllantirishning boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. Biroq, tajribalarning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan (ta'limni boshlash vaqtiga kelib) ko'nikmalar haqida ham mulohazalar olib borish mumkin. Masalan, nafas olish va ovozning tabiiy bir holatga qo'yilishi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, bundan oldingi tarbiyaviy metodlarning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq, mimik va pantomimik harakatlar bo'lishi mumkin.

Bunday ko'nikma va malakalarning mavjudligi pedagogik texnika imkoniyatlarini mukammal shakllantirishni ancha osonlashtiradi. Shunga qaramasdan barcha hollarda ana shu ko'nikmalarni tegishli malakalar tarkibiga kiritish yuzasidan muayyan faoliyat olib borilishi zarur. Pedagogik texnika malakalarini shakllantirishning boshlang'ich darajasiga qarab uni egallashning individual dasturi yetishmaydigan malakalarni shakllantirishga qaratilgan ayrim mashqlarni yoki ularning to'liq majmuasini ishlab chiqish lozim.

Pedagog va psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'z faoliyatini endigina boshlayotgan o'qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklarning asosiy sababi aynan pedagogik texnikaga oid ma'lumotlarni bilmasligi oqibatida sodir bo'lmoqda. Pedagogik texnika to'g'risida yuqorida aytib o'tilgan fikr va mulohazalarga e'tibor qilmaslik, pedagogik faoliyatda nazariy va amaliy tajribalarning yo'qligi, o'z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan baho berolmaslik oqibatida hamda o'qituvchida individual pedagogik texnikani rivojlantirish, tahlil qilish va uni takomillashtirish yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan pedagogik

faoliyatning yoʻqligi mazkur qiyinchiliklarning asosiy sabablaridan biri ekanligini unutmaslik kerak.

?

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Oʻqituvchining kasbiy faoliyatiga qobiliyat qanday ahamiyat kasb etadi?
2. Koʻnikma va malakalarning qobiliyatga taʼsiri nimada?
3. Qobiliyatga pedagogik – psixologik nuqtai nazardan tavsif bering?
4. Shaxs qobiliyati va tabiiy isteʼdodlar nimani anglatadi?
5. Pedagogik qobiliyatning asosiy sifatlari nimalardan iborat?
6. Qobiliyatning umumiy va maxsus turlari va ularning farqi?
7. Pedagogik qobiliyatning oʻziga xos xususiyatlariga taʼrif bering?
8. Pedagogik qobiliyatning tayanch va yetakchi xususiyatlari?
9. Takt deganda nimani tushunasiz?
10. Pedagogik taktika tushunchasiga taʼrif bering.
11. Oʻqituvchi nazokati, dilkashlik tushunchalari maʼnosini tushuntiring.
12. Pedagog odobining oʻziga xosliklari nimalarda namoyon boʻladi?
13. Pedagogik taʼsir va taʼsir mezonlari haqida maʼlumot bering.
14. Oʻqituvchilik shaʼni va qadr-qimmatini deganda nimani tushunasiz?
15. Pedagogning maʼnaviy qiyofasini taʼriflab bering.
16. Pedagogik etika tushunchasini izohlang.
17. Pedagogik texnika deganda nimani tushunasiz?
1. Pedagogik texnikaning qanday tamoyillari mavjud?
3. Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlariga nimalar kiradi? Nima uchun ular ikki guruhga boʻlinadi?
4. Pedagogik texnikaning usul va vositalari haqida nimalarni bilasiz?
5. Yosh oʻqituvchilar faoliyatida yoʻl qoʻyadigan pedagogik texnikaga doir xatolarni tahlil eting.
6. Mimika va pantomimikaning oʻqituvchining pedagogik mahoratida tutgan oʻrni qanday?
- 7.
9. Pedagogik faoliyatda aktyorlik va rejissyorlik mahoratining oʻrni haqida maʼlumot bering.
10. Pedagogik texnikani egallash yoʻllarini tushuntiring.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. va b. Kasbiy malaka va pedagogik mahorat. Uzluksiz malaka oshirish yo'nalishi bo'yicha o'quv materiallari. –T., 2009.
2. Saveleva S.S. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya professionalnoy kompetentnosti uchitelya v obrazovatelnom protsesse VUZa: Monografiya / – Kolomna.: Pozitiv, 2012.
3. Zanina L.V., Menshikova N.P. Основы педагогического мастерства. – Ros-tov-na-Donu, 2003.
4. Maxmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – T.: Alisher Navoiy nomidagi milliy kutubxona, 2007.
5. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture. – Routledge, USA, 2012.
6. Bulatova O.S. Pedagogicheskiy artistizm: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy. – M., 2001.

3-MAVZU: PEDAGOGIK KREATIVLIKNING DOLZARBLIGI VA AHAMIYATI

Reja:

1. “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati.
2. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti.
3. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari.
4. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi.
5. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari.

Tayanch tushunchalar: *kreativlik, pedagogika, “Kreativ pedagogika” fani, fanning maqsadi, fanning vazifalari, fanning ob'ekti, fanning predmeti, fanning tarkibiy tuzilmasi, fanning asosiy kategoriyalari, Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, ilmiy-tadqiqot metodlari.*

1. “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati.

Zamonaviy pedagogikada “kreativ pedagogika” tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj “Kreativ pedagogika”ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va

kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi. "Kreativ pedagogika" fanining umumiy asoslari mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kamol topishlari uchun zarur shart-sharoitni yaratishga xizmat qiladi.

Shaxsning mutaxassis sifatida kasbiy kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Kasbiy yetuklik inson ontogenezing muhim davrlari kasbiy kamol topish, rivojlanish g'oyalarining qaror topishi (14-17 yosh)dan boshlanib, kasbiy faoliyatning yakunlanishi (55-60 yosh)gacha bo'lgan jarayonda kechadi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogenezi – tug'ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq.

Ma'lumki, kasbiy tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijoiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o'zlashtirilishi talab etadi.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi.

So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher,

Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko‘plab tadqiqotlar, ularning natijalaridan ko‘rish mumkin.

Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 yilda tayyorlangan “Maktab kreativlikni barbad etyaptimi?” nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o‘qituvchilar kreativlik asoslarini o‘rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013 y.). O‘qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko‘nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta’lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan’anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta’lim departamenti, 2013 y.).

Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko‘pchilik o‘qituvchilar hali hanuz shaxs (o‘zlarida hamda talabalarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o‘zlashtira olmayaptilar.

Ta’lim tizimini boshqarish organlari har yili ta’lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e’tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o‘quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o‘quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o‘qituvchilarni kasbiy o‘sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish, olg‘a intilishga bo‘lgan ehtiyojni muayyan arajada yuzaga keltiradi, ularning o‘quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, o‘quv yilining oxirida kelib oliy ta’lim muassasalarida talabalarning fanlarni o‘zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko‘plab talabalarning ta’lim olishga nisbatan qiziqishi yo‘qolgan. Buning natijasida o‘qituvchilar ham avvalgidek zavqu shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o‘ylashmayapti. Ta’lim tizimini boshqaruvchi organlar ta’lim olishga nisbatan xohish-istagi bo‘lmagan talabalar, bu kabi ta’lim oluvchilarni o‘qitishni istamayotgan o‘qituvchilar faoliyatini o‘zgartirish borasida yangidan-yangi chora-tadbirlar belgilansa-da, ahvol o‘zgarishsiz qolmoqda.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o‘ylab, rejalashtirilib qo‘yilishi talabalar uchun qiziq bo‘lmayotgandir, balki balki ta’lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi talabalar uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag‘bat

bildirmayotgandir. O'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lar. O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – **kreativlik** sanaladi².

Shaxsda kreatiqlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'noni tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui" (Azzam, 2009 y.) sanaladi. Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: "kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim". Emebayl (1989 y.)ning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir.

Ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar (Kim, 2005 y.).

"Kreativlik" tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar (Myordok, Ganim, 1993 y.; Shternberg, 1985 y.). Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar (Xui, Sternberg, 2002 y.; Rudovich, Xui, 1997 y.; Rudovich, Yue, 2000 y.). Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham

² Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar (Kaufman, Lan, 2012 y.).

Ko'pgina o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat o'qituvchilar ham aslida "kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar.

*Ayni o'rinda shuni alohida qayd etib o'tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Xo'sh, o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday namoyon eta olishlari mumkin. Bu o'rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: "Agarchi o'zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo'lganingiz yoki bo'lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g'oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir"*³.

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. **Har tomonlama fikrlash** talabalardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda **bir tomonlama fikrlash** esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda "kreativlik" tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Креативлик (лот., инг. "create" – яратиш, "creative" – яратувчи, ижодкор) – индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ва мустақил омил сифатида иқтидорлиликнинг таркибига кировчи ижодий қобилияти

³ Ўша асар, х-бет.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi, "talabalar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi".

Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassisleri kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P.Torrens tomonidan 1987 yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o'tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo'yicha baholash imkoniyatini yaratadi. O'quvchi tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan javoblar aynan mana shu to'rtta mezonni qanotlantirishi lozim⁴.

E.P.Torrens fikricha, "kreativlik"⁵ tushunchasi negizida quyidagi yoritiladi:

- муаммони ёки илмий фаразларни илгари суриш;
- фаразни текшириш ва ўзгартириш;
- қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш;
- муаммо ечимини топишда билим ва амалий ҳаракатларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсирчанлик

Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin⁶. O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etilaigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy

⁴ Ўша асар, 4-5-бетлар.

⁵ Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009. – с.

⁶ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

(kreativ) yondashuvida aks etadi. So‘nggi yillarda ushbu holat “pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

Педагогик креативлик — педагогнинг анъанавий педагогик фикрлашдан фарqli равишда таълим ва тарбия жараёнини самарадорлиги таъминлашга хизмат қилувчи янги ғояларни яратиш, шунингдек, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган тайёргарлигини тавсифловчи қобилияти

“Kreativ pedagogika” quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o‘qituvchilar tomonidan o‘quv fanlarini past o‘zlashtirayotgan va ularni o‘rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e’tiborlarini fan asoslarini o‘zlashtirishga jalb etish;

2) o‘qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag‘batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lmasligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g‘oyalarga ega bo‘lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo‘l qo‘yadi. Buning sababli ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Muallif tomonidan tavsiya qilingan vosita va strategiyalar talabalarda kreativlikni rivojlantirishda o‘qituvchilar uchun qo‘l keladi hamda talabalarda o‘quv fanlarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqish, intilishni rivojlantiradi⁷.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ular quyidagilardir:

⁷ Ўша асар, 6-бет.

1-расм. Педагогик креативликнинг асосий шакллари

Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bogʻliq boʻladi.

2. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, obʻekti va predmeti. Koʻz oldingizga taʼlim jarayonini yuksak mahorat bilan boshqarayotgan, uni oʻziga xos va qiziqarli tarzda joʻshqinlik, zavqu shavq bilan tashkil etayotgan oʻqituvchini keltiring. U, garchi, oʻzini kreativ shaxs yoki ijodkor deb bilmasa-da, biroq, kreativlikni namoyon etuvchi taʼlim jarayonini tashkil etayotganidan, unga imkon beradigan metod, usullarni qoʻllayotganligidan oʻzi ham mamnun, qolaversa, talabalarning minnatdor boʻlishlariga erishmoqda. Oʻqituvchi taʼlim jarayonida kreativ metod, usullardan qancha koʻp foydalansa, oʻziga va oʻzining ijodiy, kreativ imkoniyatlariga nisbatan ishonchi shuncha ortadi⁸. Pedagoglar tomonidan kreativlik sifat va koʻnikmalarining oʻzlashtirilishida fan sifatida “Kreativ pedagogika” muhim oʻrin tutadi.

⁸ Ўша асар, 7-бет.

Креатив педагогика – 1) педагогда таълим ва тарбия жараёнини ташкил этишга нисбатан ижодий, креатив ёндашиш, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган қобилият ва малакаларини ривожлантириш; 2) талабаларда ўқув материалларини ўзлаштиришга ижобий, мустақил ёндашиш, ўқув топшириқларини бажаришда янги, ижодий ва креатив ғояларни илгари суриш қобилияти кўникмаларини шакллантириш ҳамда босқичма-босқич ривожлантириш асосида касбий тайёрлаш асосларини ёритадиган, шахс креативлигининг турли ёш босқичлари хусусиятларига мувофиқ ривожланиши масалаларини ўрганувчи фан

Har qanday fan kabi “Kreativ pedagogika” o‘quv predmeti ham aniq maqsadni ko‘zlaydi.

“Креатив педагогика” фанининг **мақсади** шахсни креатив ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришдан иборат

“Kreativ pedagogika muayyan vazifalarni bajaradi. Ular quyidagilardan iborat:

- 1) таълим мазмуни, ўқув режалари ва дастурларини саралаш;
- 2) ўқув модули (фани)ни ўқитишнинг тактика ва стратегияларини белгилаш;
- 3) мос психологик-педагогик ташхис воситаларини танлаш;
- 4) таълим олувчиларнинг креатив ривожланишини башоратлаш;
- 5) креатив шахсни шакллантиришнинг бошқарув тизимини ишлаб чиқиш

Ma'lumki, har bir fan o'zining tadqiqot ob'ekti va predmetiga ega bo'ladi. “Kreativ pedagogika” ham o‘z ob’ekti va predmetiga ega. Ular:

Объекти – Барча ёш босқичларида креатив шахсни касбий шакллантириш ва ривожлантириш жараёни

Предмети – Креатив шахсни касбий шакллантириш ва ривожлантириш методологияси, устувор тамойиллари, етакчи ғоялари, муҳим йўналишлари, асосий босқичлари ва б.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonida quyidagi holatlar so‘z yuritilayotgan jarayonda samaradorlikka erishishni kafolatlaydi:

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishning nazariy

asoslarini ishlab chiqish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish chora-tadbirlarini belgilash;

- talabalarning kreativ tafakkurini shakllantirishga yordam beruvchi shakl, metod va vositalar tizimini asoslash;

- mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash;

- talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-pedagogik bilimlarning amaliyotga tadbiq etishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

3. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari. Har qanday fan singari "Kreativ pedagogika" fani ham o'zining tarkibiy tuzilmasiga ega. Ushbu fan quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega:

- **креатив таълим асослари:** мақсади, вазифалари, объекти, предмети, субъектлари, мазмуни, методологияси, шакллари, методлари, воситалари, методикаси ва технологиялари;
- малакали кадрларни тайёрлаш ва улар томонидан касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда **креатив шахсни шакллантириш босқичлари**

Kreativ pedagogikaning umumiy mohiyati uning konpepsual holatlarini ifodalovchi bir qator tushunchalar asosida ochib beriladi. Ular quyidagilardan iborat:

Ижодкорлик – муайян янгиликнинг аҳамияти ва фойдали эканлигини белгиловчи шахс фаолияти ва унинг натижаси

Ижодкор шахс – ижодий жараёни муваффақиятли амалга ошира оладиган ҳамда аниқ ижодий натижа (маҳсулот)ларга эга шахс

Креатив шахс – жараён ёки натижа сифатида ижодкорликни намоён этувчи, масалаларни ечишга ностандарт усуллар билан ёндаша олишга мойил, ўзига хос ҳаракатларни ташкил этиш, янгиликларни илгари суришга, ижодий маҳсулотларни яратишга лаёқатли ва тайёр шахс

Бунёдкор шахс – ҳам жараён, ҳам натижа сифатида объектив ижодкорликни амалга оширадиган ва талаблар даражасида ижодий маҳсулотларини ярата оладиган шахс

Креатив шахсни тайёрлаш – ижодкорликка ўргатиш ва ўзини ўзи ижодий намоён этиш жараёнида шахсда барқарор креатив сифатларни шакллантириш ва ривожлантириш мазмуни

Ижод – ижтимоий субъектнинг янгилиги, аҳамияти ва фойдалилиги жамият ёки муайян гуруҳ томонидан тан олинган фаолияти ёки фаолияти натижаси

Ижодкор шахсни тарбиялаш – касбий-ижодий фаолият тажрибаларини қарор топтириш ва бойитиш асосида ижодий ғоя, уларни амалга ошириш кўникма ва малакаларига эга шахсни шакллантириш ва ривожлантириш

Касбий-ижодий фаолият – мутахассиснинг касбий масалаларни ижодий ҳал қилиш муваффақиятини тавсифловчи фаолияти, инновацион хатти-ҳаракати

Ижодий топшириқлар – муаммоли вазиятларни тизимли таҳлил асосида ҳал қилишга йўналтирилган масалалар тизими

Касбий-ижодий имконият – 1) касбий компетенция, малакага эгалик;

2) касбий ижод методологияси асосларини ўзлаштирганлик;

3) ижодий тафаккурнинг шаклланганлик даражаси;

4) касбий-ижодий лаёқат ва шахсий сифатларнинг ривожланганлиги

Касбий ижодкорлик методологияси – ижодкорликнинг жараён ва натижа сифатида объектлар ҳамда муайян касбий фаолият турларига муносабат кўринишидаги тузилиши, мантиқий ташкил этилиши, метод ва воситалари ҳақидаги таълимот

Ижодий тафаккур – тафаккурнинг ижод жараёнини ташкил этиш ва ижод натижалари (маҳсуллари)ни башоратлашни ифодаловчи тури

Креатив қобилият – шахснинг ижодий фаолиятни ташкил этиш ва унинг натижаланганлигига эришишни таъминлаш имкониятини белгиловчи индивидуал хусусияти

Ижодий қобилият – ижодий фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш ва унинг натижаланганлигини баҳолашда намоён бўладиган индивидуал хусусияти

Ўзини ўзи ижодий фаоллаштириш – шахснинг ижодий фаолиятда ўз имкониятларини тўлақонли намоён қилиши ва ривожлантириши

Pedagoglarning kasbiy-ijodiy imkoniyati kasbiy masalalarni ijobiy hal qilish va ularning yechimini tegishli darajada baholashda ko‘rinadi.

4. “Kreativ pedagogika”ning boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Shaxs kamolotini ta’minlash, uning intellektual, ma’naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o‘ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o‘rganiladi. Shu bilan birga “Kreativ pedagogika” fani bir qator ijtimoiy fanlar bilan o‘zaro aloqadorlikda kreativ shaxsning shakllanishi va rivojlanishi masalalarini tadqiq etadi (2-rasm):

**2-расм. Креатив педагогиканинг педагогика туркум
ва ижтимоий фанлар билан ўзаро алоқадорлиги**

Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti – har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsni shakllantirish, unda dunyoqarash va yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash, pedagogik fikrlarning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixini, turli davrlarda bola tarbiyasini tashkil etishga oid bilimlarning shakllanishini tadqiq qiladi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi – maktabgacha ta'lim yoshi bolalarini tarbiyalash, ularga boshlang'ich bilimlarni berish masalalarining tadqiqi bilan shug'ullanadi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularni o'qitish va tarbiyalash jarayonini o'rganadi.

Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya – bo'lajak o'qituvchilar, tinglovchilarda pedagogik jarayonni metodik jihatdan to'g'ri, samarali tashkil etish, o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarini oqilona yo'lga qo'yish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlash, ta'lim va tarbiya jarayonlarini texnologik yondashuv asosida takomillashtirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni yaratish va ta'lim amaliyotiga samarali tatbiq etish masalalarini o'rganadi.

Korreksion (maxsus) pedagogika – imkoniyati cheklangan kar-soqov (surdopedagogika), ko'r (tiflopedagogika), aqliy jihatdan rivojlanishda ortda qolgan (oligofrenopedagogika) bolalarga ta'lim berish va ularni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Xususiy metodika (xususiy fanlarni o'qitish) – turli o'quv fanlari (m: fizika, matematika, biologiya, kimyo, tarix, huquq, jismoniy tarbiya va h.o.lar)ni o'qitishning o'ziga xos jihatlarini tadqiq qiladi.

Kasbiy pedagogika – turli (ijtimoiy, texnik, madaniy-maishiy, ishlab chiqarish) yo'nalishlarida tegishli soha (mas., qishloq xo'jaligini rivojlantirish, madaniy-maishiy xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish va boshqalar) bo'yicha kasbiy faoliyatni samarali yo'lga qo'yish yo'llarini o'rganadi.

Ta'lim menejmenti – ta'lim muassasasi faoliyatini samarali tashkil etish va oqilona boshqarish masalalarini tadqiq qiladi.

Qiyosiy pedagogika – ta’limning jahon, mintaqa, davlat miqyosidagi rivojlanishining umumiy va alohida tendensiyalari, qonunlari va qonuniyatlarini o‘zaro solishtirish, qiyoslash asosida o‘rganadi, xalqaro pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy jihatlarini, milliy pedagogik madaniyatlar almashinuvining shakl va usullarini aniqlaydi.

Pedagogik innovatika – ta’lim sub’ektlari nuqtai nazardan pedagogik innovatsiyalarning mohiyati, paydo bo‘lish, rivojlanish qonuniyatlarini hamda pedagogik an’analar bilan kelajak ta’limining loyihalashtirilishi o‘rtasidagi aloqalarni o‘rganadigan fan.

Harbiy pedagogika – harbiy ta’limning o‘ziga xos jihatlarini, uni tashkil etishning samarali shakl, metod va vositalari, ilg‘or texnologiyalarini, harbiy faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etish yo‘llarini ochib beradi.

Hamkorlik pedagogikasi – turli fanlar yoki mutaxassislik asoslarining ta’lim beruvchi hamda oluvchilar o‘rtasidagi o‘zaro muloqot asosida samarali o‘rganish mazmuni, tamoyillari, shakllari, metodlari va vositalarini ko‘rsatib beradi.

Neyropedagogika – inson miyasining ijodiy imkoniyatlarini aniqlash va amaliy (funksional) rivojlantirish, shaxsda faoliyatga nisbatan faol, ongli munosabatni qaror toptirish, ijtimoiy hulq-atvorni psixologik korrektsiyalash, bolalar ruhiy rivojlanishni tashxislash va bashoratlashning yangi ilmiy dasturlari, samarali shakl va metodlarini, shuningdek, yangi turdagi maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini tadqiq etadi.

Pedagogik texnika – nopedagogik OTM pedagoglarini pedagogik mahorat va pedagogik texnika asoslari bilan tanishtirish orqali ularda ta’lim jarayonini sifatli, samarali tashkil etish ko‘nikma, malakalarini rivojlantirish masalalarini o‘rganadi.

Pedagogik kvalimetriya – ta’lim sifatini izchil nazorat qilish va samarali boshqarishga oid muammolarni tadqiq etadi.

Pedagogik jarayonlarning tizimli tahlili – pedagoglarda ta’lim va tarbiya jarayonlarining mohiyatini yaxlit tizim sifatida anglash, turli, shu jumlaan, muammoli vaziyatlarni yaxlit, izchil tahlil qilish malakalarini rivojlantirish muammolarini tadqiq etadi.

Pedagogik prognostika va pedagogikaning istiqbolli yo‘nalishlari – mavjud sharoitda pedagogik turkum fanlarni sifatli o‘qitish, ta’lim va tarbiya jarayonlarining samaradorligini oshirish muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish yo‘llarini izlash, istiqbolli yo‘nalishlarini belgilash masalalarini tahlil etadi.

Pedagogik jarayonni boshqarishda qarorlar qabul qilish – pedagoglar tomonidan ta’lim va tarbiya jarayonlarining izchil, tizimli, samarali boshqarilishini ta’minlash, mavjud pedagogik vaziyatlarda tizimli tahlil asosida oqilona qarorlar qabul qilinishiga erishish masalalarini o‘rganadi.

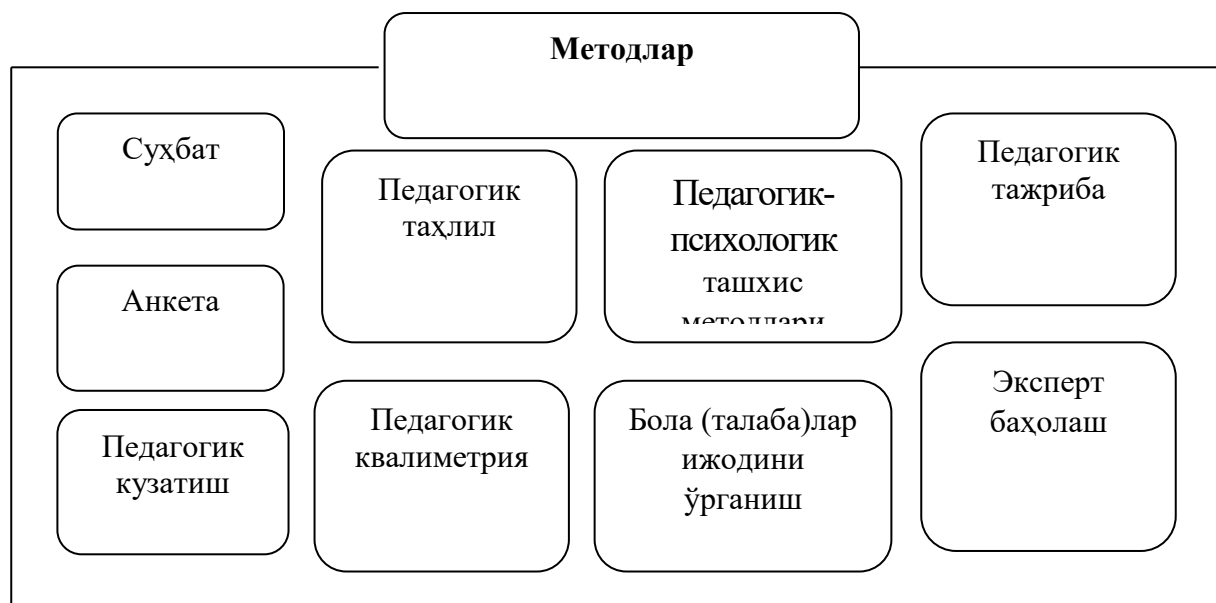
Falsafa – tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini o‘rganadi.

Estetika asoslari – nafis san’atni, badiiy ijodiyotni, tabiat va turmushdagi go‘zallikning mohiyati, shakllarini, inson va ijtimoiy borliq o‘rtasidagi qadriyatlar munosabatini o‘rganadi.

Psixologiya – inson faoliyati, shaxs xatti-harakatlarida borliqning aks etishini, ruhiy jarayonlar, hodisalar va xislatlarning mohiyatini yoritadi.

5. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g‘oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta’minlanadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo‘nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, ob’ekti va sub’ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Zamonaviy sharoitda “Kreativ pedagogika” tomonidan kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish yo‘lida quyidagi pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlardan foydalanilmoqda (3-rasm):

3-расм. “Креатив педагогика” фанининг илмий-тадқиқот методлари

Quyida mazkur metodlarning mohiyati to‘g‘risida qisqacha so‘z yuritiladi.

1. Suhbat metodi pedagogik kuzatish chog‘ida talabaning kreativlikka oid bilimlarini boyitish, vaziyatga to‘g‘ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub’ektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat **indiviudal, guruhli hamda ommaviy shaklda** o‘tkaziladi. Suhbat jarayonida talabalarning kreativlik imkoniyatlari to‘la namoyon bo‘lishiga erishish muhim.

Суҳбатнинг самарали кечишини таъминловчи шартлар:

- 1) мақсаддан келиб чиққан ҳолда суҳбат учун белгиланувчи саволларнинг мазмуни аниқлаш, саволлар ўртасидаги мантиқийлик ва изчилликни таъминлаш;
- 2) суҳбат жойи ва вақтини аниқ белгилаш;
- 3) суҳбат иштирокчиларининг сонини аниқлаштириш;
- 4) суҳбатдош тўғрисида аввалдан муайян маълумотларга эга бўлиш;
- 5) суҳбатдош билан самимий муносабатда бўлиш;
- 6) суҳбатдошнинг ўз фикрларини эркин ва батафсил айта олиши учун шароит яратиш;
- 7) саволларнинг аниқ, қисқа ва равшан берилишига эришиш;
- 8) олинган маълумотларни ўз вақтида таҳлил қилиш

2. Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan shaxs tomonidan kreativlik sifatleri, imkoniyatlari va malakalarining o'zlashtirish darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, pedagog tomonidan ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

3. Pedagogik-psixologik tashxis metodlari. Bu kabi metodlar shaxsning kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislash hamda baholashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda shaxsning kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislashda o'nlab metodlar qo'llanilmoqda. Ular orasida bir guruh metodlar amaliy jihatdan samarali bo'lib, ular rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng qo'llanilmoqda. Gauenaning "Zahiraviy model", Slosson testi, Vekslerov shkalasi. Vekslerov shkalasi ("WPPSI" testi), boshlang'ich maktablar uchun mo'ljallangan Stanford testi hamda Torrens testlari (jumladan, "Tugallanmagan rasmlar testi) shular jumlasidandir.

4. Pedagogik tajriba (lot. "eksperiment" – "tajriba qilib ko'rish") metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi **turlari** mavjud (4-rasm):

4-расм. Педагогик тажриба

Pedagogik tajribalarni amalga oshirishda asosiy e'tibor ularning samarali kechishiga qaratiladi. Bunda esa bir qator shartlarni inobatga olish lozim. Ya'ni:

Педагогик тажриба самарадорлигини таъминловчи шартлар: тажрибанинг мақбул лойиҳа (дастур) асосида уюштирилиши; тадқиқот илмий фаразининг пухта асосланиши; тадқиқот объектлари ва усуллариининг тўғри танланиши; тажриба ўтказилиш вақти ва давомийлигининг аниқланиши; зарур педагогик шарт-шароитлар (асбоб-ускуна, жиҳозлар, воситалар)нинг яратилганлиги; тажриба маълумотларини умумлаштириш, таҳлил қилиш ва натижаларни қайта ишлаш

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

5. Anketa (fr. “tekshirish”) metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to‘plangan dalillar boyitiladi. Metod tizimli savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Savollarga javoblar, odatda, yozma shaklda olinadi. O‘rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketalar quyidagicha bo‘ladi: 1) ochiq savollar (erkin, batafsil javob berish uchun imkon yaratadigan savollar)ga ega; 2) yopiq savollar (“ha”, yo‘q”, “ijobiy”, “salbiy” va h.k. tarzda javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar)ga ega anketalar.

Anketa metodini qo‘llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur.

Анкета самарадорлигини таъминловчи шартлар:

- 1) саволлар муаммонинг моҳиятини ёритишга хизмат қилиши лозим;
- 2) саволлар йирик ҳажмли ва ноаниқ бўлмаслиги керак;
- 3) саволлар ўқувчиларнинг дунёқараши, ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш асосида тузилиши зарур;
- 4) саволларга тўла жавоб қайтарилиши учун етарлича вақт ажратилиши керак;
- 5) анкета ўқувчиларнинг педагогик ва психологик тавсифномаларини тузиш манбаига айланмаслиги зарур;

6. Pedagogik kuzatish metodini qo‘llashda ta’lim muassasalarining o‘quv-tarbiya ishlari jarayonini o‘rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo‘lga kiritilgan ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi farq tahlil qilinadi. PK murakkab va o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo‘lga kiritish mumkin. Olib

borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbya sifatini oshirish, shaxsda kreativlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Педагогик кузатувни ташкил этишга қўйиладиган шартлар:

кузатув жараёнида аниқ мақсадга эгалик; кузатишни тизимли равишда йўлга қўйиш; кузатишнинг ҳар бир босқичида муайян вазифаларни ҳал этиш; ҳар бир ҳолатнинг моҳиятини синчиклаб ўрганиш; хулоса чиқаришга шошилмаслик

7. Pedagogik kvalimetriya ta'lim sifatini nazorat qiish va samarali boshqarish maqsadida qo'llaniladi. Bunda turli darajadagi testlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish (keyslarni yechish) asosida shaxsning kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil eta olish ko'nikmalariga egaligi, ularning darajasi o'rganiladi hamda baholanadi.

8. Bola (talaba)lar ijodini o'rganish metodi talabalarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha BKM darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – ikki varaqli kundalik, insho, yozma ish, kichik esse, referat, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlari, pedagogik amaliyot hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Бола (талаба)лар ижодини ўрганишда:

1) фан олимпиадалари; 2) танловлар; 3) мактаб кўргазмалари; 4) фестиваллар; 5) мусобақалар ва ҳ.з.ларнинг натижаларини таҳлил қилиш, самарадорлигини баҳолаш орқали шахснинг муайян маънавий-ахлоқий сифатлар ва амалий фаолият кўникмаларига эгаликлари баҳоланали

9. Ekspert baholash metodi zamonaviy sharoitda deyarli barcha sohalara olib boriladigan tajribalarda jarayonida qo'llaniladigan va keng ommalashgan ilmiy-taqqot metodlardan biri sanaladi. Ko'p holatlarda

shaxsda kreativlik sifatlari va ijodiy faoliyat ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash psixolog, pedagog va bevosita kreativlikka dahldor sohalarning vakillari – malakali mutaxassislar ishtirokida amalga oshiriladi. Ammo ta'lim jarayonida hamkorlik ta'limi tamoyillariga muvofiq talabalarning o'rtasida ham ularning o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan kreativ yondashuvlarining samaradorligini baholash maqsadida ekspert guruhi shakllantirilishi ham mumkin. Bu guruh talabalar tomonidan tayyorlangan ijodiy mahsulotlar va ularning sifatini baholaydi.

Shunday qilib, zamonaviy sharoitda ta'lim va tarbiya jarayonlarining sifatli, samarali tashkil etilishi ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Mazkur zaruriyatning qondirilishi pedagoglarning yuqori darajada kasbiy kompetentlik, mahorat va malakalarga ega bo'lishlarini taqozo etadi. Pedagoglarning ta'lim jarayoniga kreativ yondashuvlari talabalarda ta'lim olishga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirishga yordam beradi. Qolaversa, talabalarning mutaxassis sifatida kreativ sifat, ijodkorlik ko'nikma, malakalarini faol o'zlashtirishlari uchun zarur sharoitni yaratadi. "Kreativ pedagogika" fanining asoslari talabalar va pedagoglarda kreativlik sifatlari va ijoiy faoliyat ko'rsatish malakalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. "Kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. "Kreativ pedagogika"ning maqsadi nimadan iborat va u qanday vazifalarni hal qiladi?
3. "Kreativ peagogika"ning ob'ekti va predmetini nima tashkil etadi?
4. "Kreativ pedagogika"ning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. "Kreativ pedagogika" qanay fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda rivojlanadi?
6. Kreativ shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda qanday ilmiy-tadqiqot metodlari qo'llaniladi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности – СПб.: SPGUTD, 2006.
2. Bashina T.F., Ilin Ye.P. Psixologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti. – CPb.: Piter, 2009.

3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

4. Sirotiyuk F.S. Diagnostika odaryonnosti / Ucheb.posobie. – M.: Direkt-Media, 2014. – 1229 s.

5. Utyomov V.V., Zinkovkina M.M., Gorev P.M. Pedagogika kreativnosti: prikladnoy kurs nauchnogo tvorchestva / Ucheb.posobie. – Kirov: ANOO “Mejregionalno’y SITO”, 2013. – 212 s.

4 - MAVZU: PEDAGOGIK KREATIVLIKNING O‘ZIGA XOSLIKLARI.

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK TA’MINOTNI

YARATISH.

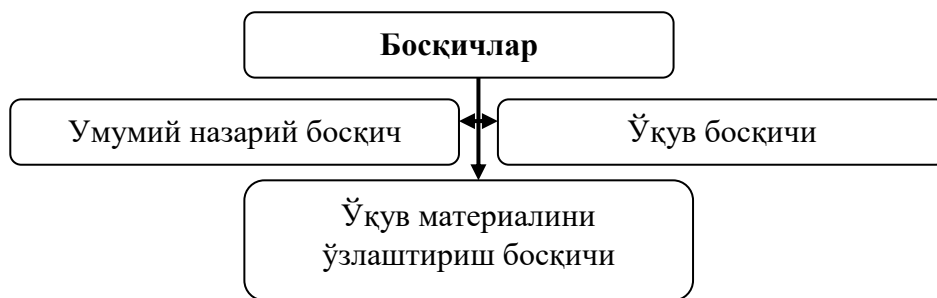
Reja:

1. Kreativ yondashuv asosida o‘quv dasturlari va o‘quv manbalarini yaratish.
2. O‘quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash tamoyillari.
3. O‘quv mashg‘ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo‘yiladigan zamonaviy talablar.
4. Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish.
5. Kreativ yondashuv asosida o‘quv fanlari bo‘yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to‘plamini shakllantirish.

Tayanch tushunchalar: *o‘quv dasturlari, o‘quv manbalari, o‘quv materiallari, tamoyillar, o‘quv materiallarini samarali tayyorlash tamoyillari, didaktik ishlanmalar, didaktik ishlanmalarni tayyorlashga qo‘yiladigan talablar.*

1. Kreativ yondashuv asosida o‘quv dasturlari va o‘quv manbalarini yaratish. Bir qarashda ta’lim jarayonini kreativ g‘oyalar asosida tashkil etish o‘quv dasturida belgilangan talablardan chetga chiqishdan tasavvur qoldiradi. Biroq, kreativlik, ijodiy yondashish o‘quv mashg‘ulotlarini mavjud DTSga moslashtiradi. Qolaversa, o‘qituvchilardan o‘qitish jarayoniga nisbatan kreativ, ijodiy yondashuvni ta’minlashga xizmat qiladigan metod, usul va vositalar mashg‘ulotlarni metodik jihatdan samarali, to‘g‘ri olib borilishini ta’minlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan ta’lim mazmunini shakllantirish quyidagi uch bosqichda amalga oshiriladi (13-rasm):

13-расм. Таълим мазмунини шакллантириш босқичлари

О‘қув materialini o‘zlashtirish bosqichida ta’lim mazmunining o‘quv modul (fan)lari bo‘yicha yaratilgan DTS, o‘quv rejasi va o‘quv dasturi kabi me‘yoriy hujjatlar, shuningdek, o‘quv manbalari (darslik, o‘quv va metodik qo‘llanma, yo‘riqnoma, tavsiyanoma va kabilar)da aks etishi ta’minlanadi.

Ta’lim mazmuni davlat ta’lim standarti, o‘quv rejalari mazmunida namoyon bo‘ladi.

Давлат таълим стандартлари – умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талабларни белгилайдиган меъёрий ҳужжат.

Ўқув режаси - меъёрий ҳужжат бўлиб, унда ҳар бир ўқув предметининг мазмуни очиқ берилади ва ўқув йили давомида ўзлаштирилиши зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳажми кўрсатиб берилади

Ta’lim mazmuni o‘quv dasturlarida yanada batafsil yoritiladi.

Ўқув дастури – муайян ўқув фани бўйича билим, кўникма ва малакалар мазмунини, умумий вақтни муҳим билимларни ўрганилиши бўйича тақсимлаш, мавзуларнинг кетма-кетлигини белгилаш ҳамда уларнинг ўрганилиш даражасини ёритувчи меъёрий ҳужжат

Dasturda ko‘rsatilgan bilim, malaka va ko‘nikmalarni o‘quvchilar tomonidan to‘la o‘zlashtirilishi o‘qitish jarayoni muvaffaqiyati va samaradorligini belgilovchi mezonlar sanaladi.

Pedagoglarda ham kreativlik sifatlarining to‘laqonli namoyon bo‘lishi o‘quv dasturlari bilan ishlashda ham ko‘zga tashlanadi. O‘quv dasturlari orasida mualliflik o‘quv dasturlari pedagogning kreativlik sifatleri, kasbiy faoliyatni tashkil etishga bo‘lgan ijodiy yondashuvi, ta’lim sifati hamda samaradorligini oshirish yo‘lida tashkil etayotgan

kasbiy-ijodiy faoliyati mazmunini o'zida to'laqonli ifoda eta oladigan ta'limiy xarakterdagi dasturdir.

Муаллифлик ўқув дастурлари – 1) талабаларнинг эҳтиёж, қизиқиш, хоҳиш-истакларини инобатга олган ҳолда ўқув модули (фани) доирасида муайян мавзу (масала)ни чуқур ўрганиш ёки маълум муаммонинг ечимини топишга йўналтирилган ўқув дастури; 2) ўқув дастурларининг бир тури

holda o'quv fani qurilishining o'zgacha shaklda bo'lishi, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan muallif nuqtai nazarining aks etishi bilan boshqa o'quv dasturlaridan farqlanadi. Bu turdagi dasturlar tegishli fan sohasi bo'yicha faoliyat olib borayotgan pedagog, psixolog, metodistlarning tashqi taqrizlariga ega bo'lishi va ta'lim muassasalarining Pedagogik kengashlari tomonidan tasdiqlanishi zarur⁹. Mualliflik o'quv dasturlarini ishlab chiqishda pedagog erkin, mustaqil ravisha o'zining kreativlik layoqatini to'la namoyon etish imkoniyatiga ega. Odatda mualliflik o'quv dasturlaridan talabalarning erkin tanlovi bo'yicha (majburiy yoki maxsus) kurslar tashkil etishda, to'garaklar, ilmiy jamiyatlar, "Fan klublari", texnik va badiiy ijodiyot markazlari faoliyatida samarali qo'llaniladi.

Qolaversa, o'quv fanining mazmunini shakllantirishda har bir pedagog 15 foiz miqdorda ijodiy yondashgan holda unga o'zgartirish kiritish imkoniyatiga ega. Binobarin, o'quv dasturlarining innovatsion, kreativ xarakter kasb etishi talabalarda ta'lim olishga qiziqishni kuchaytiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatining faollashuvini ta'minlaydi.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari o'quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o'quv qo'llanmalari kiradi.

O'quv adabiyotlari orasida darslik alohida o'rin tutadi.

Дарслик – муайян ўқув фани бўйича таълим мақсади, ўқув дастури ва дидактик талабларга мувофиқ белгиланган илмий маълумотларни берувчи манба бўлиб, у мазмуни ва тузилишига кўра фан бўйича яратилган ўқув дастурига мос келади

М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – 193 б.

Yetakchi xorijiy mamlakatlarda muqobil darsliklarning nashr etilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Buning boisi pedagog va talabalarga ular orasidan o'zlari uchun eng maqbul, amaliy ahamiyatga ega bo'lganlarini tanlab olish imkoniyat yaratishdir. Respublikamizda, muqobil darsliklarni yaratishda faollik bir qadar sust bo'lgani holda muqobil yordamchi adabiyotlar (o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanmalar)ni yaratish borasida pedagoglar faollik ko'rsatishmoqda.

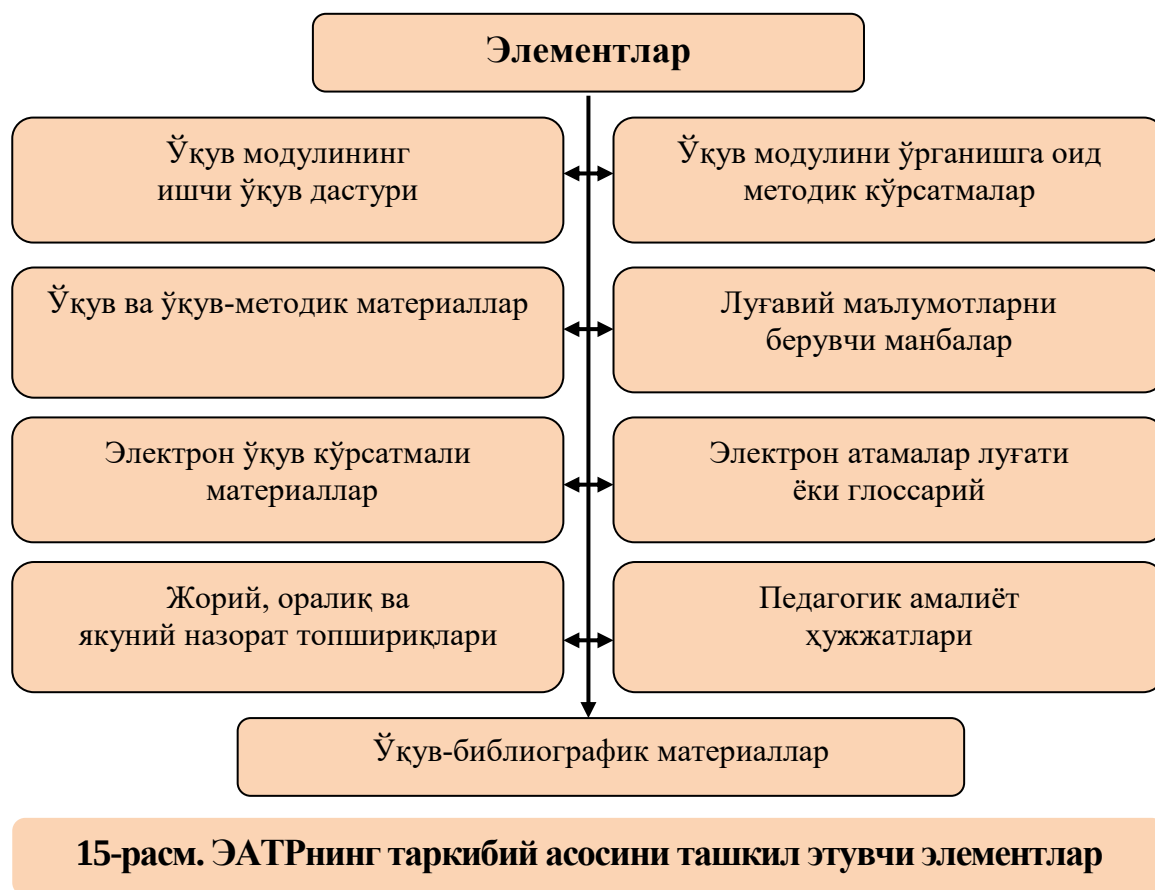
“Kreativlik o'quv-bilish faolligi sifatida ham tahlil etilishi mumkin. Binobarin, ba'zi o'quvchilar tanqidiy, tahliliy yoki ijodiy fikrlashni, boshqalar esa aniq ma'lumotlarga asoslangan bilimlarga ega bo'lishni afzal ko'radi, uchinchi guruh vakillari esa tabiatan kreativ va tanqidiy fikrlashga moyil bo'ladi. Shunga asoslangan holda o'qituvchilar har bir talabaning qiziqishi, qobiliyati, moyilligi, shuningdek, ularning o'quv-bilish uslubidan kelib chiqqan holda” (Tomlinson, 1999) ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, o'quv manbalarini shakllantirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ya olishlari kerak.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativligi yana bir holatda – elektron axborot-ta'lim resurslari (EATR)ni yaratishda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

ЭАТР – ўқув фан (модул)лари бўйича тизимлилик, изчиллик, ўзаро мувофиқлик ва яхлитлик асосида шакллантирилиб, ўқув материалларини тўлиқ ёки қисман қамраб олган ҳолда компьютер технологияси ёки Интернет ахборот тармоғида махсус (алоҳида) сайтда жойлаштирилган электрон нашрлар мажмуи

EATR bosma o'quv-metodik majmualar kabi o'zining tarkib asosiga ega bo'ladi. Ushbu tarkibiy asos bir nechta elementlarni qamrab oladi. EATRning tarkibiy asosi quyidagi elementlar¹⁰dan tarkib topadi (15-rasm):

¹⁰ Web технология асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш / Муслимов Н.А., Сайфуров Д.М., Усмонбоева М.Х., Тўраев А.Б. – Тошкент: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 6-б.

EATR ta'lim jarayonida quyidagi imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun talab etiladigan sharoitni yaratadi¹¹

- 1) таълимий вазифаларни шакллантириш;
- 2) ўқув материали мазмунини баён қилиш;
- 3) билимларни қабул қилишни ташкил этиш;
- 4) қайтар алоқа;
- 5) талабаларнинг билиш фаолиятини назорат қилиш;
- 6) талабалар ўқув-билиш фаолиятини ташкил этишнинг навбатдаги босқичига тайёргарлик кўриш (талабаларни мустақил таълим олишга, қўшимча ўқув адабиётларини мустақил ўқиб-ўрганишга йўналтириш)

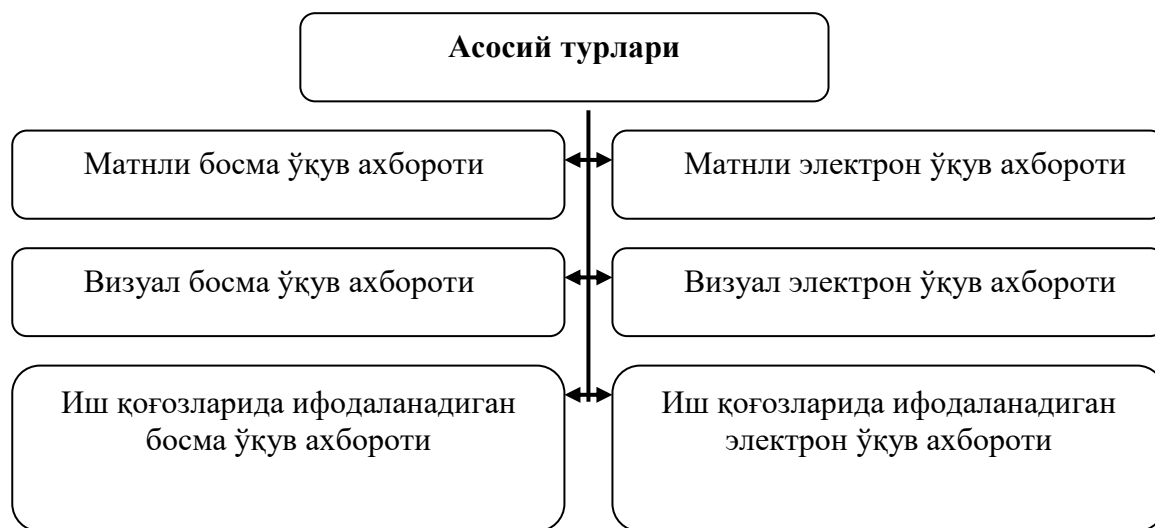
2. O'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash tamoyillari. Ta'lim jarayonidagi kreativlik talabalarda o'qishga qiziqishlarini orttiruvchi kreativ savollar tuzish, turli rasm, tasvir, jadval, diagramma,

¹¹ Ўша манба. – 8-б.

ramziy ifodalardan foydalanish, ta'lim oluvchilarga bayon etilayotgan o'quv axborotlari bilan mutlaqo aloqasi bo'lmagan g'oyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlilikni topish kabi vazifalarni berish, kichik kichik guruhlarda ishlashlarini ta'minlash kabi harakatlarda aks etadi.

O'qituvchilar tomonidan talabalarning kreativ fikrlashlariga erishish, o'quv-bilish faoliyatlarida ijodiy mahsulotlarni yaratishlarini ta'minlashga undash, rag'batlantirish qanday natijalarga olib kelgan bo'lardi? Xuddi shu holat o'qituvchilar izlayotgan hodisa bo'lasmidi?¹².

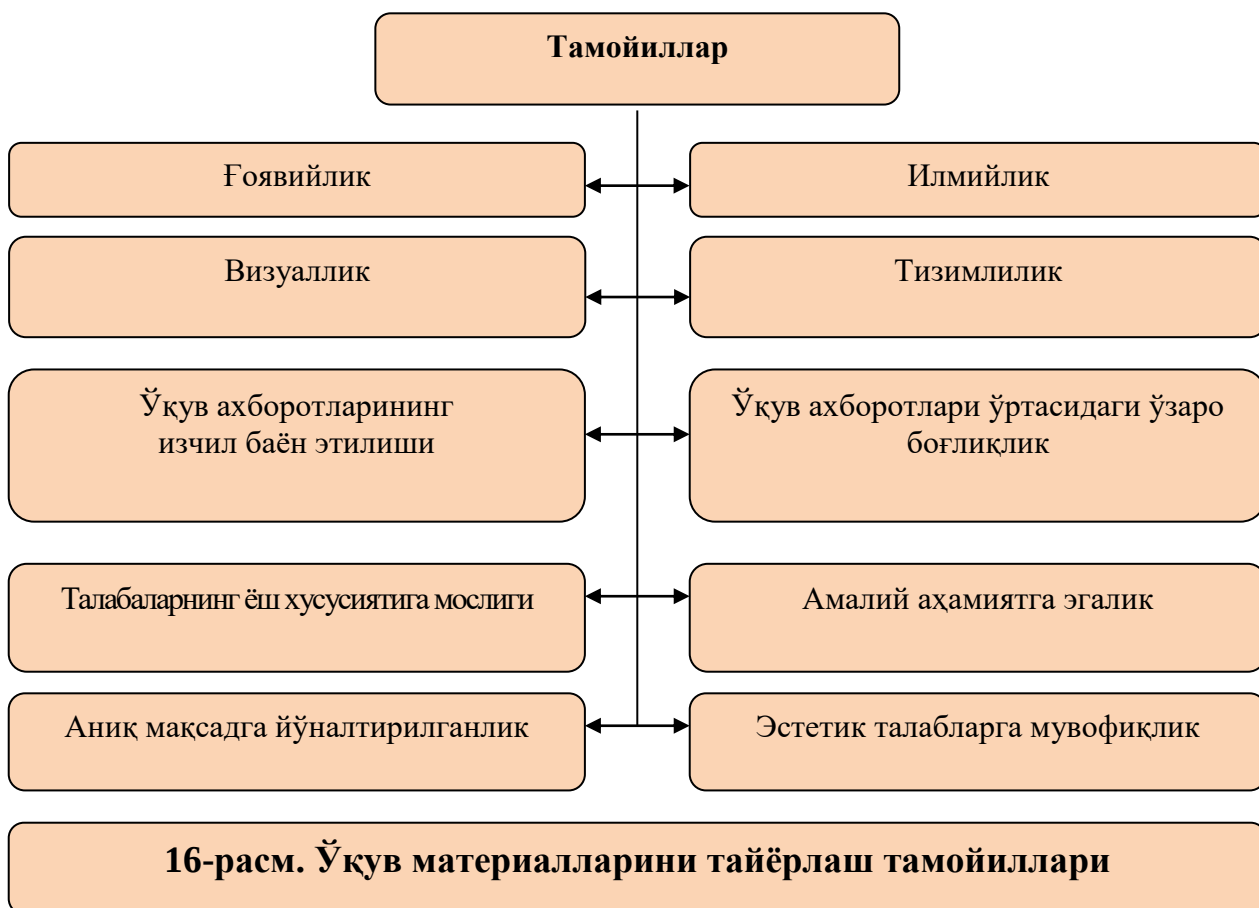
Ma'lumki, ta'lim mazmunini ochib berishga yo'naltirilgan o'quv materiallari bir nechta turga ajratiladi. Ular (15-rasm):

15-расм. Ўқув материалларининг асосий турлари

O'quv materiallari talabalarning umumiy va kasbiy bilimlarini boyitish bilan birga ularda dunyoqarashni boyitish, tasavvurni kengaytirish, ijtimoiy va tabiiy borliqqa ijobiy munosabatni shakllantirishga ham xizmat qilishi zarur. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga ijodiy yondashish bilan birga muayyan tamoyillarga rioya etishlari zarur. Ya'ni (16-rasm):

¹² Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

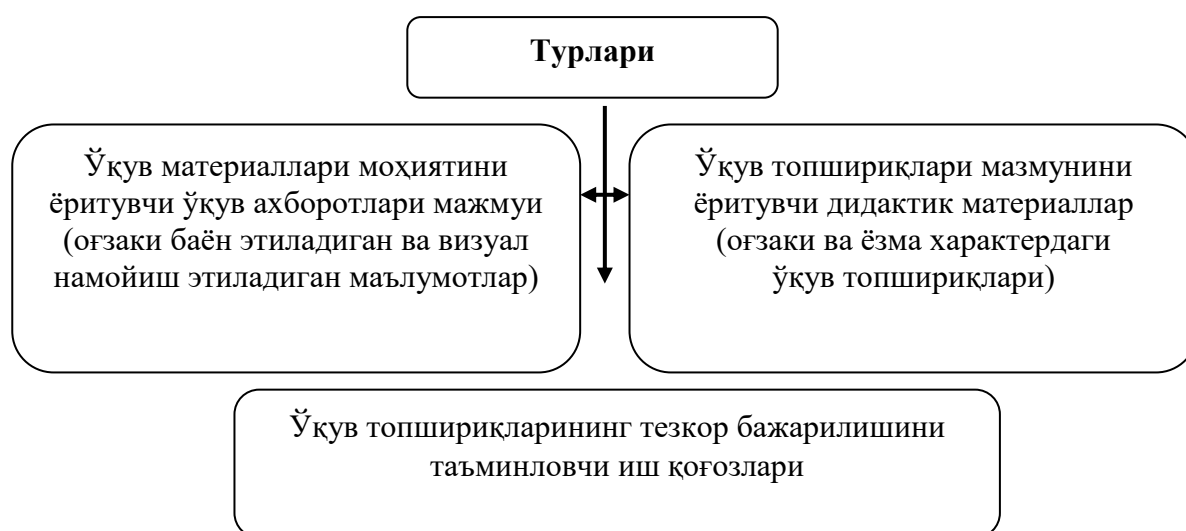
Ushbu tamoyillarga muvofiq tayyorlanadigan o‘quv materiallari mutaxassislik yo‘nalishi va ixtisoslik sohasidan qat’iy nazar barcha talabalarning ehtiyojlarini to‘la qondira oladi.

3. O‘quv mashg‘ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo‘yiladigan zamonaviy talablar. Shaxsda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. O‘quv materiallarini talabalarga taqdim etishda savolning “Agarda ...?” deb qo‘yilishi topshiriqlarni bajarish jarayonida ularning ham ob’ektiv, ham sub’ektiv fikrlash ko‘nikmalarini samarali o‘zlashtirishlarini ta’minlaydi. Ken Robinson (2011 y.) ta’kidlaganidek, kreativlik talabalarda “nafaqat yangi g‘oyalarni ilgari surishini taqozo etishi, balki o‘quv masalalari bo‘yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko‘nikmalarini ham shakllantira olishi lozim. Kreativlik jarayoni boshlang‘ich g‘oyalarni ishlab chiqish, ularni tadqiq qilish va tahlil etish, zarur bo‘lsa ulardan voz kechishni ham o‘z ichiga oladi. Ayni o‘rinda shuni ham aytib o‘tish joizki, ta’lim jarayoniga nisbatan kreativ

yondashuv ta'lim olish, o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishga nisbatan qiziqishi susaygan talabalar bilan ishlash maqsadida emas, balki barcha talabalar bilan jonli, qiziqarli, jo'shqin muloqotga kirishish, ularni faollikka undash uchun qo'llaniladi. Qolaversa, kreativ xarakterga ega mashg'ulotlarni nafaqat san'at, madaniyat sohalari yo'nalishlarida, shu bilan birga barcha istalgan soha (biznes, iqtisodiyot, huquq, pedagogika, psixologiya, qurilish, qishloq xo'jaligi, muhandislik, sanoat va b. sohalar) bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar bilan ishlash jarayonida ham birdek samarali tashkil etish mumkin.

O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashishda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishayotgan, kreativ fikrlashda ijobiy holatlarni qayd etayotgan talabalarga, balki ko'proq e'tiborni talab etadigan, ijodiy, kreativ fikrlash layoqatiga ega bo'lmagan ta'lim oluvchilarga ham birdek e'tiborni qaratishlari zarur¹³.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining maqsadga muvofiq, g'oyaviy mazmunga ega va sifatli tayyorlanishi muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlari uchun uch turdagi didaktik materiallar tayyorlanadi (17-rasm):

17-расм. Дидактик материалларнинг турлари

¹³ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

Pedagoglarning o‘quv mashg‘ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko‘rishlari kutilgan ta’limiy natijaning qo‘lga kiritilishi uchun zarur sharoitni vujudga keltiradi:

- аниқ мақсадга йўналтирилган бўлиши;
- талабаларнинг эҳтиёж ва қизиқишларига мувофиқ тайёрланиши;
- ўқув ахборотларининг асосланганлиги;
- талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини
- фаоллаштириш имкониятига эгалик;
- талабаларни жуфтликда, кичик гуруҳларда фаол ишларига учун шaroit яратиш;
- талабаларда мустақил, ижодий, танқидий ва
- креатив фикрлаш қobiliятларини ривожлантириш;
- замонавий аҳамият касб этиши;
- эстетик жиҳатдан сифатли бўлиши;
- ноаниқ тушунча ва иборалардан ҳоли бўлиши;
- аниқ натижани кафолатлай олиши;
- турли вазиятларда қўллай олиш имкониятига эгалик;
- мавжуд БКМни мустаҳкамлашга хизмат қилиши ва б.

Demak, pedagoglarning o‘quv dasturlari va o‘quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlari talabalarning umumiy rivojlanishi hamda kasbiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayonining muvaffaqiyati pedagog tomonidan taqdim etilayotgan o‘quv materiallarining qay darajada sifatli tayyorlanishiga ham bog‘liq. Shu sababli pedagoglar o‘quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashishlari talab etiladi. Bunda ular o‘quv materiallarini samarali shakllantirishda g‘oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o‘quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o‘quv axborotlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, talabalarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo‘naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o‘quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishini ta’minlaydi. moyillarni inobatga olishlari zarur. O‘quv mashg‘ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar zamonaviy talablar.

Shaxsda kreativlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar faqatgina ko‘ngilochar xarakterdagi topshiriq, mashq yoki vazifalardan iborat bo‘lib qolishi

kerak emas. Balki, talabalarga beriladigan barcha topshiriq, mashq va vazifalar mavjud davlat ta'lim standartlarga mos kelishi, talabalarga bilim, ko'nikma va malakalarini to'laqonli namoyish qila olish imkoniyatini yaratishi zarur. Mashg'ulotlar jarayonida o'qituvchilar talabalarni asta-sekin mas'uliyatdan ozod qilish orqali mustaqil ta'lim olishga rag'bat bildiradigan shaxs bo'lishlariga erisha olishlari lozim (Fisher, Frey, 2008 y.)¹⁴.

Pedagogning kreativligi rivojlantirishda uning ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga ijodiy yondashish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun pedagoglar o'zlarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish yo'lida tizimli, izchil amaliy harakatlarni tashkil etishlari zarur.

4.Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish.

O'quv topshiriqlarining turlari va o'quv mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlari turlarini belgilash. Rejalashtirilgan maqsadlar tizimi ushbu maqsadlarning bajarilishini ta'minlovchi harakatlar tizimi bilan uzviy bog'lanadi. O'quv materiallarini o'zlashtirishda ta'lim oluvchini faol harakatga undaydigan omil – o'quv topshiriqlari hisoblanadi. O'quv topshiriqlari – o'rganilayotgan mavzu bo'yicha talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladigan ta'limiy vazifalar yig'indisi.

Shu sababli o'quv topshiriqlarini to'g'ri shakllantirish maqsadga muvofiq sanaladi. Pedagogika OTMda tahsil olayotgan talabalar o'quv topshiriqlarini to'g'ri shakllantirish ko'nikma, malakalariga ega bo'lishi zarur. O'quv topshiriqlarini shakllantirishda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

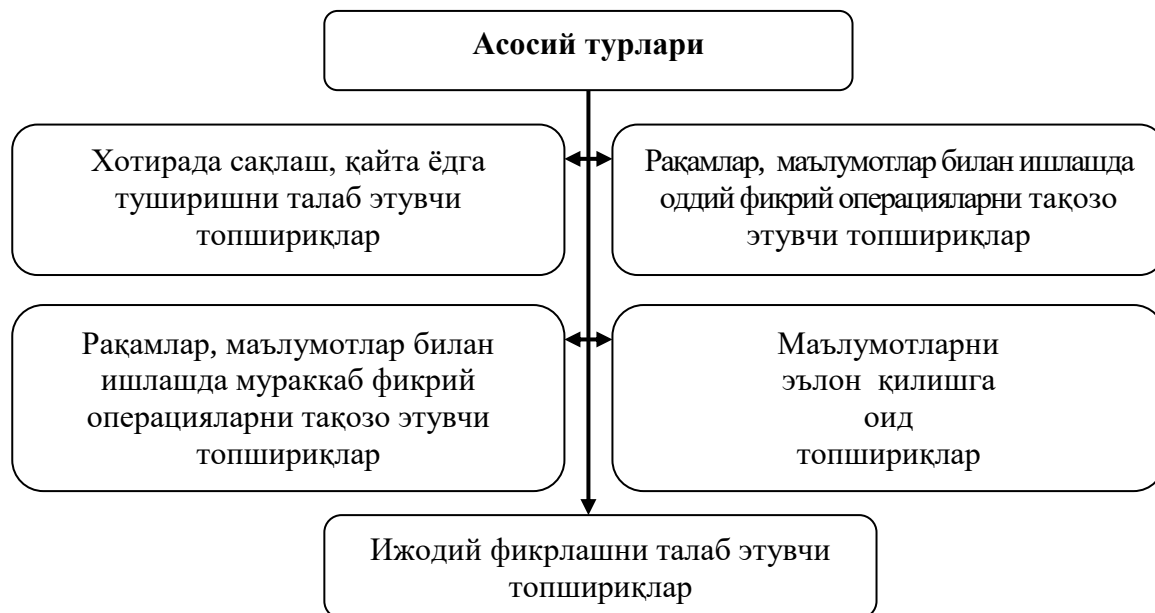
- {

1. Ўқув топширикларининг мураккаблик даражасини аниқлай олиш.
 2. Дарснинг мақсадига мувофиқ ўқув топшириклари тизимини шакллантириш

}

¹⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

Bu o‘rinda D.Tollingerova tomonidan quyidagi o‘quv topshiriqlari taksonomiyasi taklif etilgan (18-rasm):

18-расм. Хараактерига кўра ўқув топшириқларининг турлари.

Har bir o‘quv topshirig‘i o‘z ichiga yana bir necha kichik turdagi topshiriqlarni qamrab oladi. Ular quyidagilardir:

I. Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi topshiriqlar:

- 1) xabardor bo‘lishga oid topshiriqlar;
- 2) alohida dalil, son, tushunchalarni yodga olishga doir topshiriqlar;
- 3) ta’rif, me’yor, qoidalarni yodga olishga oid topshiriqlar;
- 4) katta hajmdagi matn, bo‘lim, she’r, jadval va b.ni yodga olishga oid topshiriqlar.

II. Raqam va ma’lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar:

- 1) dalillar (o‘lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- 2) dalillarni keltirish va ta’riflashga (hisoblash, sanab o‘tish va b.)ga doir topshiriqlar;
- 3) harakatlar jarayoni va usullarini tashkil etish va tavsiflashga oid topshiriqlar;
- 4) ajratish va yig‘ish (tahlil va sintez)ga doir topshiriqlar;
- 5) qiyoslash va farqlash (taqqoslash va bo‘lish)ga oid topshiriqlar;

- 6) taqsimlash (kategoriyalashtirish va tasniflash)ga doir topshiriqlar;
- 7) dalillar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik (sabab, oqibat, maqsad, vosita, ta'sir, foydalilik, vosita, usullar)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- 8) mavhumlashtirish, aniqlashtirish va umumlashtirishga doir topshiriqlar;
- 9) murakkab bo'lmagan (kattalik, o'lchamlari noma'lum bo'lgan) misollarni yechish.

III. Raqam va ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar:

- 1) ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriqlar;
- 2) bayon qilish (sharhlash, ma'nosini tushuntirish, mohiyatini yoritish, asoslash)ga doir topshiriqlar;
- 3) induksiya (juz'iy xususiyatga tayangan umumiy xulosa chiqarish)ga oid topshiriqlar;
- 4) deduksiya (umumiy holatga ko'ra xususiy xulosalar chiqarishga) doir topshiriqlar);
- 5) isbotlash (dalillashtirish) va tekshirishga oid topshiriqlar;
- 6) baholashga doir topshiriqlar.

IV. Ma'lumotlarni e'lon qilishga oid topshiriqlar:

- 1) umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriqlar;
- 2) hisobot, ma'lum muammoga bag'ishlangan ilmiy asar, ma'ruzalarni tayyorlashga oid topshiriqlar;
- 3) mustaqil ravishda yozma ishlar, chizmalar, loyihalar va b.ni bajarishga doir topshiriqlar.

V. Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar:

- 1) amaliy takliflarni ishlab chiqarishga doir topshiriqlar;
- 2) muammoli masala va vaziyatlarni hal qilishga oid topshiriqlar;
- 3) savollarni qo'yish va masala yoki topshiriqlarni ifodalashga doir topshiriqlar;
- 4) shaxsiy kuzatishlarga asoslangan holda yechimni topishga oid topshiriqlar;

5) shaxsiy mulohazaga asoslangan holda yechimni topishga doir (ratsional yechimga asoslangan) topshiriqlar.

Anglanganidek, pedagoglar ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining xarakteridan kelib chiqqan holda yuqorida qayd etilgan topshiriqlardan ikki va undan ortig'ini tanlash imkoniyatiga ega. Bir mashg'ulotda talabalarni bir necha turdagi topshiriqlar bilan ishlashga jalb etish talabalarda o'quv faoliyatiga nisbatan qiziqishni oshiradi va o'quv-bilish faoliyatini kuchaytiradi.

3. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash. Ish qog'ozlari asosida o'quv topshiriqlarining bajarilishi mazkur jarayonni tezlashtirish, talabalar faoliyatini osonlashtirish va eng muhimi, mumkin qadar vaqtni tejash imkonini yaratadi. Shu tufayli yetakchi xorijiy mamlakatlar tajribasida o'quv topshiriqlari bilan ishlash jarayoni uchun ish qog'ozlarini shakllantirish va ularni mashg'ulotlar uchun tayyorlashga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekistonda ham mustaqillik yillarida ta'limni tashkil etishga innovatsion yondashish natijasida uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida deyarli har bir dars, o'quv mashg'ulotida o'quvchi va talabalarning amaliy faoliyatini ish qog'ozlari vositasida tashkil etish an'anasi bir qadar shakllandi. Ayni vaqtda bu boradagi tajribani yanada boyitishga nisbatan ehtiyoj mavjud. Shu sababli OTM pedagoglarida ish qog'ozlarini shakllantirish borasidagi ko'nikma, malakalarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, o'quv mashg'ulotlarida bajariladigan topshiriqlar uchun ish qog'ozlarining tayyorlanishi pedagoglarda kreativlik qobiliyatini yanaa rivojlanishiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llashda grafik organayzerlarning grafikli tavirlaridan ish qog'ozlari sifatida foydalanish mumkin.

O'MMning "Ilovalar" qismida so'nggi yillarda o'quv mashg'ulotlarida tobora keng qo'llanilayotgan ish qog'ozlaridan namunalar (1-ilova) keltiriladi.

5. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish. Zamonaviy

ta'limda talabalarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirish tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Zero, tayyor bilimlarni o'zlashtirish garchi talabalarning borliqni anglashlarini, ijtimoiy munosabatlar mazmunini, u yoki bu ko'rinishdagi kishilik faoliyati mohiyatini tushunishlariga yordam beradi. Biroq, borliq va ijtimoiy munosabatlarning mavjud holatini ifodalovchi hodisa, voqelik, jarayonning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik, aloqadorlikni tushunish, sabab-oqibatlarini tahlil qilish, faoliyat mazmuni, yo'nalishi va eng muhimi, natijasini kafolatlovchi omillarni tahlil qilish malakalarini samarali rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shu kabi salbiy holatning olini olishda talabalarni "muammo vaziyatlar"ga ro'para qilish metodik jihatdan samarali sanaladi.

Muammoli vaziyatlarning didaktik imkoniyatlari talabalarni o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan fikrlash, masala mohiyatini yorituvchi tarkibiy elementlar o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash, "muammo-muammoni hal qilish jarayoni-yechim" tizimi asosida masalani tahlil qilish, yechim borasida farazlarni ilgari surish, ularning maqbulligini tekshirish, yechimni bayon etish va uni himoya qilish kabi amaliy harakatlarni tashkil etishga majbur qiladi. Qolaversa, muammoli vaziyatlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustaqil tahlil qilish, o'quv-bilish faoliyatiga tanqiliy yondashish, o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan ijodiy fikrlarni ilgari surish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladiki, xuddi shu holat jamiyat tomonidan ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy buyurtmaning to'laqonli bajarilishini ta'minlaydi. Ya'ni, muammoli o'qitish, uni o'qitish jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar respublika uzluksiz ta'lim tizimi tomonidan o'z oldiga qo'yilgan har tomonlama (aqliy, axloqiy, jismoniy, hissiy jihatdan) rivojlangan barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlashdan iborat ijtimoiy buyurtmaning bajarilishini ta'minlovchi zarur pedagogik shart-sharoitni vujudga keltiradi. Shu sababli bugungi kunda ta'lim tizimida muammoli ta'limdan foydalanish, muammoli ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarida umumiy va mutaxassislik fanlarini

o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalari orasida muhim o'rin egallagan "Keys-stadi" texnologiyasini qo'llash tajribasi shakllanmoqda.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida ham "Keys-stadi" texnologiyasini qo'llash asosida muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni hal qilishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish borasida boy amaliy tajriba to'plangan va mazkur texnologiya jahon o'qitish tizimida eng ommalashgan o'quv texnologiyasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Pedagogik turkum fanlarini o'qitishda "Keys-stadi" texnologiyasini qo'llash xususida so'z yuritishdan avval uning tushuncha sifatida o'zida qanday mohiyatni yoritishi xususida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

"Keys-stadi" texnologiyasi (ingl. "case" – chemodan, metod, "study" – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) – talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya¹⁵, real vaziyatlarni bayon etishda qo'llaniladigan o'qitish texnikasi¹⁶ deya e'tirof etiladi.

Texnologiyaning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

1. Tahlil ko'nikmalari va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish.
2. Nazariya va amaliyot birligini ta'minlash.
3. Muammo yuzasidan turli qarashlar va yondashuvlarni namoyish qilish.
4. Qarorlar qabul qilish va uning oqibatlariga doir mulohazalarni taqdim etish.
5. Noaniqliklar mavjud bo'lgan sharoitda muqobil variantlarni baholash ko'nikmalarini shakllantirish¹⁷.

Darhaqiqat, keys-stadi talabalarni har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi. Uning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish

¹⁵ Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: "Сано стандарт" нашриёти, 2015. – 81-б.

¹⁶ Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социально-экономического цикла / Учеб.-мет.пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3.

¹⁷ Савельева М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / Учеб.-мет.пособие. – Ижевск: ФГБОУВПО "Удмуртский университет", 2013. – С. 9.

jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va o'quvchi (talaba) o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

“Keys-stadi” texnologiyasi dastlab 1870 yilda AQShning Garvard universitetining huquq maktabida ta'lim jarayonida qo'llanilgan. Ushbu texnologiya Garvard universitetining biznes maktabida 1920 yilda qo'llanila boshlangan. Keyslarning ilk to'plami 1925 yilda biznes haqidagi Garvard universiteti hisobotlari asosida chop etilgan¹⁸. Hozirda texnologiya xorijiy mamlakatlarda iqtisodiyot, biznes sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. O'zbekistonda mazkur texnologiyani ta'lim jarayoniga tatbiq etish yo'lidagi harakatlar mustaqillik yillarida faollashdi.

Zamonaviy o'qitish amalyotida ta'limiy xarakterdagi keyslarning quyidagi turlari qo'llanilmoqa:

- muammoning yechimi va qarorlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan keyslar;
- qaror yoki yaxlit muammoni ifodalovchi keyslar;
- talaba faoliyatini tahlil qilish va baholash imkoniyatini beruvchi keyslar.

Ta'limda qo'llaniladigan “Keys-stadi”ning tayyor variantlari ham mavjud bo'lib, ularni sotib olish mumkin. Biroq, eng samarali yo'l har bir fan bo'yicha keyslarning mustaqil yaratilishiga erishishdir. Birgina Garvard universitetida yiliga 700 ta keys ishlab chiqiladi. Ularning narxi 10 \$. Ammo ba'zi keyslarning narxi 500 ta 1000 \$ gacha. London biznes maktabi va boshqa biznes maktablar o'zlarida 340 nafarga yaqin ishtirokchilarni birlashtirgan holda keyslarni yaratish bilan shug'ullanadi.

Texnologiya talabalarda predmetni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni, amaliy ko'nikmalarni, vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilishga nisbatan ijodiy yondashish malakalarini rivojlantiradi, turli muammoli vaziyatlar va ularni hal qilish asosida ular tomonidan bilimlarning faol o'zlashtirilishi uchun imkoniyat yaratadi.

¹⁸ Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

“Keys-stadi” yordamida talabalar quyidagi ko‘nikma, malakalar¹⁹ga ega bo‘ladi:

1. Tahliliy ko‘nikmalar (ma’lumotlarni axborotlardan ajrata olish, ularni turkumlashtirish, ma’lumotlarni zarur va nozarurga ajratish, tahlil qilish, taqdim etish; buning uchun shaxs aniq, mantiqiy fikrlay olishi kerak).

2. Amaliy ko‘nikmalar (muammoning murakkabligidan kelib chiqib, real vaziyatni tahlil qila olish, eng muhim nazariya, metod va tamoyillarni qo‘llay bilish).

3. Ijodiy ko‘nikmalar (bunda mantiqiylik asosida vaziyat (muammo)ni yechish muhim emas, balki ijodiy yondashuv asosida muammoning bir necha yechimlarini topish va ularni tahlil qilish talab etiladi).

4. Muloqot ko‘nikmalari (unga ko‘ra talaba bahs-munozara olib borish, o‘z nuqtai nazarini himoya qilish, qaroriga boshqalarni ishonitirish, juda qisqa va ishonarli hisobotni tayyorlash ko‘nikmalarini o‘zlashtira bilishi zarur).

5. Ijtimoiy ko‘nikmalar (qarorni muhokama qilish jarayonida talabalar boshqalarning xatti-harakatini tahlil qilish, boshqalarni tinglay bilish, bahsda o‘zgalarning fikrlarini qo‘llab-quvvatlash, ilgari surilgan fikrga qarama-qarshi fikrni bildirga olish va o‘zini boshqara olishi lozim).

6. O‘z-o‘zini tahlil (bahs-munozara jarayonida o‘zini tuta bilishi, boshqalarga namuna bo‘lishi muhim).

Har o‘qituvchi keys-stadiga asoslangan o‘quv topshiriqlarining puxta asoslanishiga erisha olishi lozim. Keys topshiriqlarining amaliy-didaktik xarakterga ga bo‘lishi uchun ularni ishlab chiqishda quyidagilarga e’tiborni qaratish talab etiladi:

- maqsad aniq ifoda etish (maqsad ikki xil (yoki undan ortiq) tushunilmasligi;
- savol yoki topshiriqlar ma’lum darajada murakkab bo‘lishi;
- ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy hayotning bir necha jihatini yoritga olishi;
- tezda o‘zining amaliy ahamiyatini yo‘qotmasligi;
- milliy xususiyatlarni o‘zida namoyon eta olishi;
- ta’limning barcha yo‘nalish yoki sohalariga oid tipik vaziyatlarni ifodalashi;
- dolzarb ahamiyatga ega bo‘lishi;

- talabalarda tahliliy tafakkurni rivojlantirishi;
- bahs-munozarani tashkil etish imkoniyatini yaratishi;
- bir necha yechim (qaror)ni ilgari surish imkoniyatini ta'minlay olishi.

O'quv keyslarining muhim xarakterli jihatlari talabalarga muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan talabalar e'tiboriga adabiyotlar ro'yxatining taqdim etilishi, ularga metodik ko'rsatma, yo'riqnomalarning berilishi va albatta, o'qituvchi tomonidan muammoning yechimi bo'yicha o'z variantining taqdim etilishi sanaladi.

Adabiyotlar ro'yxati o'rganilayotgan masala (muammo, mavzu)ga bevosita taalluqli bo'lishi zarur. Keyslarni yechishga doir metodik ko'rsatma, yo'riqnomalar taxminan shunday bo'lishi mumkin:

1. Keys (muammo) bilan tanishing.
2. Muammoning dolzarbligini baholang.
3. Muammoning dolzarbligini dalillar yordamida izohlang.
4. Keys (muammo)ni samarali yechish yo'llarini aniqlang.
5. Keys (muammo)ning samarali yechimini belgilovchi metod va texnologiyalarni tanlang.
6. Keys (muammo)ning samarali yechimini kafolatlovchi faraz (ilmiy faraz)larni shaklantiring.

Xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida keyslar amaliy va ilmiy tadqiqotlarini tashkil etish maqsadida qo'llanilishi sababli ular odatda murakkab tarkibiy tuzilma hamda o'rtacha (Evropa), katta (AQSh) hajmga ega bo'ladi. Ko'p holatlarda keyslar birgina mashg'ulot jarayonida hal qilinmay, balki butun bir semestr, hatto o'quv yili davomida yechiladi. Ularning bu boradagi tajribalaridan bitiruv malakaviy ishlari (bakalavriyat), magistrlik dissertatsiyalari (magistratura), bitiruv loyiha ishlari (malaka oshirish kurslari)da foydalanish maqsadga muvofiqir. O'quv materialining xarakteridan kelib chiqqan holda oddiy, murakkab tarkibiy tuzilishga ega bo'lmagan, ya'ni mini testlardan ham foydalanish amaliy qiymatga egaligi ta'lim amaliyotida o'z tasdig'ini topgan.

Murakkab keys (muammoli vaziyat)lar quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega bo'ladi:

1. Pedagogik annotatsiya.
2. Kirish.
3. Keys (muammo)ning bayoni.

4. Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)lar.

5. Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.

6. Metodik ko'rsatmalar.

7. Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).

8. Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.

9. Keys yechimini tahlil qilish.

10. O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Mini keyslar uchun quyidagi tarkibiy tuzilmaga egalik xarakterlidir:

1. Keys (muammo)ning bayoni.

2. Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)lar.

3. Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.

4. Metodik ko'rsatmalar.

5. Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).

6. Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.

7. Keys yechimini tahlil qilish.

8. O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Anglanganidek, ta'lim jarayonida o'quv keyslarini qo'llashda jarayon (mashg'ulot) yakunida albatta o'qituvchi (keyolog)ning yechimi taqdim etilishi zarur. Buning didaktik ahamiyati bu yechim asosida talabalarning o'z o'quv-bilish harakatlarining qanchalik to'g'ri, samarali, maqsadga muvofiq amalga oshira olganliklarini tahlil qilish, solishtirish, yo'l qo'ygan xatolarini aniqlash imkoniyatini yaratishi bilan belgilanadi.

Keyslar tipologiyasida o'quv topshirig'ini taqdim etish usuli savolli hamda topshiriqli bo'lishi ko'rsatilgan. Shunga ko'ra talabalarning e'tiborlariga havola etiladigan keyslar yoki savolli, yoki topshiriqli bo'lishi mumkin.

Agar keys **savolli-keys** bo'lsa, u holda muammo yoki muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechishga oid **bir necha savollar** keltiriladi. M:

1. Yoshlarning "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilishining asosiy omillari nimalardan iborat?

2. Yoshlarning “ommaviy madaniyat” ta’siriga berilishlarida OAVning o’rni va rolini qanday aniq dalillar asosida baholay olasiz?

Agar keys **topshiriqli-keys** bo’lsa, u holda keysni yechish jarayonida bajarilishi zarur bo’lgan **topshiriqlar** beriladi. M:

1. Yoshlarni “ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’siridan himoyalash omillarini aniqlang.

2. Yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni samarali shakllantirish yo’llarini belgilang.

Odatda keyslarni tayyorlashda darslik va o’quv qo’llanmalardan, balki ommaviy axborot vositalari, jumladan, Internet materiallaridan ham maqsadli foydalanish mumkin.

Pedagogik turkum fanlarni o’qitishda qo’llaniladigan keyslarni ularning xarakteriga ko’ra B.Blum taksonomiyasi (bilish-tushunish-anglash-tahlil-sintez-qo’llash)ga muvofiq bir necha guruhga ajratish mumkin. Xususan:

1) pedagogik bilimlardan xabardorlikni aniqlashga yordam beradigan keyslar;

2) pedagogik faoliyat, hodisa yoki jarayon mohiyatini tushunish holatini belgilashga xizmat qiladigan keyslar;

3) ta’lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisalarning tarkibiy elementlari o’rtasidagi o’zaro birlik va aloqadorlikni anglash hamda tahlil qilishga yo’naltirilgan keyslar;

4) ta’lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisaning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish, sintezlash, bosqichlarni izchil ifodalashni taqozo etadigan keyslar;

5) pedagogik bilimlarni amalda qo’llash, mavjud ko’nikma va malakalarni to’laqonli namoyon etishga doir keyslar.

Pedagogik turkum fanlarni o’qitishda ushbu keyslardan samarali, maqsadli va o’rinli foydalanish uchun zarur sharoitlar mavjudligi aniqlandi.

Nazorat savollari:

1. O’quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv o’zida nimani ifodalaydi?

2. O’quv manbalarini yaratishga kreativ yondashishda nimalarga e’tibor qaratish lozim?

3. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida tayyorlash qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz?
4. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida samarali tayyorlashda qanday tamoyillar inobatga olinadi?
5. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar nimalarda iborat?
6. Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi qanday ahamiyatga ega?
7. O'quv topshiriqlarining qanday turlari mavjud?
8. O'quv mashg'ulotlar uchun topshiriqlarni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratiladi?
9. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash qanday didaktik ahamiyatga ega?
10. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov-topshiriqlarini tayyorlashda qanday talablar inobatga olinadi?
11. Talabalarning o'quv faolligini oshirishda keys va darajali testlar to'plamini shakllantirishning ahamiyati qanday?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Pedagogika nazariyasi / OTM uchun darslik. Mual.: M.X.Toxtaxodjaeva va b. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: "Iqtisod-moiya", 2010. – 136-140-b.
3. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Inog'omova. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193 b.
4. Dolgorukov A. Metod case-study kak sovremennaya texnologiya professionalno-orientirovannogo obucheniya: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

IV. AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-amaliy mashg'ulot: PEDAGOGIK MAHORAT VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI

REJA:

1. “Pedagogik mahorat” tushunchasining mazmun mohiyati va o'qituvchi faoliyatidagi o'рни.
2. Pedagogika fani tarixida o'qituvchi mahorati masalalarining yoritilishi.
3. Hozirgi davrda o'qituvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirish masalalari.
4. Pedagogik refleksiyaning mohiyati va turlari.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: tinglovchilarda pedagogik mahoratning o'qituvchi faoliyatidagi o'рни va uni rivojlantirish yo'llari, pedagogik refleksiyaning mohiyati va turlari bo'yicha ko'nikma va malakalarini takomillashtirish.

Амалий машғулотни ташкил этиш ва ўтказишда кизиқарли ижодий топшириқлар, машқлар, тренинглар, сўровномалар ва интерфаол таълим методларидан фойдаланилади.

1-topshiriq. Quyidagi savollarga javob bering.

1. Qaysi biri qiyin – mashg'ulotning boshlanishimi yoki yakuni?
a) o'qituvchi uchun; b) tinglovchilar uchun.
2. Mashg'ulot jarayonida pauza davomiy bo'lishi mumkinmi?
3. Ishlash uchun nima samarali: o'qituvchi butun guruhga savol bilan murojaat qilishimi yoki alohida o'quvchiga?
4. Mashg'ulotni qanday tashkil etish ma'qul: tinglovchilarni fikriy faoliyatini bitta tor doiradagi savolni muhokama qilishga qaratishmi yoki ularni xilma-xil faoliyat turlariga jalb etishmi?

5. Agar tinglovchilar o'quv materialini birinchi martaning o'zida anglab va tushunib olishgan bo'lsa, uni bir necha marotaba o'qib chiqishga yo'naltirish kerakmi?

2-topshiriq. O'qituvchi diqqatining yo'nalganligini aniqlang:

- yangi materialni tushuntirish jarayonida;
- bilimlarni tekshirish jarayonida;
- tinglovchilarning mustaqil va nazorat ishlarini bajarishlari jarayonida;
- yaxlit tarzda mashg'ulotni o'tkazish jarayonida.

Tinglovchilar faoliyatidagi qanday tashqi belgilar o'qituvchiga mashg'ulotning har bir bosqichida pedagogik xulosalar chiqarishga yordam beradi.

3-topshiriq. "O'zgalar fikrini o'qish".

Daftaringizga yozma tarzda guruh a'zolaridan birining kayfiyatini yozing. Tavsifnomada kim haqida yozayotganligingizni oshkor qilmang.

Kasbiy-pedagogik tasavvur (fantaziya)ni faollashtirishga doir topshiriqlar

1-topshiriq. Quyida keltirilgan so'zlardan imkoni boricha ko'proq gap tuzing: "daraxt", "uy", "ta'lim oluvchilar", "deraza". Har bir gapda mazkur so'zlarning barchasi ishtirok etishi lozim.

2-topshiriq. Quyida keltirilgan hikoyani davom ettiring. "Pedagogika fani o'qituvchisi Nigora Boboqulovna sinf xonasiga kirdi. Hammasi odatdagidek, tinglovchilar partani oldida tik turib, unga salom berib qarshi olishdi. Daskada "Pedagogik mahorat" mavzusiga oid plakat osig'liq turibdi. To'satdan...".

3-topshiriq. Obraz yaratishga harakat qiling (masalan, qishloq ko'chasi: qum, tovuqlar, bolachalar yugurib yurishibdi). So'ngra sizga yaratgan obrazni rassom, bastakor, yozuvchi, o'qituvchi qanday ko'rishini izohlang.

4-topshiriq. "Istiqboldagi ta'lim muassasasi" qanday bo'lishi haqida o'ylang va uni yozma bayon eting. Mazkur ta'lim muassasasi o'qituvchilari va tinglovchilarini siz qanday tasavvur etasiz? Uning o'ziga xosliklari va farqli jihatlarini ajrating.

5-topshiriq. Malaka oshirishda birga o'qigan kursdoshlarni yigirma yildan so'ng tabriklang. Mazkur tabrik uchun asos bo'lgan nostandart vaziyatni o'ylab toping.

6- topshiriq. Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘zingizning fikr – mulohazalaringizni bildirib, “Mustaqil ish” yozing:

1. “Pedagogik mahoratning o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rni”.
4. “O‘qituvchining pedagogik mahoratini takomillashtirish yo‘llari”.

7-topshiriq. Internet ma’lumotlaridan foydalanib **“Pedagogik improvizatsiya”** mavzusida esse yozing.

2- amaliy mashg‘ulot: PEDAGOGIK TEXNIKA - PEDAGOGIK MAHORATNING ASOSIY ELEMENTI SIFATIDA

REJA:

1. Pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari haqida ma’lumot.
2. Nutq texnikasi va uning o‘ziga xosliklari.
3. Mimika va pantomimikaning o‘qituvchi pedagogik mahoratida tutgan o‘rni.
4. Pedagogik faoliyatda aktyorlik va rejissyorlik mahorati.
5. Pedagogik texnikani egallash yo‘llari.

Amaliy mashg‘ulotning maqsadi: tinglovchilarda pedagogik texnikani egallash, nutq texnikasi, mimika va pantomimika, aktyorlik va rejissyorlik mahorati bo‘yicha ko‘nikma, malaka va kompetentligini rivojlantirish.

Амалий машғулотни ташкил этиш ва ўтказишда қизиқарли ижодий топшириқлар, машқлар, тренинглар, сўровномалар ва интерфаол таълим методларидан фойдаланилади.

Pedagogik texnikaga doir topshiriqlar

1-topshiriq. Quyida keltirilgan vaziyatlar bilan tanishing va berilgan vaziyatga mos mimik, pantomimik ko‘rinishni ifoda etib bering.

1-vaziyat. O‘qituvchining xonaga kirib kelishi. Salomlashish. O‘zini tanishtirish va guruh bilan tanishuv.

2-vaziyat. O‘qituvchining auditoriyaga kirishi. Salomlashish. Tasodifan eshik taqillashi. Harakatlaning va munosabat bildiring.

3-vaziyat. O‘qituvchining auditoriyaga kirib kelishi. Salomlashish. Quyidagi tarzda hikoyani boshlash: “Tinglovchilar men sizlarga quyidagi haqida aytmoqchiman...”. Hikoyani davom ettirish (fan bilan bog‘liq yoki qiziqarli biror voqeaga taalluqli). Hikoya qiluvchining vazifasi – tinglovchilarning diqqatini voqeaga jamlash, auditoriya bilan kontaktga kirishish, o‘zining tashqi ko‘rinishi haqida o‘ylash.

2-topshiriq. Umumiy mimik reaksiyani aniqlashga doir topshiriq.

Dars boshlandi. Siz o‘qituvchi stolini oldidasiz. Eshik ochildi. Kirib kelgan tinglovchiga qarang:

Talabchanlikka doir: “Kiring, tezroq o‘tiring”.

Hayratlanishga doir: “Men sizdan buni kutmagan edim”.

So‘roq ohangida: “Tushunmadim, nimadir sodir bo‘ldimi?”

Norozi ohangda: “Ruxsat, sizga! Darsga xalaqit qilmang?”

Xursand ohangda: “Va nihoyat keldizmi?”

3-topshiriq. Individual reaksiyani aks ettirishga doir topshiriq.

Siz doskaga yozyapsiz. Tinglovchilar siz bilan birga daftarlariga yozib borishlari kerak. “To‘satdan” qanaqadir shovqin eshitildi, orqaga qaradingiz, quyidagilarni ifoda eting:

Hayrat bilan: “Tushunmadim, nimadir bo‘ldimi?”

Mulohaza bilan: “Kim, shu shovqin qilayotgan? Haliyam yozishni boshlamadizmi?”

Talabchanlik bilan: “Shovqin qilmang, tinch o‘tirib yozing”.

Zarda ohangida: “Jim, yozayotgan vaqtda shovqin qilmaslik kerak”.

Qayg‘urish ohangida: “Men tushunmayman, yozayotganda vaqtda ham shovqin qilish mumkin-mi?!”

4-topshiriq. Ovoz buzilishlarining 4ta sababini izohlang.

1. Har kungi ovoz **zo‘riqishi**

2. Ovoz apparatining **zaifligi**

3. **Gigiena** qoidalarini bilmaslik

4. Ovoz apparatining **tug‘ma zaifligi**.

3-amaliy mashg'ulot: O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK TAKT VA IMIDJ MASALALARI

REJA:

1. Pedagogik takt axloqiy tushuncha sifatida.
2. "Pedagogik odob" tushunchasi va uning namoyon bo'lish xususiyatlari.
3. O'qituvchining muomala odobi. Pedagogik imidj masalalari.
4. O'qituvchi nazokatida dilkashlik.

Амалий машғулотни ташкил этиш ва ўтказишда қизиқарли ижодий топшириқлар, машқлар, тренинглар, сўровномалар ва интерфаол таълим методларидан фойдаланилади.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: tinglovchilarda pedagogik takt, pedagogik odob, pedagogik imidj, muomala odobi va pedagogik dilkashlik bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka va kompetentligini rivojlantirish.

1-topshiriq. Yosh o'qituvchilarga pedagogik taktga oid tavsiyalarni o'qing, yana nimalarni qo'shish mumkinligini o'ylab ko'ring.

1. O'quvchilar bilan aloqa bog'lashga jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib talablar qo'yib borish.

2. O'quvchilar bilan samarali o'zaro hamkorlik qilish uchun o'z shaxsini ular bilan teng qo'yishi.

3. O'qituvchi va o'quvchilararo munosabatlarda o'zaro hurmatga asoslangan maqsadli aloqa o'rnatish lozim. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsini hurmat qilishi, o'z tengdoshlari orasida o'ziga ishonch hosil qilishi va o'quvchilarda yaxshi sifatlarni rivojlantirishi muhim.

4. O'qituvchi ba'zan o'z mavqeini, imkoniyatini, g'amxo'rligini namoyish qilishi ham zarur.

5. O'qituvchining o'quvchilar bilan aloqasini samarasi doimo o'quvchilar nutq faoliyatini o'stirish, o'z nutqini rivojlantirish, foydasiz vaqt sarfini kamaytirish, aloqalar sonini ko'paytirish (savol, javob) asosida olib borilsa maqsadga muvofiq.

6. Arzimagan kamgina muvaffaqiyat uchun bolalarni saxiylarcha maqtash zarur (o'quvchilar jamoasida maqtash, kamchiliklarni esa o'quvchining o'ziga alohida aytish).

7. Agar siz o'quvchilar bilan ishni boshlaganingizdan keyin ham umidli o'zgarishlar bo'lmasa ham, ularga o'zlarining kamchiliklarni va e'tirozingizni aytmasligingiz darkor. Sizning asosiy vazifangiz – o'z mo'ljalingizga ota-onalarni ham yo'ldosh qilishga va hamfikir bo'lishga qaratilish kerak.

8. Yosh o'qituvchi o'quvchi yoki ota-ona bilan o'zaro bir fikrga kela olmaslik malakasi yetishmasligi yoki bir masala to'g'risida bir fikrga kela olmasligi yo malakasiz suhbatlar asosida samaraga erisha olmaydi. Shuning uchun suhbat ikki tomonga ham qiziqarli bo'lishi va vazifani ham o'qituvchi o'zi hal etishi kerak.

Pedagogik nazokatni rivojlantiruvchi mashqlar.

Muloqot-harakat tuyg'u, fikr-mulohaza, ichki kechinmalarni o'zgalar bilan o'rtoqlashish, shuningdek, pedagogik nazokat va takt, pedagogik dilkashlikni namoyon qiluvchi ko'zgu demakdir. U shaxs fazilatlarini, xususan, nazokatini va dilkashligini hamda ichki "men"ining eng yaxshi qirralarini namoyon qiluvchi ijod shaklidir. Ayrim kishilardagi o'ziga xosliklar u bilan muloqotni oson va yoqimli qilishi, boshqalari esa aksincha odamlarni o'zidan bezdirishi sir emas. Quyidagi matnda aynan pedagogik nazokat va takt, pedagogik dilkashlikni ko'rsatuvchi muloqot madaniyati haqida so'z yuritamiz.

2-topshiriq. Matnni o'qing. Matndagi tayanch so'zlarni ajratib yozing.

Muloqot paytida o'zini tutish, nigoh, ovoz, nutq ohangi, harakat, imo-ishoralar, oraliq masofa, vaziyatga to'g'ri baho berish kabi unsurlarga ahamiyat berishingiz lozim. Muloqot va suhbat chog'ida o'zingizni erkin, shu bilan birga sipo va hushyor tutishingiz kerak. Sizning *holatingiz* ichki hayajon, siqilish va o'ziga bo'lgan ishonchsizlikni ko'rsatmasligi kerak. Hayolan atrofingizda 45 santimetr radiusli aylana chizib oling va harakatlaringizni shu doiradan chiqmasligiga intiling.

Muloyim nazar bilan suhbatdoshingizga e'tibor berayotganingizni bildiring. Bunda *nigohingiz* hamsuhbatingiz yuzining yuqori qismi – qoshidan biroz teparoqqa qaratilishi, ora-orada uning ko'zlariga ham nazar tashlab turish lozim.

Muloqotda ovozning ahamiyati juda katta. Mabodo ovozingiz baland bo'lsa ham zinhor shiddatli bo'lmasligi kerak. Aks holda suhbatdoshingizda ko'zlarini chirt yumib, quloqlarini berkitib olish istagi tug'ilishi mumkin. Baland tembrli ovoz asabga tez tegadi, u jahl alomati hisoblanadi. Shuning uchun imkon qadar past ovozda so'zlashga harakat qiling. Ammo juda ishonchsiz ohangda ham gapirmang.

Vaqt-vaqti bilan tin olib, gaplaringizni o'ylab gapiring. Suhbatdoshingizga quloq solayotganingiz ham ko'rinib turishi kerak, juda tez gapirib uni ma'lumotlarga

ko'mib tashlamang. *Nutq ohangi* shiddatli ham, haddan tashqari sekin ham bo'lishi kerak emas. Hech qachon hovliqmang – bu har qanday vaziyatda yomon taassurot uyg'otadi. Avval o'zingizni bosib oling, keyin ichkariga xotirjam kiring va u yerdagilar bilan so'rashing. Bularning hammasini shoshmay, vazminlik bilan bajaring. Muloyim, ochiq, tuyg'ularini jilovlab olgan, ortiqcha jahl va manmanlikdan xoli bo'lgan odam har qanday davrada ham ijobiy qabul qilinadi.

Imo-ishoralarning muloqot chog'idagi ahamiyati katta bo'lib, biz istagandan ko'proq ma'lumotlarni oshkor qilishi mumkin. Imo-ishoralar gapiingiz mazmuni va sur'atiga hamohang bo'lishi lozim, zero ortiqcha har bir harakat darhol e'tiborni tortadi. Shuningdek, oraliq masofa har qanday muloqotda e'tibor berish lozim bo'lgan unsurlardan biridir.

Unutmang, inson qanchalik samimiy bo'lsa, xatti-harakatlari shunchalik tabiiy va erkin chiqadi. Bu esa har doim qadrlanadi.

3-topshiriq. Matn mazmunidan kelib chiqib, tayanch so'zlardan foydalangan holda "O'qituvchi nazokatida muloqot madaniyatining o'rni" mavzusida esse yozing.

4-topshiriq. O'qituvchi sifatida muloqotchanlik-kommunikativlikning qaysi komponenti ustida ishlashingiz zarurligini o'zingizga belgilab oling.

5-topshiriq. Quyidagi pedagogik vaziyatga e'tibor bering, tahlil qiling. Pedagogik takt bilan bog'liq muammo va uning yechimi haqida fikr-mulohazalaringizni bildiring.

Siz talabalar uchun eng yaxshi o'qituvchilardan birisiz: hech qachon ovozingizni ko'tarmaysiz, talabalarning shaxsiy muammolariga tushunib yondashasiz. Lekin bu o'quv va tarbiya jarayoniga yaxshi ta'sir qilmayapti: talabalar borgan sari o'z vazifalarini bajarishdan bosh tortishyapti, talablarga quloq solishmayapti.

- Bu muammoda gap ovozning baland yoki pastligida emas, zero past ovozda ham hammaga eshittirib gapirish mumkin. Gap – o'zingiz va qarorlaringizga bo'lgan qat'iy ishonch va buni tasdiqlovchi qat'iy ohangdadir.

Fanning fidoyisi bo'lib jon kuydirayotganingizga talabalarni ishontirishingiz o'ta muhim: siz talabalarning kelgusida yaxshi mutaxassis bo'lib yetishishini o'ylayapsiz, bunda sizning aniq ish rejangiz bor va siz uning so'zsiz bajarilishini talab qilmoqchisiz. Siz hamma maqtaydigan o'qituvchilar haqida nima deyishlarini eslang : "Odatda hamma maslahat so'rab, "ipakday muloyim" ustoz oldiga emas, balki qat'iyatli o'qituvchi oldiga borishadi.

6-topshiriq. "Jamoaviy hikoya" metodi

Kichik guruhlarga berilgan rasmlar asosida hikoya tuzish vazifasi beriladi. Guruh a'zolari rahbar, rassom, muharrir, matn tuzuvchini o'zlari tanlaydilar. Bu metod ham muloqot odobi, bir maqsadda birgalikda ishlash, bir-birining fikrini eshitish va hurmat qilish xislatlarini tarbiyalaydi.

7-topshiriq. “Mening muloqoti og‘ir talabam” treningi

Treningdan maqsad: bo'lajak o'qituvchilarning muomala odobiga ega bo'lmagan talabalar bilan ishlashning samarali usularini aniqlash va tajriba almashish.

Muloqot madaniyatidan yiroq talabalar muammosini jamoa bo'lib muhokama qilish uchun guruh doira shaklida o'tiradi. Har bir qatnashchi 10-15 daqiqa davomida talabalar bilan pedagogik muloqotdagi eng qiyin vaziyatlar haqida axborot beradi. U bunday vaziyatlarda nimani his qilgani, hayajonlangani, shuningdek, u yoki bu ta'sir metodini qo'llaganda qanday natijaga erishganligini guruh a'zolarining e'tiboriga havola etadi. Bitta mashg'ulot davomida real kasbiy tajribadan, shu o'rinda malakaviy pedagogik amaliyotdan olingan 4-5ta vaziyat muhokama qilinadi.

Jamoaviy muhokamada quyidagi maqsadlarga erishiladi: amaliyotchi-talabalar yoki o'qituvchi o'z faoliyatidagi eng qiyin vaziyatlardan biri haqida gapirar ekan, jamoadoshlaridan dalda oladi.

Jamoadada, shuningdek, tajriba almashiladi. Pedagogik faoliyatdagi shunday muammoli vaziyatlarni muhokama qilishda o'qituvchida nima gapirish kerak, nima qilish kerak, qanday pozitsiyada turish kerak degan aniq pedagogik vazifalarni hal qilish uchun pedagogik-psixologik treninglarni qanday qo'llashni ko'rsatish imkoniyati paydo bo'ladi.

KEYS

Mavzu: “O‘qituvchi imidji va pedagogik nazokat”

Ushbu кейснинг мақсади: Ўқитувчи имиджининг аҳамияти, кийиниш маданияти ҳақидаги билимларни чуқурлаштириш; муаммоли вазиятларни таҳлил этиш ва асосланган қарорларни қабул қилиш, ташқи кўриниш, хусусан, кийиниш маданияти ва муомала маданиятининг уйғунлигини таҳлил қилиш, бўлажак ўқитувчиларда юксак дид, мулоқот компетенциясини шакллантириш бўйича амалий кўникмаларни таркиб топтириш.

O‘quv faoliyatidan kutiladigan natijalar:

- 1) pedagogik taktning muhim elementlaridan bo‘lgan muomala madaniyatining asosiy kommunikativ sifatlari haqida ma’lumotga ega bo‘lish;
- 2) o‘qituvchi imidji va kiyinish madaniyati haqidagi bilimlarini tahlil qilish;
- 3) tashqi ko‘rinish, xususan, kiyinish madaniyati va muomala madaniyatining uyg‘unligi haqida fikr yuritish;
- 4) yuksak did, muloqot kompetensiyasini shakllantirish bo‘yicha tavsiyanomalar ishlab chiqish.

Ushbu keysni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muloqot madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlari, kommunikativ sifatlari, pedagogik takt, pedagogik nazokat, o‘qituvchining muomala odobi kommunikativ kompetentlik, kiyinish madaniyatining etik va estetik jihatlari haqidagi bilim, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lishlari lozim.

Axborot manbalari:

1. Muslimov N.A., Mutalipova M.J., Abdullaeva Q.M. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Metodik qo‘llanma. –T., 2014.
2. Golovko Ye.A. Texnologiya formirovaniya kommunikativnoy kompetentnosti molodых specialistov na etape adaptatsii k pedagogicheskoy deyatel'nosti. Stavropol, 2004.

Keysning o'ziga xos belgilariga ko'ra tavsifnomasi: Ushbu keys syujetsiz keyslar kategoriyasiga kiradi va aniq topshiriqlar asosida bayon etilgan. Keysning ob'ekti kiyinish madaniyati bilan bog'liq muloqot kompetensiyasining maqbul variantlarini ishlab chiqishga yo'naltirilgan. Hajmi o'rtacha, treningga mo'ljallangan. Mavzu yuzasidan ko'nikma va malakalarni egallashga yo'naltirilgan. Didaktik maqsadlarga ko'ra keys muammolarni taqdim qilish, ularni hal etish, tahlil etish, uni amaliyotga tatbiq etish texnologiyasini yaratish va baholashga yo'naltirilgan.

KIRISH

Salomatlikka tahdid solayotgan «moda»

Oila mustahkamligining muhim omillaridan biri farzandlar sog'lomligidir. Buning uchun esa avvalo ona sog'lom bo'lishi kerak. Xo'sh, bugungi kunda qizlarimizning — ertangi onalarning sog'ligiga yetarlicha e'tibor beryapmizmi? Ularni chiroyli kiyintirib, barcha orzu-istaklarini bajo keltirishga urinamiz, kelajakka tayyorlab, ro'zg'or ishlarini o'rgatamiz. Bir so'z bilan aytganda, zamonaviy qilib tarbiyalayapmiz. Ammo o'sha «zamonaviylik»ning shartlari qizlarimizning ertangi mas'uliyatlariga zid kelmayaptimikin? Boz ustiga agar qizlarimiz o'qituvchilik kasbini tanlagan bo'lsachi?

Kiyimning vazifasi nimalardan iborat? Tanani issiq-sovuq, tashqi ta'sirlardan himoya qilish va qulaylik yaratishdir. Afsuski, so'nggi paytlarda libos o'z mohiyatini yo'qotib boryapti. Chiroyli kiyinishga intilish asnosida qulaylik, salomatlikka foydali tomonlari nazardan chetda qolyapti. Hozirgi «moda»ning eng «og'riqli» joyi — torligi. Qizning shimi etiga terisidek yopishgan. Shifokorlarning ta'kidlashicha, muntazam va ayniqsa tor shim kiyish organizmda modda almashinuvini izdan chiqaradi, ginekologik va endokrinologik kasalliklarga sabab bo'ladi, bepushtlikni rag'batlantiradi. Buning ustiga, hozirgi kiyimlarning aksariyati tabiiy emas, sun'iy matolardan tayyorlanmoqdaki, bu tanani bir nechta qulayliklardan bebahra qiladi. Zamonaviy qizimizning tashqi olamiga nazar tashladik. O'yga toldik: kiyinishidagi zo'rma-zo'rakilik, sun'iylik ichki olamidagi nozik hilqat — ko'ngilga daxl qilmasmikin, ishqilib?

Hamma qizlar chiroyli bo'lishni istashadi. Shu o'rinda bir misol: Hollivud aktyorlari bilan maxsus ichki (ma'naviy) va tashqi (jismoniy) go'zallik mutanosibligi to'g'risida suhbatlar o'tkazilar ekan. Chunki ma'naviy qiyofa hamisha insonning yuz ko'rinishida aks etadi: zolim, tafakkursiz odam hech qachon «istarali» bo'lmaydi. Shu bois aktyorlar zulm, johillik qilmaslikka urinadilar. Demak, eng asosiy pardoimiz qalbda bo'lishi kerak.

Matn: “Muloqot madaniyatining asosiy kommunikativ sifatlari.”

O'qituvchining birlamchi va asosiy quroli nutq bo'lsa, har qanday ta'limning asosiy va yetakchi shakli darsdir. Darsning mukammalligi va natijaga erishishini ta'minlashda o'qituvchining pedagogik mahorati va shaxsiy fazilatining ko'zgusi – so'zdir. O'qituvchining mahorati faqat o'qitishning xilma-xil metodlarini o'rinli va to'g'ri qo'llay olishdangina iborat emas, balki talaba bilan muloqotda tildan ustalik bilan foydalana olishi bilan belgilanadi.

Til madaniyati tilning madaniylashganlik, adabiyashganlik, me'yorlashganlik darajasini, lug'at tarkibi, potensial ifoda imkoniyatlarining ko'lamdorligini ifoda etadi (E.Begmatov). Nutq madaniyati esa tildan bema'lol, maqsadga o'ta muvofiq va ta'sirchan bir tarzda foydalana olishni ta'minlaydigan ko'nikma, malaka va bilimlarning jami demakdir (N.Mahmudov). Boshqacha aytganda, nutq madaniyati tilda mavjud bo'lgan xilma-xil ifoda shakllaridan fikr uchun eng uyg'unlarini tanlay bilish va shu asosda raso nutq tuza olish mahoratidir. Nutqning ta'sirchanligini tashkil etuvchi to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyliqi, ifodaliligi, boyliqi, sofligi, jo'yaliligi madaniy nutq, shu o'rinda muloqotchanlikning asosiy kommunikativ sifatlari sirasiga kiradi.

Pedagogik muloqot – bu o'qituvchining talabalar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda eng qulay psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

O'qituvchining talabalar bilan o'zaro yaqin muloqotidan asosiy maqsad:

- salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish;
- talabalarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish;

- talabalarni faollikka, erkin fikrlashga, o‘z fikr-mulohazalarini cho‘chimasdan bayon qilib unga tayanishga o‘rgatish;

- talabalarning yashirin qobiliyatlarini uyg‘otish.

Tavsiya etilayotgan keysni yechish quyidagi natijalarga erishishga imkon beradi:

1) muomala madaniyatining asosiy kommunikativ sifatlari haqida ma’lumotga ega bo‘lish;

2) kiyinish madaniyati haqidagi bilimlarini tahlil qilish;

3) tashqi ko‘rinish, xususan, kiyinish madaniyati va muomala madaniyatining uyg‘unligi haqida fikr yuritish:

4) yuksak did, muloqot kompetensiyasini shakllantirish bo‘yicha tavsiyanomalar ishlab chiqish.

Keysda hozirgi yoshlarning kiyinish madaniyatidagi nomaqbullik, qulaylik, salomatlikka foydali va zararli jihatlari haqida, shuningdek, muloqotchanlikning asosiy kommunikativ sifatlari, pedagogik muloqot haqida so‘z yuritilgan. Bu ma’lumot yozma nutqning ilmiy va publitsistik uslublarida bayon etilgan.

Keysdagi asosiy muammo: O‘qituvchi imidjining bir qismi bo‘lgan kiyinish madaniyatida didsizlik masalalariga barham berishda nutqning kommunikativ sifatlaridan foydalanish yo‘llarini aniqlashtirish.

Keysni mustaqil yechish uchun ko‘rsatmalar

Baholash mezonlari

Ishni tashkil qilish bosqichlari	Tavsiyalar	Baholash mezonlari (maksimal)
1. Keys bilan tanishish	Avvaliga keys bilan tanishish kerak. O‘qib chiqish paytida keysni tahlil qilishga urinmang	-
2. Berilgan vaziyat bilan tanishish	Berilgan axborotni yana bir bor o‘qib chiqing. Siz uchun muhim ko‘ringan bo‘lim qismlarini ajrating. Kiyinish madaniyati, muloqot kompetentligi bo‘yicha ma’lumotlar-ning asosiy joylarini o‘zingizga belgilab oling.	-

3. Muammo va undan kelib chiquvchi vazifalarni shakllantirish	Muammoni shakllantirishda o'tilgan mavzular bo'yicha nazariy bilimlaringizdan foydalaning	3 ball
4. Yoshlarning zamonaviy kiyinish madaniyati va u bilan bog'liq nutq madaniyatini tahlil qilish va tashxis qo'yish	Muammoni aks ettiruvchi asosiy xususiyatlar: 1. Kiyinish madaniyatida me'yorning ahamiyati. 2. Nutq madaniyatining kommunikativ sifatlari tahlili 3. Belgilangan vazifalarni bajarish imkoniyatlarining mavjudligi	1 - 1 ball 2 - 2 ball 3 - 1 ball
5. Yechimni ishlab chiqish va asoslab berish	Berilgan topshiriqlarni bajarish (pastda keltirilgan jadvalni to'ldiring) va tavsiyalar ishlab chiqish	3 ball

Keys bilan ishlashni baholash mezonlari

86-100% / 8,6 - 10 ballgacha – «a'lo»

71-85% / 7,1 – 8,5 ballgacha – «yaxshi»

55-70% / 5,6- 7 ballgacha – «qoniqarli»

Guruhlarning ishlashini baholash jadvali

Guruh	Baholash mezonlari	
	Taqdimot (mazmuni, ma'nosi va xulosalarning isboti uchun) A'lo – 2 ball Yaxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5	Muammoli masalaning yechimi (to'g'riligi va yechimning ketma-ketligi uchun) A'lo – 2 ball Yaxshi – 1,5 ball Qoniqarli – 1 ball Qoniqarsiz – 0,5 ball
1.		
2.		

Mazkur muammoning kelib chiqish sabablari va hal etish yo'llarini "Muammo" texnologiyasi asosida tahlil etamiz:

Muammo turi	Muammoning kelib chiqish sabablari	Oqibat-lari	Muammoni hal etish yo'llari
O'qituvchi	Oilada shaxsiy	Atrofdagi-larga	Ma'naviyatimizga xos

imidji va kiyinish madaniyati- da didsiz-lik	ibratning yo‘qligi; kiyinish madaniyatining shakllanmagan-ligi; yuksak did haqidagi tasavvurning pastligi	kulgi li ko‘rinish; didsizligini namoyish etish; obro‘ga putur yetish	bo‘lgan ijobiy fazilatlar, etik va estetik tarbiyani yoshlar ongiga singdirish; kommunikativ kompetent- likka oid sifatlarni ishga solib, kiyinishdagi didsizlikka barham berish va o‘qituvchining o‘ziga xos imidjini yaratishga ko‘maklashish.
---	---	--	---

Keys muammosini hal qilishda “*Qadam – baqadam*” va “*Kontakt*” treninglardan foydalanamiz.

“*Qadam – baqadam*” treningining maqsadi: yuksak did va nutqning kommunikativ sifatlari, ya’ni kommunikativ kompetentlikni egallaganlik darajalarini aniqlash.

Treningdan kutiladigan natija: talabalar bir-birlariga muloqotning kommunikativ sifatlari va ularga qarama-qarshi so‘zlar bilan tanishadilar, ularning nutqdagi o‘rnini aniqlaydilar, bu so‘zlarning ma’nosini tushungan holda o‘z faoliyatlarida qo‘llash darajasini belgilaydilar.

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi. Mashg‘ulot qadam-baqadam usuli asosida tashkil etiladi, ya’ni mashg‘ulot davomida amalga oshirilishi kerak bo‘lgan har bir ish bir qadam deb olinadi va har bir qadamda talabalar biron-bir topshiriqni bajaradilar.

1-qadam – talabalar o‘qituvchi tomonidan tarqatma materialda yozilgan so‘zlarni diqqat bilan o‘qib chiqishlari va har bir so‘zning qarshisiga ahamiyati bo‘yicha qarama-qarshi bo‘lgan so‘zlarni yozishlari zarur:

Nutqning to‘g‘riligi –

Nutqning aniqligi –

Nutqning mantiqiyliigi –

Nutqning ifodaliligi –

Nutqning boyliigi –

Nutqning sofligi –

Nutqning jo‘yaliligi –

Nutqning ta’sirchanligi –

2-qadam – har bir so‘zga ta’rif berish lozim.

3-qadam – kichik guruhlariga bo‘linib, mazkur so‘zlar ma’nosiga mos keladigan misollar (adabiyotdan, hayotiy) keltirish va kichik hikoyachalar tuzish.

4-qadam – guruhlar tuzgan hikoyalar, keltirilgan misollar bo‘yicha savol-javob o‘tkaziladi.

5-qadam – guruh ishlari baholanadi.

6-qadam – o‘qituvchi mashg‘ulotni yakunlaydi.

“Kontakt” – jamoaviy hikoya tuzish treningining maqsadi: ijodiy muhit va muloqotchanlikni yuzaga keltirish orqali estetik didni shakllantirish hamda og‘zaki nutqni rivojlantirish.

Mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi: Mashg‘ulot avvalida raqamlar yozilgan qog‘ozlardan bittadan oladilar va doira shaklida stullarga o‘tiradilar. O‘qituvchi talabalar bilan tuziladigan hikoyaning mavzusini belgilab oladi. Bugungi mavzu: “Kiyinish madaniyati”.

Mashg‘ulot talabalardan birining shu mavzu asosidagi hikoyasidan boshlanadi. Talaba hikoyaning eng qiziqarli joyida so‘zlashdan to‘xtab, “Hikoyaning davomi ... raqamli talabada” deydi. Raqami ko‘rsatilgan talaba hikoyani to‘xtagan joyidan mavzudan chiqmagan holda davom ettiradi. Bu talaba ham avvalgisi kabi hikoyaning eng qiziqarli joyida “Hikoyaning davomi ... raqamli talabada” deydi. Mos raqam ko‘rsatilgan talaba hikoyani joyidan boshlab davom ettiradi. Hikoyani davom ettirish davradagi talabalarning har biri ishtirok etmaguncha davom etadi.

O‘qituvchi talabalarning hikoyalari bir-biriga mantiqan bog‘liq va mazmunga ega bo‘lishini kuzatib boradi hamda mavzudan, mazmundan chetga chiqsa, to‘g‘rilab boradi.

Hikoya to‘liq tuzilgach, o‘qituvchi minnatdorchilik bildiradi va kerakli tavsiyalarni beradi.

Keys yuzasidan yakuniy xulosa

Pedagogning imidjida tashqi ko‘rinishi ham, ichki dunyosi ham uyg‘un bo‘lishi kerak. Kiyinish madaniyatiga har doim e‘tibor beradigan nozik did sohiblari – pedagoglar muomala madaniyatiga ham katta ahamiyat berishi shak-shubhasizdir.

4- amaliy mashg‘ulot: PEDAGOGIK KREATIVLIKNING AHAMIYATI VA O‘ZIGA XOSLIKLARI

Reja:

1. “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati.
2. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob‘ekti va predmeti.
3. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari.
4. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Amaliy mashg‘ulotning maqsadi: tinglovchilarda “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati, kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob‘ekti va predmeti, kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari, boshqa fanlar bilan aloqadorligi va ilmiy -tadqiqot metodlari bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish.

1-topshiriq: 1. Matnni o‘qing va tavsiya qilingan adabiyotlardan mazmunini to‘ldiring.

Kreativlik (lot., ing. “create ” – yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyat ma’nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o‘tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o‘zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi. Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirilib boriladi.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo‘naltiradi. Oliy ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishlari ularda o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy

yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi.

Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi, ilg'or, talabalarning o'quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish, ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo'lishga e'tibor qaratadi. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi.

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijob mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

2-topshiriq: Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari bilan tanishish va u yuzasidan muhokama tashkil etish.

Tinglovchilarning e'tiborlariga Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari havola etiladi va u bilan batafsil tanishib chiqish tavsiya etiladi. Ko'rsatmalar bilan tanishibgach, jamoada muhokama tashkil etiladi.

Muhokama uchun savollar:

1. Devid Lyuis ko'rsatmalarining ahamiyatini Siz qanday baholaysiz?
2. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga rioya etasiz?
3. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga e'tibor qaratmagansiz?
4. Ko'rsatmalar bilan tanishish asosida shaxsan Siz qanday xulosalarga keldingiz.
5. Sizningcha, ko'rsatmalardan eng ahamiyatlisi qaysi?

Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari

1. Bolalarning savollariga chidam bilan to'g'ri javob bering.
2. Ularning savollari va fikrlarini jiddiy qabul qiling.

3. Bolalarga o‘z ishlari bilan shug‘ullanishlari uchun alohida xona yoki burchak ajrating.

4. Agarda ijodiy jarayon bilan bog‘liq bo‘lsa, u holda bolani xonadagi tartibsizlik uchun koyimang.

5. Vaqti-vaqti bilan bolalarga ularni yaxshi ko‘rishingizni va ularni qanday bo‘lsalar, shunday qabul qilishlarini namoyon eting.

6. Bolalarga imkoniyatlariga mos yumushlarni buyuring.

7. Ularga shaxsiy rejalarini ishlab chiqish va qarorlar qabul qilishga ko‘maklashing.

8. Bolalarga faoliyatlarda yuqori natijalarga erishishlariga yordam bering.

9. Kamchiliklarini ko‘rsatgan holda bolani boshqalar bilan solishtirmang.

10. Bolani kamsitmang va o‘zini yomon, ojiz deb hisoblashishiga yo‘l qo‘ymang.

11. Uni mustaqil fikrlashga o‘rgating.

12. Bolani sevimli mashg‘ulotini tashkil etishi uchun zarur buyumlar bilan qurollantiring.

13. Uni turli voqealarni o‘ylab topishga, fantaziya qilishga majburlang, bu jarayonda unga yordamlashing.

14. Bolani yoshlikdan o‘qib-o‘rganishga odatlantiring.

15. Doimo bolaning ehtiyojlariga e‘tibor qarating.

16. Har kuni bola bilan yuzma-yuz suhbatlashish uchun vaqt toping.

17. Oilaga oid masalalarning muhokamasiga bolalarni ham jalb qiling.

18. Xatolari uchun bolani masxara qilmang.

19. Bolani har bir yutug‘i uchun maqtang.

20. Uning yutuqlarini maqtashda samimiy bo‘ling.

21. Bolani turli yoshdagi kishilar bilan muloqot qilishga o‘rgatib boring.

22. Uning borliqni anglashiga yordam beradigan amaliy tajribalarni o‘ylab toping.

23. Bolaga turli latta-puttalar bilan o‘ynashni taqiqlamang – bu uning tasavvurini boyitadi.

24. Uni muammoni topish va uni hal qilishga rag‘batlantiring.

25. Bolaga nisbatan o‘z munosabatingizni baholashda odil bo‘ling.

26. U bilan muhokama qilinadigan mavzularni cheklamang.

27. Bolaga qarorlarni mustaqil qabul qilish va uning uchun javobgar bo‘lish imkonini bering.

28. Bolaga uning shaxs bo‘lib shakllanishi uchun yordam bering.

29. Bolaga uning uchun foydali bo‘lgan teleko‘rsatuvlarni tomosha qilishi va radio eshittirishlarni tinglashi uchun ko‘maklashing.

30. Uni o‘z qobiliyatlarini ijobiy qabul qilishga odatlantirib boring.

31. Bolani kattalardan mustaqil bo‘lishga o‘rgatib boring.

32. Bolaning o‘ziga va uning sog‘lom fikrga egaligiga ishonang.

33. Bolaga “Men ham buni bilmayman” deb, uni muvaffaqiyatsizliklarga bee’tibor bo‘lishga o‘rgatmang.

34. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo‘lishiga ishonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga yetkazishi uchun imkoniyat yarating.

35. Kundalik daftar yuriting va unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib boring.

3-topshiriq. O‘qituvchilarning kreativ potensialini baholovchi mezonlarga ko‘ra o‘zingizni baholang.

<i>Kreativ potensial</i>	<i>Mutlaqo namoyon bo‘lmaydi</i>	<i>Bir qadar namoyon bo‘ladi</i>	<i>Yaqqol namoyon bo‘ladi</i>
<i>Darslarda o‘zimning kreativ potensialimdan kelib chiqqan holda gapiraman</i>			
<i>Darsning qaysi qismida savollarga to‘la kreativ yondashgan holda javob berganligimni ko‘rsata olaman</i>			
<i>O‘z kreativ potensialimni oshirishga yordam beradigan usullar ayta olaman</i>			
<i>Kreativ potensial haqidagi qarashlarimni va ularning darslarda bildirayotgan fikrlarimda qanchalik aks etishini bayon eta olaman</i>			
<i>Darslardagi qaytargan kreativ xarakterdagi javoblarim bilan bunday xarakter kasb etmagan javoblarim o‘rtasidagi yaqinlik va farqlarni ko‘rsata olaman</i>			
<i>Darslarda kreativ potensialimni kuchaytirishga yordam beradigan turli metodlarni qo‘llay olaman</i>			
<i>Agarda hech qanday kreativ o‘ylay olmasam, u holda menga qanday yordam zarur ekanligini bilaman</i>			
<i>Kreativ potensialimdan oqilona foydalana olaman</i>			

<i>Qachon va qaerda kreativ potensial qanchalik zarur ekanligini yaxshi anglayman</i>			
<i>Guruh bilan qanday holatlarda kreativ yondashgan holda ishlash samarali ekanligini yaxshi bilaman</i>			
<i>Kreativ potensial menga axborotlar mohiyatini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi</i>			

Mashg‘ulotning yakuni:

Tinglovchilarning faoliyati umumiy tarzda tahlil qilinadi. Imkon qadar har birining faoliyatiga baho beriladi. Mashg‘ulot yakunlanadi.

Nazorat savollari:

1. “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyatini tushuntiring?
2. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob’ekti va predmeti haqida ma’lumot bering.
3. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi mazmunini tushuntiring.
4. Kreativ pedagogikaning asosiy kategoriyalari nimalardan iborat?
5. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi haqida ma’lumot bering.
6. Kreativ pedagogikaning qanday ilmiy -tadqiqot metodlarini bilasiz?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dolgorukov A. Metod “Keys stadi” kak sovremennaya texnologiya professionalno-orientirovannogo obucheniya: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
3. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. – 81-b.

5- amaliy mashg‘ulot: O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA KASBIY REFLEKSIYA VA PEDAGOGIK QOBILIYAT

Reja:

1. Refleksiya tushunchasining mazmuni va turlari.

2. O'qituvchining o'z-o'zini kasbiy takomillashtirishi.
3. Kasbiy pedagogik refleksiya asosida pedagogik mahoratni oshirish.
4. O'qituvchi faoliyatida pedagogik qobiliyat va uning o'ziga xos xususiyatlari.

Амалий машғулоти ташкил этиш ва ўтказишда қизиқарли ижодий топшириқлар, машқлар, тренинглар, сўровномалар ва интерфаол таълим методларидан фойдаланилади.

1. Amaliy mashg'ulotning maqsadi: tinglovchilarda refleksiya tushunchasining mazmuni va turlari, o'qituvchining o'z-o'zini kasbiy takomillashtirishi, kasbiy pedagogik refleksiya asosida pedagogik mahoratni oshirish bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka va kompetentligini rivojlantirish.

1-topshiriq. Quyida berilgan chizmaga ko'ra o'qituvchining kasbiy refleksiyasi asosida pedagogik mahoratining rivojlanishini tushuntiring.

2-topshiriq. Quyidagi savollarga javob bering.

1. Qadimgi Rim faylasuflarining refleksiya to'g'risidagi qarashlari?
2. Refleksiyaga hozirgi zamon fanlari nuqtai nazaridan ta'rif?
3. Pedagogika va psixologiya fanlarining refleksiyaga nisbatan mulohazalari?
4. Refleksiyaga taniqli olimlar qanday ta'rif berishgan?
5. I.N.Semyonov refleksiyaning qaysi turlarini sharhlab bergan?
6. Pedagogik refleksiyaga ta'rif bering?
7. O'qituvchi o'z-o'zini kasbiy jihatdan qanday takomillashtiradi?
8. Pedagogikada "refleksiya" tushunchasiga qanday g'oyalar nuqtai – nazaridan yondashiladi?
9. Pedagogik diagnostikaning mazmun-mohiyatiga va funksiyasiga ta'rif bering?
10. O'qituvchining kasbiy professiogrammasi asosida uning mahoratini aniqlang?
11. O'qituvchi pedagogik mahoratining diagnostik dasturini ta'riflang?
12. Yosh o'qituvchilar duch keladigan didaktik qiyinchiliklarni bartaraf etish yo'llari?
- 13.

3-topshiriq. Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o'zingizning fikr – mulohazalaringizni bildirib, "Mustaqil ish" yozing:

1. "O'qituvchining refleksiya asosida shaxsiy kasbiy faoliyatini takomillashtirish".
2. "Kasbiy pedagogik refleksiyaning o'qituvchi mahoratini oshirishdagi imkoniyatlari".

4-topshiriq. Mavzuga oid "Kichik esse" yozing.

"Кичик эссе" учун таклиф этиладиган мавзулар:

1. Педагогнинг ўз-ўзини баҳолаши.
2. Педагогнинг ўзини ўзи таҳлил қилиши.
3. Педагогнинг ўз-ўзини ривожлантириши

5-topshiriq. "Individual rivojlantirish dasturi" bo'yicha ishlang.

Individual rivojlantirish dasturi

Bilim, malaka va shaxsiy sifatlar	Mavjud daraja	Istiqbol vazifalar
Pedagogik bilimlar		
Psixologik bilimlar		
Mutaxassislik bilimlari		
Didaktik malakalar: - bilishga oid (gnostik) loyihalash - ijodiy-amaliy (konstruktiv) - tadqiqotchilik - muloqotga kirishuvchanlik (kommunikativ) tashkilotchilik - izchillikni ta'minlovchi (protsesssual) - texnik-texnologik malakalar		
Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari: - bilishga oid (gnostik) - loyihalash malakalari - ijodiy-amaliy (konstruktiv) - tadqiqotchilik - muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) - tashkilotchilik - izchillikni ta'minlovchi (protsesssual) - texnik-texnologik malakalar		
Ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxsiy sifatlar: - pedagogik fikrlash - tizimlilik - moslashuvchanlik - mobillik - ijodkorlik - hozirjavoblik - hissiy rivojlanganlik - pedagogik refleksiya		
O'z-o'zini rivojlantirish maqsadlari		
O'z-o'zini rivojlantirish uchun topshiriqlar		

6-amaliy mashg'ulot: OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo'llari. Kreativ yondashuv asosida didaktik ta'minotni yaratish

Reja:

1. Kreativ ko'nikmalar va talabalarda kreativ ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining mohiyati.
2. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar.
3. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish.
4. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha didaktik ishlanmalar, nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish.
5. Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish, amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish bo'yicha ko'nikma, malaka va kompetentlikni rivojlantirish.

Амалий машғулотни ташкил этиш ва ўтказишда қизиқарли ижодий топшириқлар, машқлар, тренинглар, сўровномалар ва интерфаол таълим методларидан фойдаланилади.

1. Pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir topshiriqlarni bajarish.

1-topshiriq: Ob'ektni shakllantirishga oid topshiriq

Kasbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq, bir-biri bilan mutlaqo bog'liq bo'lmagan ixtiyoriy 3-4 ta predmetni oling. Ular asosida imkon qadar ko'proq "hodisa"lar haqida hikoya (xabar) qiling. Hikoya (xabar)ingiz imkon qadar badiiylik kasb etsin!

Misol uchun: devor, velosiped, osmon.

Hodisa: "Bola uy yo'laging devoriga suyak qo'yilgan velosipedni yetaklab, deraza oldiga keldi va osmonga qaradi" (jumlada ifoda etilgan hodisa shunchaki xabar. Hodisaning mohiyati ijodiy xarakter kasb etishi uchun badiiy ibora va o'xshatishlardan foyalanish zarur.)

2-topshiriq: Ob'ektlarning umumiy belgilarini topishga oid topshiriq

Kasbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq, bir-biri bilan mutlaqo kam bog‘langan yoki mutlaqo bog‘lanmagan 2 ta ob‘ektni oling. Quyidagi jadval asosida ularga taalluqli o‘zaro o‘xshash jihat (belgi)larni topishga harakat qiling. O‘xshash jihat (belgi)larni ot yordamida ifodalang. O‘zaro o‘xshash o‘xshash jihat (belgi)larning imkon qadar ko‘proq bo‘lishiga harakat qiling.

Namuna

Bir-biri bilan mutlaqo kam bog‘langan yoki mutlaqo bog‘lanmagan ob‘ektlar	
Tarbiyaviy tadbir	Sayohat

3. Ob‘ektning muqobillari yoki unga zid bo‘lgan ob‘ektlarni topishga oid topshiriq

Kasbiy faoliyatingizga taalluqli bir ob‘ektni oling. Ikki ustunli jadvalni shakllantiring. Birinchi ustunga muqobili, ikkinchi ustunga esa doir zidi bo‘lgan ob‘ektni qayd eting. Ularning xususiyatlarini tizimlashtiring.

Namuna

Vertolyot	
Samolyot	Olov

3-topshiriq. Muayyan mavzu bo‘yicha nazariy yoki amaliy mashg‘ulot uchun o‘quv topshiriqlarini shakllantirish va ular uchun ish qog‘ozlarini tayyorlash.

O‘zingiz uchun yaxshi tanish bo‘lgan mavzuda nazariy yoki amaliy mashg‘ulot uchun kamida 3 ta o‘quv topshiriqni shakllantiring va ularning barchasi uchun ish qog‘ozlarini tayyorlang.

Namunalar

“Keys-stadi” texnologiyasi bilan ishlash uchun ish qog‘ozlari.

1-jadval. Keys yechish uchun modulli yo‘riqnoma

Muammoning dolzarbligini asoslovchi dalillar	Muammoni sabablari	Muammoning ijobiy yechimini ta‘minlovchi shart-sharoit (omil, metod, vosita)

--	--	--

2-jadval. Keys muammosini tahlil qilish va yechish jadvali

Muammoni tasdiqlovchi dalillari	Muammoni kelib chiqish sabablari	Guruh tomonidan taklif qilingan yechim	Guruh yechimi

3. “Konseptual jadval” GO bilan ishlash uchun ish qog‘ozi.

O‘rganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi muhim jihatlar	Muhim belgi (yoki tavsif)lar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
3-jihat			
4-jihat			
5-jihat			
6-jihat			
...			

4- amaliy topshiriq. Muayyan mavzu bo‘yicha ma’ruza va amaliy mashg‘ulot, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar to‘plamini shakllantirish.

O‘zingiz uchun yaxshi tanish bo‘lgan mavzuda ma’ruza va amaliy mashg‘ulot, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar to‘plami (kamida 4 ta keys)ni shakllantiring.

Namuna

Keys bayoni. Uzoq yillik ish tajribasiga hamda talabalar o‘rtasida alohida hurmatga ega tarix fani o‘qituvchi auditoriyaga kirib, doskada o‘zining karikatura janrida ishlangan rasmini ko‘radi. Karikatura yorqin ishlangan, har bir shtrix aniq ishlangan, qolaversa, rasm juda kulgili chiqqan. Butun guruh o‘qituvchining karikaturaga, uning ijodkoriga nisbatan munosabatini kutayapti. Biroq, o‘qituvchi shoshilmasdan, katta qiziqish bilan karikaturani tomosha qiladi va shunday dedi: “Karikatura shunchalik yaxshi chiqibdiki, uni hatto o‘chirgim kelmayapti. Rasm

ijodkori – yosh rassom uni qog‘ozga ko‘chirib olishi kerak. Men karikaturist (rassom)ni munosib baholayman!”.

Keys savollari: 1. O‘qituvchining mavjud vaziyatdagi holatini shaxsan Siz qanday baholaysiz?

2. Bu vaziyatda o‘qituvchi qanday tarbiya metodini qo‘lladi?

Keys yechimi. Bu vaziyatda o‘qituvchi o‘zining tarjribali va pedagogik nazokatga egaligini namoyon eta oldi. U karikaturani o‘zining ustidan kulish vositasi deb emas, aksincha, san‘at asari sifatida qabul qildi. Natijada o‘qituvchi aybdor talabani qidirib, unga tanbeh berishni istamadi. Buning o‘rniga o‘zining san‘atga bo‘lgan muhabbatini ko‘rsatdi. Bunday yondashuv talabalarga o‘qituvchining irodali, o‘ziga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, hissiyotlarini jilovlay olish, o‘z-o‘zini boshqara bilish qobiliyatiga egaligini ko‘rsatdi. Oqibatda talabalar o‘qituvchining ruhan barqaror ekanliklarini angladi. Shu sababli keyingi safar ular o‘qituvchini kamsitish yoki ustidan kulishni istashmaydi.

Bayon etilgan vaziyatda o‘qituvchi 1) **izohlash** (o‘zida muayyan guruh yoki alohida shaxsga yo‘naltirilganlikni ifodalovchi hissiy-og‘zaki ta’sir etish usuli); 2) xulq va faoliyatni rag‘batlantirish metodlaridan biri bo‘lgan – **qo‘llab-quvvatlash metodidan** foydalandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dolgorukov A. Metod case-study kak sovremennaya texnologiya professionalno-orientirovannogo obucheniya: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

3. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To‘raev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. – 81-b.

V. GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Pedagogika	Pedagogika – ta'lim-tarbiya berish qonuniyatlari haqidagi fandır	Pedagogy is the art or science of teaching and educational methods
Pedagogik mahorat	Pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, harakatga keltira olish, pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va xusu-siyatlari sintezi	It is an art of communicating a message with impact on audience.
Metod	Metod – eng umumiy ma'noda maqsadga erishish yo'li, usuli	Method – a way of reaching the goal in a systematic way
O'qitish metodi	O'qitish metodlari ta'lim maqsadiga erishishga doir usul va qoidalar yig'indisi	Teaching methods – the principles and methods of instruction
Akmeologiya	Insonni o'z taraqqiyoti dinamikasida, takomili hamda hayot faoliyatining turli bosqichlarida o'zidagi eng kuchli qobiliyatlarini namoyon qilishning kompleks masalalarini o'rganadigan fan tarmog'i	Acmeology is a new direction of interdisciplinary researches of the person. It is a science studying laws and mechanisms of development of the person during its maturity.
Takt	Takt ahloqiy tushuncha bo'lib, u insonlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish, tartibga solishni talab etadi	Tact is a verbal operant which is controlled by a nonverbal stimulus (such as an object, event, or property of an object) and is maintained by nonspecific social reinforcement
Pedagogik taktika	Pedagogik takt – o'qituvchi kasbiy mahoratining asosi bo'lib, o'quvchilarga barcha demokratik talablar asosida pedagogik ta'sir o'tkazish, muloqotni insonparvarlik tuyg'ulari asosida o'rnatish o'lchovi, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni hamda ongli intizomni tarkib toptirish	The pedagogical tact is the the base of professional skill of a teacher, which helps in communication with children in the most diverse fields of activity, the ability to choose the right approach to students

	ko'nikmalarini hosil qilish shaklidir.	
Nutq	Nutq – tildagi mavjud ifoda vositalaridan foydalangan holda reallikka aylangan fikrdir	Speech is the vocalized form of communication used by humans, which is based upon the syntactic combination of items drawn from the lexicon.
Qobiliyat	Qobiliyat – odam psixikasining eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lib, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash dinamikasida aks etadi	Possession of the qualities required to do something; necessary skill, competence, or power
Kommunikativ qobiliyat	O'qituvchining ta'lim oluvchilar va jamoa bilan pedagogik maqsadga qaratilgan munosabatni o'rnatish olish ko'nikmasi	Communication skills are the key to develop friendships and build a strong social support network with students and other group of people, in order to achieve a pedagogical aim
Pedagogik artistizm	Pedagogik artistizm – pedagogik ijodkorlikning barcha bosqichlarida o'z aksini topuvchi voqelikdir.	Pedagogical artistry is the phenomenon functioning with varying degrees of activity in the process of pedagogical creativity.
Artikulyatsiya	Nutq organlarining muayyan tovushni talaffuz qilishdagi faoliyati.	Manner of articulation describes how the tongue, lips, jaw, vocal cords, and other speech organs are involved in making a sound make contact.
Battarizm	haddan ziyod tezlashtirilgan nutq. Bunda so'zlar nihoyatda tez, noaniq talaffuz etilishi, fikrning izchil bayon etilmasligi kuzatiladi.	Pathologically accelerated rate of speech, in which there is an incorrect formation of the phrase, the words are pronounced indistinctly, do not agree.
Verbal muloqot	ikki yoki undan ortiq shaxslarning so'z, nutqiy vositalar yordamida fikr almashinishlari.	Verbal communication refers to the use of sounds and language exchange ideas
Noverbal muloqot	axborot, fikrni so'zlashuv nutqidan boshqa tana xatti-harakati vositalari yordamida yetkazish (imo-ishora, xatti-harakat va b.)	Forms of communication which do not rely on the spoken or written word

Intonatsiya	(lot.intonare-qattiq talaffuz qilaman), nutqning ritmik-melodik tomoni, gapning sintaktik ma'nolari va emotsional tomonlarini ifodalash vositasi	intonation is variation of spoken pitch that is not used to distinguish words; instead it is used for a range of functions such as indicating the attitudes and emotions of the speaker
Istiora (metafora)	bir predmet-hodisaga xos xususiyatni boshqa predmet-hodisaga ular o'rtasidagi o'xshash belgi asosida ko'chirish.	Metaphor is a figure of speech that makes an implicit, implied, or hidden comparison between two things that are unrelated, but which share some common characteristics.
Kommunikativ qobiliyat	kishilar bilan shaxsiy va ishga oid munosabatlarda qulaylik tug'diradigan shaxsiy qobiliyatlarni majmui; o'zgalarni tushunish, qo'llab-quvvatlash, xayriyohlik va hokazo.	A complex of personal skills which creates an easy way of communication in personal and professional contacts; understanding the others, supporting and so on.
Kommunikativ malaka	kishilar o'rtasida shaxsiy munosabatlarni o'rnatish usuli.	The way of creating personal relationship
Kommunikativ kompetentlik	ravon, chiroyli nutq, notiqlik usullaridan xabardorlik, hamsuhbatga individual yondasha olish malakasi. Aloqa va munosabatlar o'rnatish, muloqotga moyillik layoqati.	A social knowledge about how and when to use utterances appropriately
Kommunikativ madaniyat	yuksak darajadagi muloqot ko'nikmalariga egalik.	Ones having high level communication skills
Kommunikativ texnologiya	shaxslarning o'zaro muloqotga kirishishini ta'minlovchi texnologiya.	Technology which helps people to communicate
Leksika	tilda mavjud bo'lgan barcha so'zlar va iboralar yig'indisi, ya'ni tilning lug'at tarkibi.	A lexicon is the vocabulary of a person, language, or branch of knowledge
Logik urg'u	so'z ma'nosini kuchaytirish, ta'kidlash maqsadida gapdagi biror so'zni boshqalarga	Logical Stress serves to mark the semantic center of the utterance (a word or a word-

	nisbatan kuchliroq talaffuz etish.	group that carries new information important for the speaker).
Mimika	(yunon.mimikos-taqlid qiluvchi) –turli his-tuyg‘u va emotsiyalarning yuz mushaklari harakatlari va imo-ishoralar orqali ifodalanishi.	It is a form of non-verbal communication or non-vocal communication in which visible bodily actions communicate particular messages, either in place of, or in conjunction with, speech. Gestures include movement of the hands, face, or other parts of the body.
Muomala madaniyati	atrofdagilar bilan munosabatlarini jamiyatda ishlab chiqilgan insonparvar qadriyatlar va me’yorlarga asosan olib borish	culture of speech is the correctly usage of words and sentences, following the standards of word usage and norms of literary language.

VI. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

1. Mirziyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
2. Mirziyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Mirziyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
4. Karimov.I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T.: O‘zbekiston, 2008

II. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va Qarorlari

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947- sonli Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” Farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 iyuldagi “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5763-son Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF- 5789sonli Farmoni.

III. Maxsus adabiyotlar

10. Alex Moore. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture. – Routledge, USA, 2012.
11. Saveleva S.S. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya professionalnoy kompetentnosti uchitelya v obrazovatelnom protsesse VUZa: Monografiya / – Kolomna.: Pozitiv, 2012.

12. Slastenin V.A. i dr. Pedagogika. Ucheb. pos. 4-ye izd. –M.: Shkolnaya pressa, 2004.
13. Golovko Ye.A. Texnologiya formirovaniya kommunikativnoy kompetentnosti molodyx spetsialistov na etape adaptatsii k pedagogicheskoy deyatel'nosti. Stavropol, 2004.
14. Zanina L.V., Menshikova N.P. Osnovy pedagogicheskogo masterstva. – Ros-tov-na-Donu, 2003
15. Yakusheva S.D. Osnovy pedagogicheskogo masterstva. Uch.pos. –Orenburg. 2004.
16. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetentnosti kak rezultatивно- selevaya osnova kompetentnostnogo podxoda v obrazovanii. Moskva, 2014.
17. Zhabkina I.G. Razvitiye kommunikativnoy kompetentnosti studentov pedagogicheskogo kolledja. M.,2014.
18. Yemelyanova M.V., Jurlova I.V., Savenko T.N. Osnovy pedagogicheskogo masterstva: Kurs leksiy dlya studentov dnevnoy i zaочноy otdeleniy pedagogicheskogo universiteta. – M.: UO «MGPU», 2005. – 150 s.
19. Isaev I.F. Professionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya: Uchebnoe posobie dlya vuzov / I. F. Isaev. – M.: Akademiya, 2002.
20. Xoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
21. Ibragimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika.//O'quv qo'llanma. – T.: Fan, 2004.
22. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. –T., 2010.
23. Ishmuxamedov R. va b. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste'dod, 2008.
24. Nurmonov A. Talabalarning til kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish muammolari. "Ma'rifat" gaz. 2014 y. 18-son.
25. Maxmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – T.: Alisher Navoiy nomidagi milliy kutubxona, 2007.
26. Muslimov N.A., Mutalipova M.J., Abdullaeva Q.M. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Metodik qo'llanma. –T., 2014.
27. Muslimov N.A. va b. Kasbiy malaka va pedagogik mahorat. Uzluksiz malaka oshirish yo'nalishi bo'yicha o'quv materiallari. –T., 2009.
28. Omonov N.T. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: "Iqtisod–moliya". 2009. – 240 b.
29. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism: Pedagogika nazariyasi. (M.X.Toxtaxodjaeva va b.) – T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2007. – 380 b.

Elektron ta'lim resurslari:

1. www.pedagog.uz

2. [www. ziyonet. uz](http://www.ziyonet.uz)
3. www. edu.uz
4. tdpu-INTRANET. Ped
5. www. technomag.edu.ru
6. www.hrea.org/pubs/tips.html